DE LAGE HOEK

J. VISSER-ROOSENDAAL

D. J. Gerritsen

DE LAGE HOEK

J. VISSER-ROOSENDAAL

DE LAGE HOEK

J. H. GOTTMER & Co. — HAARLEM

839.31
V827d

I

VER van de breede, nieuw aangelegde autoweg, die de steden met elkaar verbond, lag het oude, rustige dorp in de beschutting van boomgaarden en fruittuinen. Een mooi, bloeiend dorp; één der schoonste van West-Friesland. Zware boomen troonden ter weerszijden van de weg en rond de hooggebouwde, statige boerderijen. Achter de huizen strekten de akkers, de weiden en tuinen zich uit naar verre slooten, die ze afscheidden van het grondbezit uit andere dorpen.

Dit kleine dorp begon bij een eenzame dwarsweg en het eindigde tegen de zeedijk. Er waarden nog vage geruchten rond over vroegere eeuwen, over een oude sterkte met een groote vijver er rondomheen; over krijgers die van over zee kwamen en landden achter de toen nog veel lagere dijk; over woeste gevechten om die oude burcht, en over zijn ondergang....

Midden in het dorp stond, ook al weer op een hoogte, de kleine kerk met de forsche, geheel van steen opgetrokken toren en verderop was het raadhuis, beiden vaal en verweerd door de hagel, sneeuw en regenstormen der eeuwen. Het gedeelte er tusschen heette de Kerkebuurt; daar woonde de elite van 't dorp, daar stonden de winkels en de herberg; daar woonde in zijn groot, witbepleisterd renteniershuis, een huis nog deftiger en ruimer dan de pastorie naast de kerk, Arie Ploeger met zijn vrouw, zijn jongste zoon en zijn eenige dochter; en er tegenover rees, tusschen

zware boomkruinen, de spitse top van de plaats van zijn oudste zoon, Dirk Ploeger op, die zoo rijk getrouwd was met Marie van Til.
Voorbij het raadhuis was de kaasfabriek en vandaar werden de huizen eenvoudiger en minder in aantal en verder naar de dijk toe stond niets meer. Daar lag aan de eene kant van de weg het weiland van Willem Kuiper en aan de andere zijde lag de Lage Hoek, een uitgestrekt stuk grond vol poelen, plassen en rietvelden. Hier was, de eeuwen door, telkens grond weggegraven om de dijk op te hoogen en te verzwaren.
Een zonderling had eens op het hoogste gedeelte, ver van de weg, een huis gebouwd en dat huis stond er nog. Het was steeds in die familie gebleven; nu woonde er nog de laatste afstammelinge, Kee Buis, die zoo'n dertig jaar geleden met die Pieter Smit getrouwd was, de jongste zoon van Kees Smit, die een heele boerenplaats met land en vee door zijn keelgat had gejaagd. Vanaf de weg was er weinig anders van het huis te zien dan het hooge pannendak en de verweerde, breede schoorsteen. Verder ging het schuil achter struiken en boomen. Een smal, lang pad voerde er heen. Het huis was als alles, bijna alles, in het dorp; oud, heel oud. Het dateerde uit den gouden eeuw, het had het verval meegemaakt en de Fransche tijd; stormvloed en ijsgang, oorlog en vrede.... Leed en geluk hadden onder zijn dak gewoond; meer leed dan geluk, net als overal....
En nu was het 1924 en rees de schoorsteen nog even recht en statig omhoog als op de eerste dag na de voltooiïng van het lange huis met de ruime, hooge vertrekken. Alleen waren de steenen steeds valer geworden en was het houten buitenwerk enkele malen door een nieuw vervangen.
Maar ook dàt was al weer lang geleden...

In de Korenschoof was een nieuwe kastelein gekomen. Niet uit voorkeur voor dit vak, maar uit bittere noodzaak, omdat een zware ziekte zijn beste krachten had gesloopt en hem voor spierarbeid ongeschikt had gemaakt.

Op de eerste Zondag, na zijn intrek in de herberg, was de gelagkamer vol jong volk, en toen vertelde Brand Ploeger van het rijke bestvat, dat de vorige kastelein, na zijn intrede in de Korenschoof, gegeven had. Hij, Brand, had dat zelf meegemaakt als één der jongste gasten.

Een bestvat!

Het woord ging van mond tot mond, de jonge oogen schitterden. Het geklik der billartballen hield op en de gramofoon werd tot zwijgen gebracht.

Een bestvat!

Ze dachten aan verhalen van ouders en grootouders over die heerlijke feesten uit hun jeugd.

Maar de bleeke kastelein schudde afwijzend het hoofd en keek hulpzoekend naar zijn kwieke, blozende vrouw.

„Dat is uit de tijd jongelui", zei die, met in haar heldere stem een lichte klank van spijt. „Vroeger kon een kastelein dat wel doen; toen ving ie het dubbel en dwars terug, maar dat is nu voorbij, dat weet jullie ok wel. Maar toch — as we hier niet zoo zwaar zate en niet zooveel an alles en nog wat betale moste eer we an onszelf toe benne dan waagde ik het er op. We hewwe 'r vroeger ok een paar meemaakt, wat jou Jaap," en ze zag glunderend naar haar man, nog nagenietend van die verre herinnering.

„Dus het is enkel een kwestie van geld?" vroeg Brand.

„Ja. Aars is er niks op teugen," zei de kastelein gul.

„Maar as we het nou zèlf betalen. Ieder paar zooveul, net as op een bruiloft?"

„As we dat rooie kenne, dan geef ik graag een bestvat!"
„Nou jôôns, het woord is an jullie. We hewwe de kans," riep Brand door het lage zaaltje en dat werd nu direct gevuld met de klank van opgewonden, jonge stemmen. Er werd gerekend, er werden cijfers genoemd. Want ja, Brand Ploeger kon wel wat zeggen, die had een rijke vader en een dikke knip met geld, maar iedereen was niet zoo gelukkig.
„Meteen koop make, dan wete we het," drongen een paar jongeren aan. Dit vond bijval. En de zaak was gauw beslecht. Alleen stelde de kastelein één voorwaarde.
We houwe ons an de ouwe regel 'oor jongelui. Wie vaste verkeering heb mag zijn eigen meid meeneme, maar de aare jôôns moete er één hier uit het dorp vrage. Dat hoort zoo."
Ook dit werd goed gevonden. Als er maar bestvat kwam. Misschien werd dit wel het allerlaatste in heel dezen omtrek, want het was al meer dan tien jaar uit den tijd.
„Allé jôôns, wie is er an stoot?" Driftig tikte Jan Kuiper met zijn voet op de planken vloer, het was zóó melktijd. Haastig schoot Gerrit Stam naar voren en maakte achter elkaar de partij uit. De gramofoon zong weer verder van „Ik heb geen bananen vandaag." De rook van tallooze cigaretten steeg tot de lage zolder en kringelde zachtjes langs en tusschen de balken om dan, heel geleidelijk, door de luchtroosters heen zich over den zolder te verspreiden. Over het bestvat werd niet meer gesproken.
Maar des te meer gedacht....
Nog geen twee weken later hadden alle jongens een meisje gevraagd. Allemaal op één na. En die eene

was Brand Ploeger. Koba, zijn zusje, was vanzelf weer met Jan Kuiper. Geld zoekt geld, dacht elk die 't wist.
Het was met Brand weer net als altijd. Hij was te kieskeurig. Van zijn eigen soort, hij was al vijfentwintig, waren de meesten al getrouwd of verloofd, daar had ie weinig meer te zoeken en onder de jongeren waren er ook al met vaste verkeering. Eer hij zijn keus goed en wel bepaald had, waren alle meisjes al gevraagd. Het was ook zoo lam, dat het er juist één van het eigen dorp wezen moest, als dat niet hoefde was 't allang voor mekaar weest.
Er waren teveel jongens op het dorp, vond Brand, véél te veel. En wat het ergste was, ze begonnen hem stiekum te plagen.... Ze wisten natuurlijk best dat er voor hem zoo goed als niks meer overschoot.
Zoo goed als....
Want er was er nog één die hij wel wou. Maar dat lieve kind zag je zoowat nooit. En om 'r te schrijven.... Andere brieven stelde hij piekfijn op papier, al was 't naar de minister; maar een meid vragen.... dat was 'm te geleerd.
Zoo, al mopperend en piekerend, fietste Brand op een avond den smallen dorpsweg af in de vallende herfstschemering. De dorrende, bruine bladeren van iepen, linden en populieren kregen een gulden glans door het scheidende zonlicht dat de Westerhorizon in een fantastischen gloed zette. Het water in de smalle slooten stond donker en stil tusschen de hooge wallen. De vele fruittuinen, die heel den nazomer zoo lokkend hun overvloed van kleurige vruchten ten toon spreidden, leken nu armelijk en kaal. Hier en daar bloeiden in perken en voortuintjes reeds chrysanten met diepe, warme tinten, fluweelig als

dezen zachten avond. Hij meende de eigenaardige kruidige geur soms te ruiken. Vaak riep hij een korte groet naar menschen, die hij zag of ontmoette. Bij de kaasfabriek stapte hij af en keek een poos naar de gezellige drukte van het lossen, ontvangen, ledigen en reinigen der melkbussen. Boven het rammelen van bussen en deksels uit, hoorde hij de schelle stemmen der mannen. Als je een heele dag bij broer Dirk aan 't bietenrooien was, daar ver in 't veld, in de stilte, dan hunkerde je soms naar wat beweging en lawaai om je heen.

„Wat ben jij vroeg op 't pad? Moet je naar de meid?" schreeuwde ineens een jolige stem vanuit het ontvanglokaaltje en hij zag het bleeke gezicht van Gerrit Stam om de hoek verschijnen.

„Natuurlijk!" riep Brand overmoedig terug.

Nu kwam Jan in zijn overall op het platvorm.

„Zeg, kom jullie morgenavond bij ons? Ik heb een leuke voordracht voor z'n vieren," zei hij snel en dringend, maar met een spottend lichtje in zijn oogen.

Brand aarzelde. Voor vier.... dat waren dan Gerrit en hijzelf en hun meisjes....

„Goed, we komen!"

Even zwaaide de witte mouw en toen keerde Gerrit snel terug naar het weegapparaat.

We komen! We! hij had het zelf gezegd en nu moest hij het dus wel wààr maken ook.

Brand fietste verder. Hier en daar liep het pasgemolken vee tevreden grazende naar achter in de naderende duisternis. Er stond hier nog rijkelijk gras zag hij in het voorbijgaan. Broer Dirk had ook nog ruim voldoende, als het niet te nat en te koud werd, liepen de koeien nog makkelijk een week of drie, vier buiten.

Nu kwam er een flauwe bocht in de weg en hij trapte onbewust iets sneller. Want nu ging het er op aan. Daar in de Lage Hoek woonde Jannie Smit, de eenige dochter van Pieter en Kee. Brand wist haar groot en niet onknap. Ze moest zoo'n jaar of achttien zijn. Maar verder had hij, in de weinige keeren, dat hij haar zag, nooit veel aandacht aan die Jannie besteed. Wat ie van haar wist, wist ie door Koba.
Langzaam, aarzelend, liep Brand het pad op, met de fiets naast zich. Hij bezag de heesters, de struiken en de knotwilgen aan weerszijden. Raar wild gewas, vond ie. En wat was dat pad lang. Je moest er van houwen om zoo ver van de weg te wonen. Maar toen zag hij, van achter een hooge vlierstruik, opeens een flinke brug, en verderop lag de hoogte, waarop het huis en de schuren van Pieter Smit stonden.
De Lage Hoek.
En aan hém, die gewend was aan een ordelijk geheel, waar woonhuis, bergplaats en stallen onder hetzelfde puntdak geborgen waren, ontsnapte een zucht van verbazing.
Naast een lang, hoog burgerhuis, deels uit steen, deels uit hout opgetrokken, zag hij de vormen van een groote schuur, met er achter een kleinere en verder nog een open afdak. Daarachter stonden twee vijzelbergen met hooi en erwten of boonenstroo.
Een echte poepeboel, zou zijn vader wel zeggen.
Niet dat het er, zoover hij dat kon waarnemen, slordig of verwaarloosd uitzag, dàt niet, maar het léék zoo rommelig.
Hier woonde dus Pieter Smit, de landmaker, zooals ie genoemd werd, omdat hij alle poelen en plassen van de Lage Hoek geleidelijk dempte en zoo zijn grondbezit trachtte te vermeerderen. Een hopelooze prutserij leek hem dat toe. Wat bereikte je in een

jaar? Niks immers. Na een tiental jaren zag je eerst wat resultaat. Er zat geen winst in dat werk.
Wat zou ie nou doen? Over de brug gaan? Nouja; hij kon nog teruggaan ook.... Maar dan was ie weer net even ver als gister....
Het beste was om zoo maar naar binnen te gaan en het die Jannie op den man af te vragen of ze wou. En willen deed ze natuurlijk vàst....
Volgens Koba durfden de aare jôôns 'r niet te vragen, omdat ze hier zoowat halvers in de rouw waren om die zoon die verleden jaar overleden was; zoo'n gebrekkige, half idioote stakker; en ok omdat die ouwelui nogal zonderling weze moste. Je zag ze nergens en ze bemoeiden zich met geen mensch. Vooral Kee niet. Hij kon ze amper en hij had hier toch zijn heele leven woond.
Weifelend zette Brand zijn fiets tegen de brugleuning en ging verder tot aan het klinkerstraatje dat naar de ouderwetsche deur voerde.
En toen, o wonder, bewoog zich de ijzeren klink, de deur week naar binnen open, en lenig en vlug stapte een hoog, rank figuurtje van de hardsteenen drempel naar beneden. Brand wachtte tot hij hoorde, hoe haar hand de klink losliet en deed dan vlug een paar passen vooruit.
„Goeienavond," zei hij zacht.
Het meisje bleef geschrokken staan en trachtte in het duister zijn gezicht te onderscheiden.
„Ook goeienavond. Moet u vader spreken?" vroeg ze wat schuw en ze wendde zich weer om naar de deur.
„Nee jou!" zei Brand kort en schraapte zijn keel. Zijn stem leek wat schor.
„Mij?" Aarzelend, niet op haar gemak, stond Jannie voor hem. Hij zag haar oogen, groot en donker in

het wat smalle gezicht, nog steeds zoekend over zijn uiterlijk glijden.
„Ik ben Gerbrand Ploeger. Je kent me toch wel?" vroeg hij dan.
„Juist. Oja." Het klonk achteloos, maar Brand wist niet hoe het teere lichaam onder het sobere, haast armelijke jurkje, beefde van spanning om dit, voor haar zoo ongewone avontuur. En hoe haar sterke vingers het harde metaal van den sleutel, waarmee ze de schuren zou gaan afsluiten, zoo hevig vastknepen dat haar hand er pijn van deed.
Wat moest die Brand Ploeger, die haar, evenmin als de meeste andere jongens hier, de zeldzame keeren dat ze hem ontmoette, na een snelle groet nog nooit een tweede blik had waardig gekeurd, wat moest die nu ineens van haar?
„Je komt zeker niet veul in het dorp?" vroeg hij nu.
„Nee. Hoe dát zoo."
„Ik heb al een week lang elke avond naar je uitkeken, maar ik zag je nooit."
„En daarom kwam Mohammed dus naar den berg?" vroeg ze plagend.
„Krek." Brand lachte even. Ze viel hem mee. Een aardig kind leek ze hem toe.
„Ja zie je, het zit zòò. Je weet misschien dat hier bestvat komt?"
„Ja, dat vertelde de bakker," zei ze.
„En nou kwam ik vrage of jij d'r met mijn heen wou," ging Brand verder. „Het is over veertien dagen."
„Ik te bestvatten...." mompelde Jannie verward. Zij, die nog nooit een echt feest of een echte kermis had meegemaakt, zij zou daar heen? En nog wel met Brand Ploeger? Maar moeder.... zou ze wel mogen? Het was nog niet heelemaal een jaar leden dat Aris..
„Ik weet niet...." weifelde haar stem.

„Wat weet je niet?" vroeg hij bruusk.
„Ik ben bang dat ik niet mag."
„Waarom zou jij niet magge en alle aare meide wèl? Alle jongelui, het heele dorp gaat er immers heen. En jij zou niet magge? .... Zoo'n kans krijg je nooit meer. Het is vast wel het allerleste bestvat, dat er geven wordt." Zijn stem drong. „En we gaan een voordracht doen met Gerrit Stam en zijn meid. Daar moete we morgenavond samen heen. En we doen er nog wel mèèr misschien ...."
Morgenavond moete we daarheen, dacht Jannie. Brand rekende dus op 'r toestemming. Ja zeker; maar zòò was het niet .... Ze wou graag vanzelf; dolgraag! Nu zijn vraag goed tot haar doordrong, voelde ze haar bloed jagen van verlangen naar het lokkende feest. En ook omdat het Brand was, die haar vroeg. Hij was zoo knap en zoo vroolijk. De enkele malen, dat ze hem ontmoette had ze altijd tersluiks naar zijn gezicht gekeken.
„Ik moet het eerst vrage," weerde ze af.
„En waarom zou je niet magge?" vroeg hij weer, heftiger nu.
„Om Aris," zei ze zachtjes.
„O," zijn stem werd anders. „Maar daar ken jij je plezier toch niet an offere. Praat maar d'rs met je ouwelui."
Of ik prate zal. En niet zuinig ook, dacht Jannie fel.
„Ik zal het probeere," beloofde ze.
„Doen je best," drong hij aan. „Zuk zal jou niet elke week overkome. En dán niet gaan .... Dat zou te gek weze."
Er was iets neerbuigends in zijn toon dat haar prikkelde. Het was of hij haar door zijn vraag een gunst bewees.
„Ik zal wel zien." Ze wendde zich af.

„Ik kom je halen", zei hij en deed een stap vooruit.
„Nou hàle...." weerde ze af en ze week iets terug.
„Je komt maar d'rs hoore."
„Tot morgen dan." Hij stak haar zijn hand toe.
„Ja, goed. Tot morgen." En hij voelde een moment de slanke, wat ruwe vingers in zijn eeltige knuist.
Toen hij terugreed in het donker verbaasde het hem, dat hij telkens terugdacht aan de zachte, lage stem van dat meisje en hij werd zich bewust van een sterk verlangen naar haar.
Als ze nou maar mag en wil, dacht hij half ontevreden. Want aars slaan ik een misselijk figuur.
Jannie sloot snel de deuren van de schuren zonder er, als gewoonlijk, eerst even binnen te gaan, en ging dan, door de achterdeur het huis weer binnen, waar ze de sleutel aan een enorme, handgesmeede spijker ophing. Het zong in haar. Dit was zoo heerlijk, zoo ongekend heerlijk. Te zoet om waar te zijn. Het zou wel weer niet mogen natuurlijk. Ze moest vader en moeder zien te bewegen om dit vanuit haar oogpunt te bekijken, maar dat zou moeite kosten....
Toen ze even later de groote woonkamer inkwam hield ze het hoofd met de zachtblozende wangen al uitdagend omhoog. Pieter Smit en Kee zagen beiden op toen ze binnenkwam. Twee vroegoude, gegroefde gezichten, die door een veeljarig samenleven eenige gelijkenis in hun wezen vertoonden. Spiegels van elkanders en eigen leed.
De petroleumlamp verlichtte met haar goudig schijnsel de dofbruine, vlammig geschilderde wanden der kamer en de degelijke, ouderwetsche meubelen, de groote klok met de gladde ketting en de koperen gewichten, de gladgewreven linnenkast, de tafel met het donkerroode kleed, waarop in het midden het servies troonde op een glimmend theeblad en het be-

scheen ook twee groote, geteekende portretten ter weerszijden van de wijde, ver naar voren komende schoorsteenkap. Het eene gaf een jong, smal, energiek gezicht weer; het andere een ziekelijk groot hoofd met diepe, droomerige oogen en een wrevelige mond, met te smalle lippen. De twee zoons van Pieter Smit en Kee.
De eene, hun oudste, de knappe begaafde Kees, die als een roekelooze zwerver had rondgedoold naar waar het lot hem bracht, tot hij in een donkere nacht verdronk in een vreemde verre haven, bij een stad met een onuitsprekelijke naam, in zijn vijfentwintigste levensjaar. De andere was Aris, een ziekelijke stumper vanaf zijn geboorte; een moeilijk, achterlijk kind in zijn eerste jeugd; later een wrevelige jongen, wiens jaloersch karakter en slecht humeur de blijde jeugd van zijn jonger zusje vergald hadden, en zijn vader buitenshuis dreven; maar van wie Kee in een overgroote liefde alles verdroeg en goedpraatte. Verleden jaar was hij, na een hevige toeval, plotseling overleden.
Die beide, groote, starre beeltenissen drukten hun stempel op het huisgezin van Pieter en Kee, op hun gedachten, op heel hun leven. En ook op dat van Jannie, hun rustige, gezonde, laat geboren dochter.
„Wat heb je een kleur?" vond Pieter en hij nam zijn krant weer op.
„Zeg dàt." Kee fronste het voorhoofd en keek haar dochter scherp aan.
„En je bleve puur lang weg ok. Was er wat?"
„Ja, er was volk."
„Wie?" Pieter lei de krant weer voor zich op de tafel. Jannie schikte voor de kleine spiegel met het leuke plaatje er boven, haar donkerblonde haar in

de juiste golven, verstak een paar spelden en zette zich dan aan tafel.
Nu moet het zeidt worre, dacht ze. En het moet gòèd zeidt worre ok.
„Gerbrand Ploeger," antwoordde ze en keek haar ouders beurtelings aan.
„Die vroeg me voor het bestvat."
„Erger niet." Pieter schudde verbaasd het hoofd. „Dat is toch geen jôôn voor jou."
„Wat heb je zeidt?" vroeg Kee fel.
„Dat het wel gaan zou, maar dat ik het toch eerst nog effies vrage most," zei Jannie luchtig.
„Dat hoort ok zoo," vond Pieter goedkeurend.
„Hoe kan je zegge dat het wel gaan zou? Je kenne toch nog niet uit. Aris is nog geen jaar weg," verweet Kee. „Het beurdt niet 'oor je."
„Nog geen jaar...." smaalde Jannie. „Op één week na dan toch.
„Nou." Kee werd heftig. „Een jaar en zes weke hoor je te rouwen. En as die om benne gaan je nog niet dadelijk te bestvatten."
„Maar ik wil zoo graag. Ik heb nog nooit wat genoten," pleitte Jannie.
„Ja kind, zoo is het leven nou eenmaal. En je benne nog jong genoeg," troostte Pieter.
„Jong genoeg.... Ik moet zeker beginne uit te gaan as een aar trouwt", zei Jannie bitter. „Eerst was ik te jong. Al mijn kameraadjes hadde plezier, maar ik most wachte tot ik zestien was. En toe kwam dat bericht over Kees. Een jaar en zes weke heb ik rouwd. En waarom? Al was ie mijn eigen broer, ik kon 'm amper. Wat had ik toe een zin an verleden winter.... Maar toe beurde dat met Aris vanzelf en ik kon zoo in mijn zwarte kleere doorloopen blijve. Twee jaar ben ik nou in de rouw weest. En dàt, terwijl julle

heel goed wete dat geen mensch haast meer zwart draagt, en vooral geen jongelui, en dat iedereen gewoon uitgaat of niet uitgaat, net zooas ie dat zelf anvoelt. Begrijp jullie niet dat ik ok wel d'rs wat aars wil as altijd in de Lage Hoek zitte."

Ontstemd keek Kee haar dochter aan, terwijl Pieter achter zijn krant wegdook en scheen te lezen.

„Ik begrijp niet hoe jij zoo kenne," verweet Kee streng. „Denk maar d'rs om Aris. Die ziel is drieëntwintig jaar worren en die heb nooit wat genoten. En heb die er ooit over klaagt? Nooit toch zeker! En jij, die gezond van lijf en lede benne, en nog een heel leven voor je hewwe, jou is het teveul om voor je bloedeigen broer te rouwen. Schaam je!"

Jannie beet op haar lippen.

„Het is me niet teveul," verdedigde ze zich. „Ik heb toch zeker nooit klaagt.... Maar wat geeft het of ik al zwart draag en stijf doen? Zij," en ze keek naar de portretten, „Ze hebben er immers niks an. En ik geloof, dat ze het niet eens graag willen. Kees tenminste niet."

Kee volgde haar blik en haar oogen, donker en glanzend als die van Jannie, peilden en zochten in het strakke gezicht van Aris' portret.

„U denkt altijd an Aris en nooit r's an mijn," zei Jannie dan ineens smartelijk. De hartstochtelijke jonge stem beefde en haar lage klank vulde de kamer als een klacht, die nog naklonk, toen ze de trillende lippen tot rust dwong en haar snikken verbeet.

Er viel een korte stilte in de kamer. Een zwijgen dat drukte.... Wel tikte de klok even rustig en zeker als tevoren en ratelde het wekkertje op het tafelkastje er dwars doorheen de minuten weg....

Maar die stilte sloot elk der drie menschen een wijle van de anderen af en deed hen de laatst gesproken

woorden peilen en ontleden. Toen deed Jannie een wanhopige wensch om ze te herroepen en Kee trachtte ze uit haar gedachten te weren. En Pieter.... Pieter legde zijn krant weer neer en zei enkel:
„Ik hew zoo docht; je moste dut maar anneme Zus. En tap mijn nou maar d'rs gauw een lekker bakkie koffie in."

II.

Moeder had er vrede mee. Dat ontdekte Jannie de volgende morgen, toen ze haar, na het melken, even hielp om een maaltje boonen uit te zoeken. Want Jannie had een druk leven thuis. Vader Pieters werkzaamheden waren vele en velerlei. Met ijver, overleg en onuitputtelijk geduld maakte hij, evenals zijn vrouws vader en grootvader voor hem gedaan hadden, de plassen en rietvelden van de Lage Hoek tot vruchtbare akkertjes, die zich langzaam maar zeker uitbreidden tot strooken weiland. Maar eer het zoover was verbouwde hij al wat maar mogelijk was op de laatst gewonnen kleine hoekjes. Van wintervoedsel voor zijn koeien, zijn varkens en zijn gezin, tot fijne bloemzaden toe. En hij timmerde en verfde aan hekken en schuren en maakte er nieuwe bij. En dan zijn boomgaard. Die lag achter het huis en de schuren en behoorde ook tot hetzelfde ongelijke, hooge stuk grond, dat eens de verre voorvader zich tot woonplaats koos. Die kleine boomgaard was Pieter's trotsch. Daar groeiden nog de oude vruchten van voorheen. Geen gedoe van lage struiken en rare buitenlandsche namen.... nee.... bij hem vond je nog échte peren; haantjes en dirkjes en prinsen en mandjes en maagdenperen, en in het midden troonde een oude, zware jut met een machtige, wijde kruin. En

vooraan pronkten in de zomer nog echte begijnappeltjes die heelemaal rood werden tot op het klokhuis. En dan de mispels en de zoete ringenet met zijn ruwbruine vruchten. En echte schagerrooden en tesselaars.... Waar vond je die nog? Hij hield koeien en varkens en schapen; wel niet veel.... maar elk brengt zijn werk mee. Ja, Pieter had altijd handen met werk.

„Ik had docht; je moste vanmiddag maar naar stad gaan om wat nuuwe kleere te koopen," zei Kee zonder op te zien.

Jannie's rappe vingers lagen stil op de gladde bruine boonen.

„Vanmiddag?" Verwonderd keek ze haar moeder aan.

„Ja; dan ben je vanavond tenminste netjes. Je kenne toch niet met die ouwe jurk nei een aar? En voor dat bestvat moet je toch ok een mooie jurk en mantel hewwe. En een hoed en kouse en schoene...."

„Ja, dat vleit wel," zei Jannie. In haar overgroote vreugde had ze daar nog niet aan gedacht. „Dat zal heel wat koste," bedacht ze dan.

„Dat wel," zei Kee. „Maar vader heb à zeid en nou moet ie maar b zegge ok." En ze kneep haar lippen strak op elkaar.

Jannie bloosde van genot bij het vooruitzicht van nieuwe en mooie dingen. Haar vingers pikten snel nog een paar slechte boonen weg en schoof de overgeblevene goede in de schaal op moeders schoot.

Nieuwe kleeren! In hoelang had ze niets moois gedragen.... het knapste dat ze bezat was al twee of drie modes ten achter.

„Gaat u mee moeder?" vroeg ze dan. „Alleen koopt het zoo moeilijk."

Maar Kee schudde afwijzend haar grijzend hoofd.

„Niks 'oor kind. Enkel de dood ken mijn over de brug hale en niks aars."
En Jannie vroeg niet meer.
Pieter had er heel wat op tegen. Zooveel ineens.... kon het niet wat minder?
Maar Kee hield aan. Als hij het noodig vond dat zijn dochter met die Gerbrand Ploeger uit ging dan most ie ok zorge dat ze toonbaar was.
En bij Arie en Trui was het een deftige boel, dat wist ie toch? Jannie most vanmiddag maar niet op een paar tientjes kijke. Het most alles mooi en degelijk weze en van het nuuwste. En geen ding vergete 'oor.
Pieter zweeg. Daar had je weer dat vreemde in Kee; dat was begonnen toe Aris dood was. Het beste was om maar weer wat toe te geven....
Dien avond, na haar tocht naar de stad, wachtte Jannie in spanning op Brand. Ze had één der pas gekochte jurken aan. Zachte grijze stof, heel eenvoudig, maar heel lief. En Kee dacht met welgevallen aan de doozen, die in den hoek van het voorhuis, naast het kabinet op een stoel stonden.
Het kind had wat goeds gekozen uit die rare dinge van teugenwoordig.
Het had wel duur kost, maar dat hinderde niet. Ze was al genog tekort komen in de leste jare.
Pieter lag achterover in zijn leuningstoel met de voeten op een hoek van de tafel en trok behaaglijk aan zijn kromme pijp.
En toen kwam Brand. Jannie verschoot van kleur toen ze het poortje in de brug hoorde dichtvallen. Snel rees ze op om hem tegemoet te gaan en de deur te openen, maar eer ze er was had Brand de klink al gevonden.

„Goeienavond,” groette hij, toen hij haar in het flauw verlichte achterhuis zag staan.
„Dag. Kom maar verder,” noodde ze zacht.
„Hoe is het ofkomen? Mag je?” vroeg hij gretig.
„Ja, het is in orde,” zei ze kalm. Hij gaf een licht kneepte in haar toegestoken hand, eer hij haar volgde naar de kamer.
Verwonderd keek Brand daar rond. Deze kamer was in geen enkel opzicht te vergelijken met die van zijn thuis. Moeder Trui hield van het allernieuwste en duurste, en de kamer thuis leek wel een pronksalon; daarom woonden ze altijd in de keuken. Maar dit hier was werkelijk een wóónkamer. En al zag ie d'r raar uit, hij was toch wel gezellig met die zware meubelen, die dikke zolderbalken en die onwijs groote schoorsteen. Die blauwe borden leken wel wat op die antieke, waar moeder zoo gek mee was.
„Effies een kop koffie eer julle weggaan?” vroeg Kee gul.
„Graag.”
Jannie vroeg naar de voordrachten en Brand vertelde wat hij er van wist.
„We zulle bij elk om de beurt wel een avond repeteere,” zei hij.
„Dan verwacht ik julle ok een avond 'oor,” noodde Kee gul. „Al is het met z'n zessen of achten.”
En zoo geschiedde het. En het jonge volk, dat nooit in de Lage Hoek, bij die rare, afgetrokken menschen, geweest was, had er een prettige avond. Want Kee trakteerde op koek en zelfgemaakte bessenwijn en al bleef zij verder ook stil, Pieter werd mee vroolijk en zong de oude liedjes uit zijn eigen jeugd. Gerrit Stam besloot in zichzelf om hier nog eens terug te komen en er een paar te leeren voor het bestvat. Dat was r's wat aars....

De groote kamer scheen tenslotte te klein om het geluid van al die heldere, sterke, jonge stemmen te bevatten. De donkere wanden wierpen het uitbundige geschater telkens weer terug naar het midden. Maar alle jongelui waren het er mee eens; nergens klonk hun zang zoo goed als in die ouwe kamer van de Lage Hoek. Daar hóórde je, dat je zong.
Wat het Kee kostte om al die vroolijkheid mee te beleven vermoedden ze geen van allen. Die knappe, gezonde jôôns van Aris zijn leeftijd.... zoo had hij ok staan kennen.... maar dut ging om Jannie, die was immers te kort komen....
Iederen avond bracht de heele troep elkaar van de verst wonende af thuis en daardoor waren Jannie en Brand voor het bestvat elkaar niet nader gekomen dan een paar vluchtige woorden en een snelle handdruk. En nu was het dan zoover.
In de versierde kolfbaan zaten de jongelui aan de lange, wit gedekte tafels. Dadelijk heerschte er een rustige, aangename stemming, want wat elk verwacht had gebeurde; de kastelein had Brand Ploeger tot ceremoniemeester benoemd en Gerrit Stam tot cantor. En Brand, die altijd zijn woordje klaar had, die zou de gang er wel in houden. En wat zag die Jannie Smit er deftig uit. De meisjes staken de zorgvuldig gekapte hoofden bij elkaar. Ze leek wel een boerendochter, want die jurk zou wat kost hewwe.... en dan die mantel.... en zag je die armband.... het zat er zeker an bij Pieter Smit. Ook de jongens keken naar Brand en Jannie, die als een bruidspaar aan het hoofd van de tafel zaten, en ze bedachten in zichzelf dat Brandje wel wist waar ie het zoeken moest. En ze hadde nog wel docht dat ie geen meid krijge zou..
Jannie's stralende oogen dwaalden over de keurige tafels en de vroolijke jongelui er om heen. Ze voelde

zich vandaag echt voldaan en gelukkig. Nog nooit had ze zoo genoten. Zang, dans en voordracht wisselden elkaar geregeld af en tusschen de overvloedige maaltijden door werd telkens wijn geschonken. De kastelein gaf hun waar voor hun geld hoorde ze zeggen, hij was niet karig. En naast haar zat Brand. Een vreemde, wonderlijke Brand. Telkens en telkens weer ging hij staan en boeide direct de volle aandacht van deze luidruchtige groep, enkel door de toon van zijn stem en zijn rappe woorden. Dit was een heel andere man dan de stugge vrijer, die haar onder de repetities telkens ongeduldig terecht wees, omdat ze eerst zoo houterig en verlegen was, en in wiens houding jegens haar ze dan iets kleineerends en vernederends voelde.

Het feest duurde de heele nacht en de daarop volgende morgen. Het was bijna twaalf uur eer Brand de kastelein en zijn vrouw dankte voor hun rijk onthaal en de troep onder een luid „Lang zal ie leven" de Korenschoof verliet.

Samen met Koba en Jan Kuiper liepen ze gearmd door de Kerkebuurt.

„Zulle we effies thuis angaan?" stelde Brand voor.

„Liever niet," weerde Jannie af. Ze herinnerde zich nog te goed de stuursche houding van Brand's moeder op de repetitieavond.

„Wel 'oor; ik gaan tenminste," besliste Jan Kuiper en liep al met Koba het huis om naar de achterkant. Maar Brand ging naar de voordeur en belde aan.

En zoo zat Jannie even later, niet erg op haar gemak, in één der mooie crapauds tegenover Arie Ploeger en moeder Trui. Alles vond ze hier een beetje te hoog en te druk. Het huis, de meubelen, de wandversiering en ook de menschen. Ze miste de eenvoudige hartelijkheid van haar eigen thuis. Pijnlijk voelde ze de

scherpe blik waarmee Brand's moeder haar opnam. Het was of ze haar taxeerde.
En ineens wist ze; dit had moeder geweten, toen ze haar drong om vooral mooie en fijne spullen te koopen.
Brand vertelde iets over het bestvat en ze zag zijn moeder gretig luisteren; maar zijn vaders gedachten waren vast met heel andere dingen bezig. Hij zag er slecht uit, die Arie Ploeger. Hoe oud zou hij wezen? Trui was zijn tweede vrouw; eerst was hij getrouwd geweest met een boerendochter uit Bobeldijk. Dat moest een eenvoudig, stil vrouwtje geweest zijn. Dirk, haar zoon, scheen naar haar te aarden. Brand en Koba waren veel jonger, zij waren Trui's kinderen. Weer keek ze naar het zorgelijke gezicht van Arie. Zou het waar zijn, dat die zoo speculeerde? En wat wás dat eigenlijk? Dan ben je zóó rijk en zóó arm, zei vader altijd. Nou op dit oogenblik waren ze aan alles te zien dan wel rijk.
Hè, je zou zoomaar indutten in zoo'n zachte stoel.
„Ik wil graag naar huis," zei ze zachtjes tegen Brand. „Moeder wacht met het eten en ik wou voor melktijd graag nog wat slape."
„Goed 'oor, we gaan," zei hij en greep haar mantel. Voorzichtig hielp hij haar die aantrekken over het wat stugge velours van haar japon. Nu haar hoed nog. En daar stond ze dan, zijn meisje, in roodbruin en goudbruin als deze stralende herfstmorgen zelf. Heur haren kroesden aan alle zijden onder het zacht vilten hoedje uit. Heel deze nacht en morgen had hij dubbel genoten van en door haar.
Wie had ooit docht dat die stille Jannie Smit zoo'n opgang make zou, peinsde Brand onder het afscheid. Alle jôôns ware dol om met 'r te dansen en alle meide ware jaloersch. En of het deur d'r kleere kwam of

deur de wijn, maar ze was lang zoo stijf en schuw niet meer as eerder. Het was gewoon een genot om naar d'r te kijken as ze danste.
En hij zag haar weer in zijn gedachten voor zich zoo-als ze deze nacht aan hem voorbijging, toen Gerrit Stam haar meevoerde in een snelle wals. De oogen diep en stralend in het smalle licht gebronsde gezicht; tusschen haar lippen schemerde het wit van haar tanden, en bij elke beweging van haar rijzig lichaam golfden donkere, grillige schaduwen in de wisselende plooingen van haar japon. Ze had forsche voeten en ze liep met stevige, besliste passen had hij ontdekt. Hij had méér ontdekt. Toen hij zag dat al zijn kame-raden tot die blagen van onder de twintig toe, om haar heen draaiden, toen bemerkte hij met drift, dat hij dit niet duldde.
„Waar blijft Jan Kuiper?" vroeg Jannie opeens.
„Die vrijt nog wel een hortje met Koba", zei Brand. „Die hoeft niet te melken vandaag."
Stil en peinzend liepen ze verder door het rustige dorp, waar elkeen nu aan tafel zat en ze wisten, dat veler blikken hen volgden en veler monden hen bespraken. Dit is dus het slot van alle vreugde, dacht Jannie droevig. De pret an 't zij, de liefde voorbij, heette het immers.
En de liefde van Brand scheen niet heel groot geweest te zijn. Nou liep ie naast 'r, gearmd nog wel, en hij deed geen mond open. Vannacht had ie aars maar woorde zat tot zijn beschikking. Wat kon ie alles fijn en raak zegge, en toch zoo netjes.
Goed, dat ze in de eerste dage voor het bestvat al zoo-veel hoord had van de aare jongelui, dat ze daaruit begrepen had hoe ie 'r uit nood vraagd had om geen gek figuur te slaan tegenover hen. Ze had toen zelf direct haar houding bepaald en zoodra ze maar een

oogenblik met hem alleen was, elke intimiteit onmogelijk gemaakt. Dat ging niet zoomaar; Brand kon zoo echt innemend wezen, maar bij moest goed begrijpen, dat ze hem ook enkel en alleen om het bestvat genomen had. En om niks aars!

Wat is ie toch knap, dacht ze dan verder, en ze keek tersluiks van onder haar hoedrand naar hem op. Zoo zag hij er bepaald niet gemakkelijk uit, dat kwam door zijn kin, maar zijn oogen waren zonnig en als ie lachte veranderde de heele uitdrukking van zijn gezicht ineens. Dan kreeg hij weer dat prettige in zijn wezen.

Nu waren ze al bij het pad naar de Lage Hoek. In de verte lag de zware, hooge zeedijk en sloot daar hun wereld af. Doodsch en somber lag het kale land aan weerszijden van het pad en het gevallen blad van heesters en struiken lag halfvergaan tusschen het korte gras. Verweg op één der plassen was een troep meeuwen neergestreken; ze lagen als blinkende stippen in het stille grijs van licht en water en het doffe groen der weiden. Bij de groote vlier bleef Brand staan en keek snel om zich heen. Niets te zien, geen mensch, noch een venster.... Dit was zijn laatste kans als hij nog een zoen neme wou. En al zou het de eerste wezen, hij zou wel zorge dat het niet de lest was.

„Jannie," zei hij innig, en zijn arm bedwong de hare zoodat ze dicht voor hem moest staan.

„Ja?" vroeg ze enkel en keek hem aan. Maar toen ze de woordlooze vraag in zijn oogen en in heel zijn houding begreep, sloeg ze haar blik neer en speelde met het slot van haar bruinleeren tasch. Zou het veel hinderen als ze hem één zoen gaf? Eentje maar! Straks was alles immers voorbij....

Toen voelde ze opeens zijn arm rond haar schouders

en zijn mond op de hare in een teedere, snelle kus. Ze beefde licht en voelde haar hart wild en onrustig bonzen. Zou Brand toch een beetje om haar geven?
„Mijn koffer is nog in de herberg'', zei ze dan ineens verschrikt en blozend.
„Die van mijn ok,'' zei Brand kalm. „Ik zal ze vanavond hale en dan breng ik die van jou morgen thuis. Goed?'' En weer las ze de vraag in zijn oogen.
„Best,'' zei ze zenuwachtig en liep hem al vooruit de brug over.
Even later namen ze bij Pieter en Kee met een kort „Welterusten'' afscheid.
En het was heel niet noodig dat die twee door het groote twintigruitsraam naar buiten tuurden.
Brand kwam morgen immers alweer terug.

III

Weken verliepen; Kerstmis, Nieuwjaar, en nog altijd was het „aan'' met Brand Ploeger en Jannie Smit tot verbazing van het halve dorp. En ook tot verbazing van het paar zelf. Er was iets dat Brand, soms tegen zijn wil, naar de Lage Hoek voerde. Was het Jannie's stem die hem bekoorde, of haar halfteerdere, halfafwijzende houding? Was het dat zuivere gezichtje met die groote amberkleurige oogen? Het zachte, kroezelige haar?
Brand wist het niet en ploos dat ook niet uit. Hij bleef komen, ondanks de steeds stugger wordende houding van Pieter Smit en de tegenwerking van zijn eigen ouders. En van die kon hij zulks begrijpen en billijken, maar wat Pieter Smit op hem tegen had, was 'm een raadsel.
Hij was toch niet de eerste de beste? Hij, een zoon

van Arie Ploeger uit het deftige renteniershuis bij de Kerkebuurt? Nou ja; hij was met onderling goedvinden al jaren werkman bij zijn broer, maar dat was meer om wat om handen te hebben na zijn schooljaren. Practisch werk na zijn studie, noemde moeder Trui dat. En hij kon het wonderbest met broer Dirk vinden al was die ook tien jaar ouder dan hij. Met Marie, zijn schoonzuster, vlotte dat minder goed, maar met die had ie weinig uitstel. Hoe Dirk zoo'n lastig vrouwmensch trouwen kon...

Nee, dan Jannie. Zachter en liever was er geen meisje in heel West-Friesland, dat wist hij zeker. Hij, die risten meiden versleten had, zooals de jongens dat noemden, omdat ie telkens een ander had. Overal en telkens rees in zijn gedachten haar beeld voor hem op, rank en rijzig, soms keurig uitgedoscht met mantel en schoenen, en dan weer zooals ze haar vader hielp in een overall en op klompen.

Zoo had ie het nog nooit te pakken had, wist Brand.

En op een morgen in Maart, toen hij in het land aan het „hekken" was, besloot hij om met Jannie over een verloving te spreken. En als het aan hèm lag, moesten ze maar gauw trouwen ook.

Toen hij de laatste dam voorzien had en nog een paar paaltjes met enkele forsche slagen in den grond had gedreven, bleef hij, tegen zijn gewoonte, even staan droomen. Iets voorover gebogen, met beide handen op de „slaai" rustend, overzag hij den omtrek. Langs het hooge zwerk dreven trage, dikke witte wolken tegen het diepe blauw en onderschepten soms het zonlicht. Nu ook weer; hijzelf en het dorp achter hem, lagen in de schaduw, maar ver voor hem lag de Lage Hoek in stralende lentezon. Hij zag ijle rook uit de zware schoorsteen komen, en op het hooge, lange dak kleurden de oude en de nieuwe, de doffe en de gladde

pannen in hun ongelijke tinten als mozaïek. Hoeveel tientallen jaren zouden er noodig zijn, en hoeveel stormen moesten er gewoed hebben om zoo'n dakbedekking te verkrijgen? dacht Brand vaag en zocht meteen de groote ramen van het huis, waar, vanachter de vele groenige, de kleurige en de heldere ruitjes, Jannie misschien wel uit zag naar hem. Ze kan vanzelf ook in de koeboet of in de varkensboet wezen, bedacht hij dan. Het was altijd zoo druk bij Pieter Smit. Die man prutste wat af met zijn vier koeien, een hok varkens, wat schapen en een geit; en dan zijn boomgaard en die lapjes gras en bouwland. En dan die bloemen niet te vergeten....

Jannie deed daar het werk van een knecht....

As je dat geval zoo r's ankeek, zooas het daar lag in de zon, en je vergeleek dat met het spul van broer Dirk, ok boerderij en wat bouwerij.... ja, dan most je moeder Trui gelijk geve in wat ze guster nog zei, voor de zooveelste keer:

„As jij die Jannie Smit trouwe, moet alles van jou vader kome. Prakkezeer d'r nog r's goed over Gerbrand."

Nou, dat had ie daan. In lengte en in breedte. Maar dit wist ie nou wel zeker; al ging de heele familie op z'n kop staan, hij trouwde Jannie Smit. As zij hem ok wou dan vanzelf....

Resoluut keerde Brand zich om en liep naar de plaats terug.

Dien Zondagavond, in het voorhuis, besprak hij met Jannie samen zijn plannen voor nu en later.

Eerst verloven, dan uitzien naar een geschikt huis voor hen beiden en dan.... trouwen.

„Ik zou de eerste jare wel bij Dirk blijve kenne," stelde hij voor.

„En dan zien we later wel verder."

En zacht streelde hij haar stevige, ruwgewerkte hand.

Jannie vond alles goed. Hij moest eerst maar d'rs met vader praten, vond ze.
Tot Brand's verbazing was vader Pieter met zijn plannen zeer ingenomen.
„As julle het de eerste jare zoo inpikke wille, doen je wijs," zei die. „Maar het beroerste is dat ik mijn hulp kwijtraak an jou. En met vreemd werke doen ik niet graag meer. Maar enfin, zoo is het leven," besloot hij met een zucht.
Kee zei niet veel; die had weer een van haar vreemde buien; dan sprak ze soms dagenlang niet meer dan het hoogst noodige en een vreemde onrust dreef haar telkens weer overeind. En soms zocht ze in de onderste lade van het groote kabinet in het voorhuis naar iets dat van Aris en Kees geweest was. Pieter kende dit van haar en wist....
„Herinneringsdage," zei hij dan tegen Jannie.
Ook nu lette ze niet op het stralende in haar dochters wezen, noch op de veranderde houding van haar man tegen Brand. Haar oogen zwierven doelloos rond en een trek van pijn lag om de smalle mond.
„Wete ze 't bij je thuis al?" vroeg Pieter.
„Nee, ik zal er morgen over prate. En later ok met Dirk vanzelf," zei Brand.
„Net!" Pieter klopte met veel omhaal zijn pijp uit. „Dan hoore we de volgende week wel meer." En een spottend lachje zweefde een oogenblik om zijn lippen. Trui's zoon werkman....
Den volgenden morgen zat Brand, na het melken, nog nauwelijks aan tafel in de mooie keuken, of hij vertelde het aan zijn ouders.
„Pieter Smit vindt het best," besloot hij.
„Dat 's vanzelf," zei Trui vinnig en lei mes en vork neer. „Die moet alles wel goed vinde, die ken d'r niks an ten koste legge. Maar denk je dat wij jou as werk-

man.... geen sprake van 'oor. „Ze vergat van schrik haar deftigheid en Brand zag Koba spottend knipoogen.
„Het zou wat moois weze," ging Trui door. „Dirk op een eigen spul, en jij, zijn eigen broer, as knecht bij 'm werke.... D'r komt van de herfst wel d'rs wat te koop voor jou."
Arie Ploeger fronste het hooge voorhoofd en zijn nerveuze vingers speelden met het brood, toen hij zich naar zijn vrouw wendde.
„Dat is toch direct niet noodig," weerde hij af. „We kenne het zoo toch eerst wel een paar jaar anzien. As Gerbrand het nou zelf zoo wil.."
Maar Trui ging er heftig tegen in en haar rose gezicht onder het grijzend blonde haar werd rood van opwinding.
„Dat beurt niet 'oor Arie. Wat zou de familie wel zegge? En de mensche hier in het dorp? Nou Gerbrand absoluut dat meidje hebbe wil, moete we d'r maar een mouw an zien te passen. Het gaat zooas het gaat."
„Sloof jullie je om mijn maar niet uit 'oor," suste Brand nog. „Ik zit graag op een eigen spul, maar dat heb geen haast. Ik zal zoo ons kostje ok wel verdiene."
„We zulle zien.... we zulle zien...." Arie schoof zijn stoel achteruit en ging naar de kamer en Brand liep naar achteren waar zijn klompen stonden. Koba volgde hem.
„Dus jij komt op een eigen bedrijf," zei Koba.
„En jij wordt geen werkman," ging ze door. Maar Brand zweeg en ging de deur uit naar Dirk.
Trui ruimde de tafel af en liep bedrijvig heen en weer. Al te bedrijvig, dacht Arie en streek met een vermoeid gebaar het dunne haar naar achteren. Dat slaan met

deuren en dat gerammel met het servies voorspelde storm. Hij kende dat.
Achterover leunend in een crapaud, met zijn hoofd tegen een fijn, wit kanten kleedje, peinsde hij over haar en hun beider zoon.
Hij zag zichzelf weer als jong weduwnaar na den dood van zijn eerste vrouw, de zachte, stille, weinig eischende Grietje. Met Dirk moest hij toen alleen verder en dat was moeilijk geweest. Och ja, hij had goeie hulp gehad en lichamelijk waren ze niets te kort gekomen, maar overigens....
Dirk vergat tamelijk snel, die had zijn vriendjes en zijn kinderlijke vreugden. Maar hijzelf — hij miste, vooral 's avonds, haar rustige aanwezigheid, haar zorgen; en haar liefde.
Toen was dat andere gekomen. Die zucht naar winst door koop en verkoop. 't Was in 't klein begonnen, als een soort sport, maar het was uitgegroeid tot wat het nu was; en het had hem gemaakt tot een roekelooze, hartstochtelijke speculant, die slechts leefde op beursberichten en telefoontjes. Hij had geluk gehad, dat wel. Ook nu nog.... zijn oogen zwierven door de weelderige kamer; maar alles, dit huis met zijn kostbare inrichting, zijn kapitaal, ze hingen zoo dikwijls als aan een zijden draad.
Trui wist dit niet, móchte dit niet weten; niets van zijn doen, zijn gedachten....
Nog zag hij haar, zooals ze was; toen hij haar liefkreeg, de ouder wordende dochter uit een doodarm, maar hooghartig gezin. Zoo'n gezin waar alles per ons en per halve liter werd ingeslagen, maar waar de schrale boterhammetjes met mes en vork behandeld werden. Hij had haar bij een zakenvriend ontmoet en haar lieve maniertjes hadden hem geboeid. Toen, later — en nu nog. Ze waren spoedig getrouwd en na

twee jaar was Gerbrand geboren. Later Koba. Maar de boerderij stond haar tegen. En hem, die na zijn tweede huwelijk zich weer met lust en liefde op zijn bedrijf toelegde, hem was dit eerst een teleurstelling. Toch had hij het vastgehouden tot Dirk trouwde en zijn plaats kon innemen.
Toen kwam Trui's tijd. Toen, tijdens en na den oorlog, toen de papieren rezen, rézen.... Dit huis liet ze hem koopen, verbouwen, afwerken, inrichten.... wat het gekóst had.... Gerbrand mocht worden wat hij wilde.... tot haar teleurstelling koos hij de landbouwschool... Hij, Arie, hij vond alles goed. Ze was altijd lief en goed, als ze haar zin kreeg. Haar trotsche, ietwat jaloersche aard dulde geen tegenwerking. Vooral niet in haar zoon. Dirk had een vrouw met geld getrouwd, Gerbrand had een nog rijkere moeten nemen. Dat hij die uit de Lage Hoek koos was een bittere pil voor Trui. Maar evengoed moest Gerbrand straks op een bedrijf worden gezet. En zoo niet....
Enfin; hij zou wel zien. Het was nog lang geen herfst...
En weer streek Arie's hand over zijn voorhoofd.
Intusschen had Trui in de kleine bijkeuken op een primitief werkbankje de afwasch aan kant gemaakt, want de groote, glanzend granieten aanrecht in de keuken was immers veel te mooi om te gebruiken, en nu borg ze het servies weg in de diepe kasten. Koba was intusschen met een vriendin weggefietst naar de huishoudschool in de stad. Voorzichtig wreef Trui dan met een zachte doek, waarop een paar druppels spiritus de glanzende ruitjes in de deuren helder en speurde of ze nergens de afdruk van een vinger kon ontdekken. Het dagmeisje was nog jong en moest zoo vroeg naar huis.... Vervelend ook dat Arie soms zoo op een paar gulden keek. Zij wou graag een zware meid voor dag en nacht, één die je alles

kon laten doen, die je enkel maar wegwijs hoefde te maken en een beetje moest controleeren. Nu moest ze nog veel zelf doen. Als Koba van school kwam, werd dat natuurlijk anders. Ze had wel tegen iedereen gezegd, dat een meid altijd over huis, haar te onvrij werd, en dat ze zelf noodig wat meer beweging moest nemen om haar figuur te bewaren, je werd gauw te gezet nietwaar . . . maar het bleef onplezierig. En nu dit weer met Gerbrand....

Ze zag hem al met dat meisje in een gewoon klein huisje wonen; zoo'n kind was daar niet te goed voor; maar haar jongen, die zooveel geleerd had.... Trui richtte haar forsche, gevulde gestalte fier op en haar volle lippen sloten zich over het dure gebit. De morgenzon deed alles in de keuken blinken en glanzen, tot het juweelen sieraad op haar boezem toe. Haar Gerbrand moest en zou op een piekfijn bedrijf komen, al moest de onderste steen boven. Zij wist wel hoe ze Arie aanpakken moest.

IV.

De zomer ging gewoon voorbij. Er werden kinderen geboren, er werd getrouwd, er stierven menschen. Ook ouwe Simon Koster, die op de oude, groote plaats in het begin van het dorp met een jongere zuster boerde, stierf onverwacht.

En ieder in het dorp wist meteen secuur; dit zou verandering geven. Die plaats werd wel verkocht en al dat land zou er niet bijblijven. De jonge boeren konden met minder land toe dan die van vroeger. Ouwe Simon Koster boerde nog precies zooals zijn vader en grootvader dat vóór hem deden. Kunstmest en gierkelders vond hij geldverkladden en zoo liet hij de rijksdaalders te water loopen, zooals men dat noemde.

Trui maakte haar plannen. En toen de verkooping werd aangekondigd had zij haar keus bepaald.
Dat lange stuk, dat De Drie Koningen genoemd werd, dat was een prachtkans voor Gerbrand. Die wou graag op een tuindersspul. En ze sprak er dagelijks over. Maar Arie voelde er weinig voor.
,,Het land is zoo schreeuwend duur opheden," weerde hij af. ,,En het moet alles van ons kome."
,,Dat is nu eenmaal zoo," gaf Trui toe. ,,Ik vind dat ook niet prettig. Maar ik voel er niks voor dat Gerbrand werkman blijft."
,,En ik vind dat het niks hindert," vond Arie.
,,Het hindert wel," besliste Trui. ,,Twee broers en dan zóó. De één alles en de ander niks. En je kunt 'm toch veel goedkooper op een bouwersspul zetten dan op een boerderij, zooals Dirk."
,,Ja.. maar Dirk had zijn moeders erf...." zei Arie.
,,En wat zou dat?" bitste Trui. ,,Jij kunt toch wel wat geld losmaken? En anders verkoop je een paar stukken. Het is toch voor je eigen kind."
,,Ik zal wel zien, ik zal wel zien," zei Arie vaag en verdween haastig in zijn kantoortje. Stel je voor, nou geld losmaken.... verkoopen.... in deze tijd.... nu er met àlles winst te maken was... hij kon beter geld trékken voor Gerbrand, als dit beuren moest.
En dat moest het, want Trui hield vol. Ze begon zelfs al over het nieuwe huis, dat gebouwd zou moeten worden en over het genot van op eigen grond te werken en te wonen.
En praten kón ze!
Meer en meer gaf Brand zich gewonnen. Dat was een andere toekomst dan die van arbeider bij je broer, alles wat je deed en dacht ging dan voor jezelf. Zijn oogen vingen zijn moeders stralende blik en hij gaf zich gewonnen voor dit prachtige droombeeld.

Maar Jannie en haar vader?
Doch dan bedacht hij, dat vader Ploeger de man van het geld was; dat die alles zou betalen en bezorgen.. Toch was er een eigenaardige schroom die hem, tot kort voor de verkoopdag, weerhield om er met Pieter over te spreken.
„Maak je nog maar niet te blijd," zei die, toen hij het eindelijk vertelde. „Je vader zal wel wijzer weze. De mensche lijke wel gek op heden, ze jage de landprijze veul te hoog op. Wie weet hoeveel die Drie Koninge wel opbrenge zal, want het leit nog zoo mooi an de weg ok."
Maar Brand dacht aan moeder Trui. Wat die eenmaal in 'r hoofd had....
Het was op een donkere, mistige dag dat de plaats van de erven Koster geveild zou worden en er was een ongewone drukte in het anders zoo stille dorp. Fietsen, motors en auto's reden af en aan naar de Korenschoof. Toen de veiling begon was de groote kolfbaan grootendeels gevuld met koopers en belangstellenden. Heel achterin zat Pieter Smit en zijn bezorgde blik zocht telkens het smalle hoofd van Arie Ploeger. Gespannen volgde hij de verkoop der verschillende perceelen. Duur, veel te duur, vond hij ze. Haastig berekende hij dan hoeveel de grond per bunder kostte en per roe.... en nipte tusschendoor wat jenever uit zijn glaasje. Toen, ineens, ging hij rechter zitten. De Drie Koningen kwam aan de beurt. Zijn hand kneep ineen tot een forsche vuist, toen het bedrag al hooger en hooger klom. Snel volgde het eene bod het andere tot de heele zaal gespannen zweeg. Zóó hoog was geen der perceelen opgejaagd; wie zou dat nou nog afmijnen? Die neef van Simon Gorter had strijkgeld en strop wel te zamen....
De afslag begon. In doodsche stilte telde de afslager

de getallen de zaal in, van duizend naar honderd; van honderd naar tien.... En toen klonk een luid en krachtig „Mijn!" uit de hoek waar Arie Ploeger zat. „De jonge Gorter is zijn strop dus weer kwijt," zei een stem dicht bij Pieter. Maar die boog zijn hoofd naar het glas. „Gerbrand en Jannie krijge 'm nou om," kreunde hij zachtjes en het cijfer schrijnde fel door zijn denken. Hij stond op en ging meteen naar huis terug; hij wist nu wat hij weten wou, wat hij gevreesd had, dagenlang....

In de schuur trof hij Jannie bezig de voederbieten voor het vee te snijden. Handig flitste het mes door de groote bieten en de dunne schijven schoven snel over elkaar in de mand. Even liet ze het werk rusten en keek hem vol verwachting aan.

„Ja.... Arie Poeger heb De Drie Koninge kocht," beantwoordde hij haar zwijgende vraag.

„O ja?" Ze wierp het mes in de mand en richtte zich op. „En....?"

„De rest hoor je vanavond wel," zei Pieter. „Maar dut zeg ik je; het mag voor julle wel een gouwen tijd blijve, want aars ken julle je je leven lang blauw werke voor een aar. Het is nooit op te brengen."

„Maar we hewwe het toch nog niet," zei Jannie verbaasd. „Vanavond komt het nog in de combinatie."

„Wees maar niet bang," stelde Pieter haar schamper gerust. „Dut zal geen mensch ofmeine, want dan is het heelegaar niet meer te betalen. Maar weet wat julle doene eer je je deuze strop ombinde late."

Nog onder den indruk van haar vaders sombere woorden, fietste Jannie die avond door de klamme mist naar de kerkebuurt. Vanuit de geheel verlichte Korenschoof klonken vroolijke, opgewonden stemmen en een oogenblik bekroop haar de lust daar binnen te sluipen en te luisteren naar wat er alzoo gezegd

werd. Misschien oordeelde een ander lichter dan vader, die zag alles altijd nogal donker in.... Brand zijn vader en moeder waren toch ook niet gek.... En toen ze even later bij Trui en Koba in de kamer zat en hun zachte, opgewonden stemmen haar boeiden en bekoorden, vergat ze haar vader en zijn waarschuwingen.

Later kwamen vader Arie en Dirk met Brand thuis; een dolgelukkige Brand, die bergen kon en wilde verzetten voor dit, zijn nieuw bezit. Want wat ieder reeds dacht was geschied; de combinatie was niet gemijnd en dus viel de groote plaats uiteen in verschillende perceelen.

„Wat is het merakel duur gaan ee?" vond Dirk toen allen zaten.

„Ja.... waar dàt heen moet...." peinsde Arie halfluid en streelde zijn kruin.

„Och kom, zoo is de tijd nu eenmaal," zei Trui. „Het land is duur, maar wat je er van afhaalt toch ook en dat weegt tegen mekaar op. Brand heb werken en uitkijken leert."

„Daar heb ik ook geen zorg over," suste Arie. „Maar we benne d'r nog niet, er is nog meer noodig. Het stuk moet scheurt en ze moete nog wone, en d'r moet pootgoed en zaaizaad kome, en gereedschap...."

„O, dat komt er ook wel," zei Trui luchtig. „We zullen binnenkort maar een teekening van een huis laten maken; vindt je ook niet?"

Brand leunde met zijn hoofd tegen het witte kleedje dat over de stoelrug hing en zijn oogen zochten, langs de anderen heen, Jannie's blozend, blij gezichtje. Hij liet zijn moeder graag alles bedisselen; die wist wel hoe het moest. En.... het moest toch alles van zijn kant komen immers....

V.

Het werd een kwakkelwinter; en toen het al eind Februari was, en het nog niet naar vriezen stond, toen besloot Pieter Smit om niet langer te wachten met het scheren van zijn rietvelden. Er kwam wel weer geen ijs. Dus trok hij zijn hooge lieslaarzen aan en stond daarmee dagenlang in het water tusschen het riet. Bos na bos werd afgeschoren, gelijkgemaakt, gebonden en keurig opgetast. Niets, letterlijk niets van zijn grond bleef waardeloos; alles bracht geld in, al was het soms ook weinig. En je moest je arbeid niet altijd rekenen. De werkdagen duurden lang in de Lage Hoek.

Toen alles gereed was liep hij nog even naar achteren, tot de kleine verhooging, die als een soort dijkje de Lage Hoek afsloot van zijn omgeving, en hij overzag zijn bezit. En; als zoo dikwijls, dacht hij aan die avond, meer dan dertig jaar geleden, toen hij voor het eerst zijn voeten op deze grond zette. Dat was, toen zijn vader begraven was naast zijn reeds eerder gestorven moeder, toen hij wist, dat ie arm was. Straatarm. Toen had ie zijn kleeren bijeengezocht en in een bont zakje gedaan en hij had voor alle hulp en bijstand van zijn geschokte familie en vriendenkring bedankt. Hij was toen hierheen geloopen, naar dit dorp en heel laat in den avond kwam hij aan bij de ouwe Aris Buis van wie hij gehoord had dat die een knecht zocht. Ze waren het dadelijk eens geworden en hij was meteen gebleven ook. Wat moest ie anders? Hij wou immers weg van de wereld, en van de menschen, die hem en zijn vader gekend hadden in vroeger jaren....

Vierentwintig was ie toen ie hier kwam in die ouwe armoedige bedoening, en hij vond er Aris, een ouwe

sukkel en Kee zijn zachtzinnige, niet meer jonge dochter.

Kee had voor hem gezorgd, ze had hem bemoederd, tot zijn stugge verbittering week en zijn werklust ontwaakte, tot hij haar lief kreeg. Hij, die eens had kunnen kiezen uit de rijkste boerendochters van Westfriesland en nooit afgewezen werd. Nog vóór vader Aris stierf trouwde hij Kee en.... de Lage Hoek. Onbezwaard gaf Aris Buis die over aan zijn eenige dochter en haar man.

En toen was ook in hem de lust ontwaakt om van dit halfverdronken gebied weer land te maken. Goed, vruchtbaar land. Zijn vader had zijn eigen land verzopen; goed; hij zou van verzopen weer nieuw eigendom maken, voor zich en zijn kinderen. En al lachte men hem uit, en al haalden velen de schouders op; hij was begonnen en doorgegaan. Ieder mocht asch en vuil in de plassen storten, die hij daarvoor aanwees, en als het genoeg was hoogde hij dat verder op met bagger tot het nieuwe stuk dezelfde hoogte had als de naburige akkertjes. En dan bracht hij ze in cultuur. Voet na voet groeide zijn bezit.... De landmaker noemden ze hem. Och, hij wist dat wel, maar het deerde hem niet.

Een jaar na zijn huwelijk was Kees geboren. Een lieve, knappe jongen om te zien, maar wild en onberekenbaar van karakter. Ondanks zijn helder verstand en zijn snel begrip een zwalker; een speler met 'n anders en zijn eigen geluk.

Twee jaar later Aris. Kee was niet blij geweest, toen die zich meldde; ze liep wekenlang rond in stil verzet en met wrokkende gedachten, eer ze berustte.... En toen hij geboren was, dat gebrekkige, zielige wezentje, verging ze in zelfverwijt.

Hij had haar getroost. Het was misschien een erfdeel

van zijn kant. Daar was immers die zwakke, bloedarme moeder geweest, die volgens de dokter aan tering, maar, naar de menschen zeiden, aan hartzeer gestorven was. En zijn vader, een doodgewone dronkaard vanaf zijn jeugd, hij was, toen alles op en weg was, zoowat in de jenever gestikt....

En de zonden der vaderen werden immers bezocht aan de kinderen tot in het derde en vierde geslacht..

Later; jaren later; was Jannie geboren; zoo'n mooi, mollig kindje, lichamelijk en geestelijk kerngezond. En haar hadden ze behouden. Tot nu toe. Maar als ze getrouwd was.... zou ze dan niet vervreemden van haar ouderlijk huis?

Pieter richtte zich op en keek naar zijn huis en naar de lucht er boven. De lage winterzon bescheen het dak, hij zag de enkele gladde pannen blinken en ook de dikke teerlaag op de zware overnaadsche planken aan den zijwand. Tegen den wind in naderde vanuit het Noorden een bui; het loodkleurig grijs van de wolkenmassa's teekende zich duidelijk af tegen de lichte lucht en het zonlicht gaf er iets donkerdreigends aan. Pieter bleef geboeid staan kijken tot de bui het zonlicht geheel onderschept had en de omgeving versomberde. Hij huiverde even. Het werd kil om hem heen.

En toen stond daar ineens van horizon tot horizon, kleurig en sierlijk een regenboog boven de Lage Hoek als een belofte vol schoonheid. Meeuwen wiekten en wentelden in snelle vaart, in een flikkering van wit en zilver tegen het donkere zwerk; maar Pieter's oogen lieten de zachte welvende tinten niet los voor en aleer ze zich oplosten in het grijs van lucht en wolken en het er weer net uitzag, als iederen anderen Februarimiddag.

Toen ging hij naar huis terug.

Wat was dit mooi om te zien, peinsde hij onder het gaan. Altijd viel hier wat anders te zien en te beleven en geen mensch viel je lastig of leidde je af. Hoeveel vreemde, hem onbekende vogels streken soms op deze plassen neer, die hij ongemerkt bespiedde in hun doen.... En dan die twee otters, die hier al een paar jaar huisden.... niemand wist het.... alleen hijzelf.... en Kee.... en Jannie....
Wat zou dat kind dit missen, als ze daar in het dorp zat in het deftige huis, dat Arie Ploegers vrouw liet zetten. Want die had en hield het heft in handen en de anderen hadden maar goed te vinden wat zij verordineerde.
Die Trui....
Heel vroeger, toe ze allebei nog jong waren, was ie wel d'rs met 'r uit weest. Toe ie nog een rijke boerezeun was en zij een lief nuffie. Nou zat hij hier in de Leige Hoek en zij op de Kerkebuurt. En ze vond het niks goed dat 'r zeun met zijn dochter trouwde.
En hij vond het, om het eerlijk te zeggen, ok niks goed. Hij had altijd hoopt dat Jannie een gewone daguursman neme zou; één die hier kome wou in de Leige Hoek. En niet zoo'n Brandje Ploeger, die op dut alles erg neerkeek en De Drie Koninge wou. Dat zou nou wel niet zoo erg weze as zijn vader maar niet zoo spikkeleerde. Zoo'n speler kon alles in een slag verlieze.... En dan ok nog. Arie had ze niet zélf holpen met zijn geld; nee.... een neef van 'm had het eerste hypotheek op het spul en dan was 'r nog een bank en nou most 'r nog een paar duizend weze.. waarom gaf die kerel het zelf niet? Most alles in die papiertjes blijve? Brand en Jannie moste maar rente opbrenge en oflosse as ze trouwd ware. En niet te kort ok....
Pieter liep langzamer, het was of zijn hooge laarzen

hem het voortgaan beletten. Hij hield het hoofd gebogen en peinsde.... en rekende....

VI

Heel dezen winter en het daaropvolgende voorjaar zouden altijd in Jannie's herinnering blijven als een dwaze roes.

Ten eerste was daar moeder Trui, met haar vele bekommernissen over hun huis. Die verdeed uren met het uitzoeken van de behangsels en de verfkleuren voor de kamers en ze verwachtte van Jannie een soortgelijke belangstelling. Het had eerst al dagen geduurd eer ze tevreden was over de vorm en de indeeling van het huis. Aanvankelijk leefde ook Jannie daar in mee, doch toen ze ontdekt had dat Brand's moeder met hààr smaak en hààr wenschen vrijwel geen rekening hield, ja, die zelfs niet telde, en enkel haar eigen zin deed, toen besloot ze om op alles verder ja en amen te zeggen en haar tijd nuttiger te besteden. Want thuis wachtte haar, na het vele werk, nog haar uitzet; en welk een uitzet. Eén die een boerendochter waardig was. Uren naaide en borduurde ze en ze bezag van dag tot dag de groeiende stapeltjes linnengoed, tot het uur verscheen, waarop zij ze met zachtgroen lint omwikkelde en dat met een sierlijk strikje sloot.

Kee, die zich steeds zoo buiten alles hield, had haar dit aangeraden.

„Zeegroen, dat is de kleur van de hoop, mijn kind. Want zonder hoop kan niemand varen," had ze gezegd. En al voegde ze er later ook aan toe: „Maar je moet natuurlijk zelf wete, wat je koope wil 'oor, toch had Jannie de zoo ongewone kleur genomen. Het gebeurde tegenwoordig weer zoo zelden, dat moe-

der ergens echte, zuivere belangstelling voor toonde. Ja, Jannie had rare ouwelui. Dat vond Arie Ploeger ook, toen Pieter Smit op een avond bij hem kwam om r's te praten, zooals hij zei. Over de jongelui. Verlegen en wat stijf zette hij zich in de club die Trui aanschoof en hij aanvaardde slechts aarzelend een glas wijn en een sigaar. Na een los gesprekje over dagelijksche dingen zei Pieter ineens:

„Ja, ik wou r's met je prate Arie. Ik hew van mijn dochter hoord dat julle huis klaar is en dat Brand het land stroopt heb en er al alle dage op in de weer is. Maar nou moet 'r nog huisraad weze en beddegoed en weet ik wat nog meer . . . en nou vonde Kee en ik, dat wij dat geve moste. De heele inrichting om zoo te zeggen; en dan krek zooas Jannie die hewwe wil."

„Wel kijk r's an. Daar ken ik niks op teugen hewwe," zei Arie en hij beduidde Trui, door een licht fronsen van zijn voorhoofd om te zwijgen.

„En dan hew ik nóg wat," ging Pieter door. „Ik docht zoo, ze moste op voorwaarde trouwe. Niet te weten wat 'r beure ken èè; en dan valt er nooit wat te klammen later. Wat Gerbrand meekrijgt op zijn naam en Jannie ok zoo."

„Dat vind ik uitstekend," zei Trui stijf. „Ik had daar zelf óók al over gedacht. Maar het is heusch niet noodig dat jullie al de meubelen geeft, daar had ik zelf al plannen voor gemaakt."

„Dat is mooi genog." Pieter knikte en tipte de asch van zijn sigaar. Zijn diepe, klein getrokken oogen keken licht spottend van onder de ruige wenkbrauwen naar het gladde, voorname gezicht van Trui. „Ja, dat zeg ik, dat is mooi genog," herhaalde hij langzaam. „Maar wij wouwe d'r toch ok graag wat an doen zien en zoo leek ons dat nou het beste. Hoe

denk jij er over Arie?" Vragend keek hij naar Brand's vader.
„Ik vind het goed," zei hij rustig. „We moste er nog een pláasie op doen Trui." En hij schoof zijn glas naar haar toe.
Zwijgend, met langzame, serieuze gebaren, vulde Trui de sierlijke wijnglazen. Ze was zeer ontstemd over Pieter's aanbod. Het bemeubelen en inrichten van Brand's huis had al weken lang haar aandacht beziggehouden. Ze had al een deel van haar eigen meubelen, gordijnen en kleeden aan de jongelui willen afstaan en daar zelf nieuwe voor in de plaats koopen. En nu dit!
Zoo'n lompe vent gooide heel dit schoone plan in 't honderd. En dat Arie het aannam.... dat van de voorwaarden, ja, dat was noodig; maar die inrichting... En dan.... zooas Jannie het hewwe wil.... fraai was dat.... waar wist dat kind uit de Lage Hoek vanaf....
Maar Pieter overzag met enkele blikken de kamer; en toen begreep hij, waarom Jannie zoo blij was met zijn plan.
Brand vond alles goed. Die werkte van vroeg tot laat op zijn land en bemoeide zich met niets anders. Eén of soms twee avonden per week kwam hij naar de Lage Hoek voor een kort bezoek; en dan was er nog de Zondag. Dan vergaten hij en Jannie, dat het den anderen morgen weer vroeg dag was. Dien avond was van hen....
Het werd April. Het nieuwe huis was gereed voor de inrichting. Het was een mooi huis geworden; een prácht van een huis. En er achter lagen de donkere, bezaaide akkers vol geheime beloften. Het heele dorp was het er over eens, dat De Drie Koningen een merakel mooi spul worren was. Alleen maar wat te duur.

Op een zonnige namiddag nam Brand zijn meisje eens mee naar het land. Samen liepen ze langs de paden tusschen de akkers en Jannie luisterde stil en aandachtig naar zijn blijde opsomming van al wat hij gezaaid en gepoot had. En soms boog ze zich voorover om de eerste sprietjes en blaadjes te ontdekken. Ze was blij; wonderlijk blij van binnen. Dit alles, dezen grond en alles wat daaruit zou ontkiemen, het was voor hen beiden. Haar lichte voeten dansten over het smalle pad en telkens, als ze Brand iets vroeg, had haar stem een hoogere klank dan gewoonlijk. Ze bezagen vluchtig de schuur en gingen toen het huis binnen. En meteen wisten ze beiden.... dit was de eerste keer, dat ze hier samen alleen waren. Hol klonken hun stappen en stemmen door de leege ruimten toen ze stoeiend en lachend van beneden naar boven gingen. Een ongewone opwinding maakte zich van hen meester bij de gedachte, dat ze hier over een paar weken reeds als man en vrouw zouden wonen. Eer ze het huis verlieten toefden ze nog even in de hal met de kostbare voordeur en de smalle raampjes van gekleurd glas in lood. En daar greep Brand het ranke figuurtje ineens met hartstocht in zijn armen en trok haar dicht tegen zich aan. Wild nam hij haar strakke mond telkens weer, tot ze hem zijn kus teruggaf. Toen liet hij haar vrij.

Jannie was geschrokken van zijn heftigheid. Wat kennen we mekaar nog weinig, dacht ze onder het teruggaan. Uiterlijk was Brand haar reeds volkomen eigen. Dat knappe gezicht, die snelle glimlach en de zonnige glans in zijn oogen, het soepele bewegen van zijn rijzig lichaam, ze kende dat reeds zoo goed. Maar verder.... ze had hem in deze afgeloopen maanden enkel van de mooiste kant leeren kennen.... hij

haar trouwens óók.... er moest ook nog een andere zijde aan zijn karakter zijn. Er was iets in hem, dat ze vermoedde en onbewust reeds vreesde. Soms, als ze wat lang samen waren en zijn zachte kussen en teedere fluisterwoordjes haar bloed in beroering brachten, wendde ze slaap voor.... dan wist ze in het duister zijn gezicht toornig en strak. En toch... ze moest zoo doen....

Vier dagen voor hun ondertrouw woedde een hevige lentestorm. Wild kwam de wind vanuit de zee opzetten en joeg bulderend over de Lage Hoek en rond het oude huis. Hagel en regen striemden de kleine ruitjes van de hooge ramen. Tegen alle verwachting in, kwam Brand dien avond nog even op bezoek. En later, toen Pieter en Kee hun hooge bedstee beklommen, volgde hij Jannie naar het voorhuis.

„Voor het lest," zei hij vroolijk. „Volgende week benne we bruid en bruidegom, en dan zal 'r van opzitten wel niet veul meer kome. Dan is het gaste en theegaste en alle mogelijke aare drokte."

„Ik zal blijd weze as dat allegaar achter de rug is," zuchtte Jannie.

„En ik," zei Brand. „Mijn moeder haalt wat an; maar ja, die wil niet liever as zuk. Het is mooi, dat de trouwerij tenminste in stilte gaat."

Jannie stond voor één der ramen en keek naar buiten. Ze zag, hoe de boomen voor het huis zich gewillig kromden onder elke nieuwe windvlaag. Die zeewind had in al de jaren steeds hun groei beïnvloed, want alle boomen helden iets naar de landzijde over. Allen; behalve de oude jut en de notenboom. Haar vingers gleden over het gladde, ongeverfde eikenhout naast het raam. Geen tochtje lieten deze wanden door, bedacht ze, en keek onbewust omhoog naar de zware zolderbalken, die donkerder en dikker schenen dan

anders in deze kille schemering. Alles in het voorhuis was oud en waardig. Het was hier nog precies als twee eeuwen geleden, alleen waren de wanden donkerder geworden en de meubelen glanzender. In de glazenkast pronkten de antieke serviezen en op de rand van de machtige schouw stonden oude, blauwe borden. De lichte haardtegels staken helder af tegen de donkere wanden. Moeders familie was behoudziek en zuinig geweest; alles werd naarstig verzameld en bewaard, maar niets mocht veranderd of vernieuwd worden.

,,Moet je daar staan blijve?" vroeg Brand, en schoof noodend een stoel aan; een stoel die men beter een zétel kon noemen.

,,Ik kom al," zei ze rustig en kwam naar hem toe. Hij trok haar op zijn knieën. Stil leunde ze tegen zijn borst en hoorde het kloppen van zijn hart. Heerlijk was het zoo in zijn armen met boven haar hoofd zijn diepe stem, die lieve woordjes zei. Buiten beukte de wind tegen het voorschot en gierde rond het huis. Veilig was het hier. Heerlijk veilig.

,,Is het waar, dat je Koba vraagt hewwe om mee te gaan as je morgen onze meubelen en de aare spulle koopen gaan?" vroeg hij na een poos.

Jannie rees van zijn knieën op en ging tegenover hem zitten.

,,Ja, dat is zoo," gaf ze toe.

,,Dat zint moeder aars slecht," zei Brand. ,,Die wou zelf graag mee om alles uit te zoeken."

,,Dat weet ik wel. Maar vader wil dat niet. Ik moet mijn eigen zin doen heb ie zeid," zei Jannie kalm.

,,En zou mijn moeder. . . ." begon Brand heftig, maar ze viel hem snel in de rede. ,,Die zou háár zin doen, net als met alles."

,,Een mooie boel," smaalde hij. ,,En een mooi gevoel

voor moeder. Alles moet van ons kome, en voor de paar dinge die van jou kant kome wordt ze zoo behandeld. Ken dat niet aars?"
„Nee," zei Jannie kort. „Dat ken niet aars. Jou moeder heb genog heerebeert zou ik zegge."
„Zoo," stoof hij op en kwam voor haar staan." Denk jij er zóó over. We benne aars nog niet trouwd 'oor, denk daarom. Ik ken nog zooas ik wil. En dut zeg ik je; Koba gaat niet mee, versta je."
Jannie zweeg en keek beduusd naar zijn toornig gezicht, dat vaalwit leek in het duister. En toen ze bleef zwijgen griste hij zijn jas van een stoel en liep gekrenkt de zijdeur uit naar buiten. Even bleef hij daar nog staan, als wachtende op een vraag of een roepende stem, maar dan verdween hij in het donker.
Jannie bleef verwezen zitten en staarde naar de deur. Was dit Brand? Dezelfde Brand, die anders zoo goed was, als ze deed, wat zijn moeder wenschte? Dit was dus een stukje van de andere kant....
Ze hoorde de wind weer zwaar en dreigend aanstormen en ging in de deur staan, die Brand in zijn drift niet achter zich had dichtgetrokken.
Zou hij zóó zijn weggegaan?
Even trad ze naar buiten en haar oogen zochten in het donker den dorpsweg af naar het voortglijdende licht van zijn fietslantaarn. De wind rukte aan haar kleeren en joeg door haar losgewoelde haren. Ze voelde zich gegrepen door zijn kracht en luisterde geboeid naar de sombere dreiging in zijn machtige stem. Verderweg bulderde en bruischte de zee tegen de glooing en boven zich wist ze de voortgejaagde wolken.
Had ze goed gedaan met haar weigering? Of had ze moeten toegeven tegen haar vaders wil?
Nog geruimen tijd stond ze in den wilden nacht te

staren eer ze huiverend de deur sloot en grendelde. En toen ze in haar zachte bed lag huilde ze lang met haar gezicht in het kussen.
Want Brand kon immers nog, zooals hij wou.... En ze kón hem niet missen, ze hield teveel van hem. Ook nu.... nu ze iets van de andere kant had ontdekt.. Maar toegeven.... dat nooit!
Den volgenden dag deed ze of er niets gebeurd was. Handig, als steeds, deed ze haar werk en hielp dan haar moeder met de wasch. Direct na het eten zou ze naar de stad om de meubelen, en al wat niet op het dorp verkrijgbaar was, te koopen.
„Zou ik niet liever wachten tot over Donderdag," weifelde ze. „Brand zei, dat Koba niet mee kan en het koopt leuker as je echt bruid benne."
„Niks 'oor kind. Het is noodig tijd," zei Kee. „Eer je alles en nog wat hewwe en de boel op z'n plaats staat, ben je te met trouwd. En je zeil moet nog leit worre en de gordijne nog naait en julle lampe nog hongen en zoo.... En je redde het immers makkelijk zonder Koba. Gaan maar gauw en je kijke niet op een paar tientjes 'oor. Je koope enkel wat je zelf mooi vinde."
En dus fietste Jannie alleen naar de stad.
Maar heel dien middag dacht ze, onder de spanning van kiezen en koopen door, telkens aan Brand en diens woorden. „Ik ken nog, zooas ik wil." Zou hij.... of zou hij niet....
„Alles bezorgen nà Donderdag," zei ze in elken winkel weer." En als het eerder kan zend ik wel bericht."
Heel laat kwam ze dien avond thuis; ze had tot het sluitingsuur gewinkeld. Kee had haar brood al gereed staan, doch ze kon nauwelijks eten van spanning. Gejaagd vertelde ze, wat ze gekocht had en be-

schreef zoo goed mogelijk haar aankoopen, maar intusschen luisterde ze gespannen naar elk gerucht vanuit het achterend.
Maar Brand kwam niet. Ook den volgende avond niet. Woensdags moest ze na den middag bij moeder Trui komen om met haar en Koba de ondertrouwkaarten te adresseeren; dat was reeds van te voren afgesproken. Aarzelend ging ze er heen en deed, na de uiterst koele begroeting, gewillig alles wat Trui haar opdroeg. Intusschen babbelde ze wat met Koba die al haar best deed om de stemming te verhoogen. Maar Trui bleef stug. Daarom ging Jannie vroeg naar huis, zonder dat ze Brand gezien of gesproken had.
En toen kwam de Donderdag. Haar bruidsdag.
„Maak je dadelijk maar mooi," zei Pieter 's morgens na het melken.
„Moeder en ik redde het wel vandaag, dan went dat alvast wat. Je ziene al wit van zenuwachtigheid, ik geloof, dat je vannacht al slecht slapen hewwe. Hoe moet dat nou as je trouwdag komt?"
Met trillende vingers kleedde Jannie zich in haar bruidsjapon. Zachtrood met beige afgezet was alles, wat ze droeg, en haar gave, zachte gezichtje bloosde van spanning en opwinding onder het nauwsluitende hoedje, waaruit, bij de ooren, grappige krulletjes te voorschijn sprongen. Kee had al vroeg de koffie klaar en schonk haar reeds een kopje in.
„Het is nog vroeg," zei die troostend, toen Jannie voor de zooveelste maal de oude klok met het nijdige wekkerklokje vergeleek.
En toen, terwijl ze met bevende lippen haar koffie proefde, draaide de look van de kamerdeur en kwam Brand binnen.
Brand in een nieuw pak. Een ongewone, wat stijve, Brand.

Na een vluchtige begroeting vroeg hij: „Ben je klaar?"
„Ja, mijn mantel nog..."
Even keek ze nog in de spiegel en hervond toen meteen haar houding. Ze wist zich knap; méér dan knap. Zou Brand dat ook vinden? Hij zag het blijkbaar niet eens, want hij keek, zoover zij het ontdekken kon, langs haar heen, heel den weg naar en van het raadhuis, en hij praatte over gewone dingen. Over zijn werk en de visites, die ze moesten afleggen.
En toen vroeg hij ineens:
„Heb je al wat kocht? Er is nog niks in ons huis, vertelde moeder netzoo."
„Ik heb alles al...., maar er is nog niks bezorgd," zei ze luchtig.
„Ik most toch eerst wete...." Ze aarzelde.
„Dat was toch niet ofsproken? Of docht je soms dat ik...." vroeg hij heftig.
Ze knikte, zonder hem aan te zien.
„Dat zou een mooi schandaal geve." Brand lachte luidop. „Dat kon toch niet, malle meid."
Ze lachte ook maar mee, doch niet van harte. Ze voelde, er bleef iets tusschen hen; ook na de ontvangst bij hem en bij haar thuis. En dat iets bleef er; geen thee en gastmaal, geen recepties van buren en vrienden, geen werk in haar nieuwe huis, konden dat verdrijven.
En beiden vermeden het alleen zijn met elkaar.
Tot de dag voor het huwelijk, toen ze hem noodig had om de zwaarste meubelen een plaats te geven en de schilderijen.
's Morgens fietste ze naar de Kerkebuurt en trof hem aan bij Dirk's plaats, waar hij bezig was het ijzeren hek, voor aan den weg, af te boenen.
„Ken je vanmiddag naar ons huis kome om me te helpen met het dressoir en zoo?" vroeg ze dringend.

„En neem meteen een hamer en wat spijkers mee voor al wat nog ophongen worre moet."
Brand liet de boender rusten en keek haar strak aan. „Dat voegt me slecht," zei hij onverschillig. „Eerst moet ik hier bij Dirk buitenom schrobbe en later moet ik thuis helpe de schoorsteen te ragen."
„O", zei ze enkel en wendde zich om. Gekrenkt greep ze het stuur van haar fiets vast om op te stappen en weg te rijden. Wild weg te rijden. Maar Dirk kwam met groote passen naar haar toe.
„Dat hindert niks 'oor Bruid," riep hij vroolijk. „Ik kom wel bij je. Laat hem maar mooi bij moeder op het dak zitte."
Snel draaide ze zich om en keek naar Dirk, zooals die daar stond, groot en breed in zijn blauwe werkpak met de hoosnap in zijn ruige, sterke handen.
„Dan reken ik op jou 'oor," zei ze snel en keek op naar zijn rond, goedig gezicht.
Hij knikte haar nog eens toe en zonder meer naar Brand om te zien, reed ze naar huis terug. Vol bittere gedachten.
Zoodra die middag het eten afgeloopen was, stond ze op en ruimde snel de tafel af.
„Gaan jij nou maar gauw de gordijne hangen; ik zal wel goedschoonmake kind," zei Kee en keek droefgeestig naar buiten. Pieter stopte zorgvuldig zijn pijp.
„Dat was dus zoowat je galgemaal," plaagde hij zachtjes. „We zelle je misse 'oor. Het wordt nou zoo leeg in ons huis."
„Eerst Kees, toe Aris, en nou jij weer," prevelde Kee.
„Maar ik blijf toch op 't dorp Moe. En ik kom hier telkens terug," troostte Jannie gesmoord. Haar keel werd zoo vreemd dik.
„Dat zei Kees ok altijd, dat, ik kom terug...." Kee

keek haar dochter zielig aan. „En toch is ie zoomaar wegbleven."
„Maar ik blijf komen 'oor Moe; wat er ok beurd. Dat beloof ik," zei Jannie met klem.
„Dat is je gehouwen kind. Ik reken d'r op," zuchtte Kee.
Maar Pieter zei: „Kom zoolang as je kenne, maar kom nooit teugen de zin van je man 'oor, want met die moet je voortaan huize."
Het klonk als in scherts, maar Jannie voelde den ernst van zijn woorden. Zou vader iets weten van Brand en haar opheden?
Ze keek nog eenmaal rond, naar al die, haar zoo vertrouwde dingen. Zelf had ze hier alles nog een keer schoongemaakt eer ze het huis voorgoed verliet. Ze had gelapt en gewreven als nooit tevoren. Die oude meubelen waren zoo gezellig te hanteeren. Elk ding had zijn eigen geschiedenis.... Dezen morgen had ze voor het laatst nog gemolken en het vee gevoerd. Morgen kwam het kleine knechtje, dat vader had gehuurd om haar zooveel mogelijk te vervangen. Morgen....
Ze pakte nog even een hamer en wat spijkers in haar fietstasch. Brand mocht r's niet komen; en toen verliet ze langzaam de Lage Hoek.
Mooi was die nu in zijn volle lenteverwachting. De donkere boomtakken schenen rijk bestrooid met een teer groen waas. Het waren de rijpende knoppen, die wachtten op de eerste warme zonnestralen om open te springen.
Ter weerszijden van het pad stonden madeliefjes en speenkruid tusschen het jonge gras en de heesters botten reeds uit. De ribessen bloeiden. In de slooten en poelen was het opschietende riet reeds duidelijk zichtbaar. Parmantige riethennen zwommen en doken

druk, alsof het al zomer was en hier en daar stak een kikker aan de walkant zijn dwaze kop boven het water uit. Fletsblauw stond de lage hemel boven het vochtige land; de zon school er achter weg.
Hunkerend keek Jannie naar boven; ze verlangde na dit gure, sombere voorjaar, en na deze trieste bruidsdagen, zoo naar licht en warmte en naar alles wat mooi en goed was. Ze voelde zich een deel van haar omgeving; ook zij wachtte immers op de vervulling van haar bestaan?
Langzaam fietste ze door het dorp en langs de Kerkebuurt. Zou ze toch maar even bij vader Ploeger aangaan? Ze durfde er niet best zóómaar even aankomen.... ze was altijd een beetje bang voor Brand zijn ouders. En ze zou immers zien of hij kwam of niet....
Ze ging dus maar verder en zag al gauw het helroode pannendak van hun huis. Daar stond het, groot en ruim, met veel ramen en een mooie erker. Een pronk van een huis!
Moeder Truida's huis, dacht Jannie even met pijn. Zoo noemde haar vader het.... Een aar begint veulal d'rs met een zulveren dak op zijn huis, zei hij kort geleden. „Maar jullie huis hebt er een van goud".
Vader bezag de dingen misschien wel wat eenzijdig. Hij vond álles immers verkeerd... Het land was te duur, het huis te royaal, de rente te hoog, de aflossingssom te groot.... er deugde niks....
Ze kwamen hier zwaar te zitten, dat was zoo, maar ze waren immers allebei jong en sterk en hard werken went. En Brand had al zijn gereedschap van het eerste tot het leste stuk zelf gekocht en betaald, dus daar hadden ze geen onkosten meer an....
En verder....
Och verder zouwen ze het wel zien te redden. Een

aar kwam er immers ok. As het eerst tusschen Brand en haar maar weer in orde was....
Ze bracht haar fiets in de schuur en sloot de achterdeur open. Een geur van al het nieuwe kwam haar tegemoet. Voorzichtig betraden haar voeten zeil, matten en kleeden en liefkoozend streelden haar handen de meubelen. Dit was van hen samen......
Hier moest het goed zijn om te wonen.... Als Brand straks kwam....
Zacht neurieënd hing ze de nieuwe gordijnen voor de ramen en schikte ze in de vereischte plooien.
Maar Brand kwam niet....
Ze zocht kleedjes en schilderijen, ze wond de pendule op en zette die gelijk aan haar polshorloge; ze keek in laden en kasten en bedacht of ze alles van thuis had meegebracht.
En nog was Brand niet verschenen.
Toen was het, dat Jannie ineens haar kort, leuk jasje aanschoot, uit de schuur haar fiets weghaalde en wegreed. Rukkend hieven en drukten haar voeten de pedalen. Ze zou zich wel redden, ze was heel niet om Brand Ploeger verlegen.....
Dicht bij de hoek ontmoette ze Dirk.
„Waar moet jij met zoo'n stuif opan?" vroeg die verwonderd.
„Naar huis. Brand is niet komen en nou wou ik mijn vader hale om me effies te helpen", zei Jannie tamelijk kort.
Dirk grijnsde gezellig.
„Ik zou toch kome te help".
„Dat is nog beter. Dan gaan we maar weer terug." Ze draaide haar fiets om en liep naast Dirk terug.
Met hèm bracht ze nu haar huis verder in orde en met hèm dronk ze de eerste thee uit haar nieuwe servies. Ze had er zich zooveel van voorgesteld om dit met

Brand samen te doen. Tranen prikten achter haar oogen, wanneer Dirk een meubelstuk versjouwde of een spijker insloeg. Niet piekeren nou, dacht ze dan fel.

Toen ze een heele poos zoo goed als niets gezegd had, zei Dirk rustig:

„Je moet het Brand maar niet kwalijk neme 'oor Jannie. Hij en Koba benne alletwee een beetje bang voor d'r moeder. As die 'r zin niet krijgt stelt ze d'r an of de heele wereld 'r onrecht doet en dus geve ze d'r altijd maar weer toe. Vader net zoo goed. Het goeie mensch is eenmaal niet erg gemakkelijk van natuur. Zoo hewwe alle vrouwe wat aars."

Jannie dacht aan al wat er in het dorp gezegd werd over Dirk Ploeger en Marie. Dat die jaloersch was, zóó jaloersch, dat ze niet verdroeg dat iets of iemand beslag op Dirk legde. Hij mocht nooit ergens heen zonder haar, niet naar de soos, niet naar een kaartavondje, zelfs mocht hij geen lid blijven van de rederijkerskamer, waarvan hij eens één der beste leden was. Later, toen ze al een poos getrouwd waren moest ze eens een zenuwaanval gehad hebben, omdat hij beloofd had een gastrol te vervullen, waarin hij erg verliefd moest doen.

„Ik ben niet zoo nauwnemend 'oor," zei ze vroolijk. „Maar wel ben ik erg blij, dat je m'n helpe kwam. Aars had ik vader haald en dat wou ik liever niet."

„Gelijk hé je. Wat niet weet, wat niet deert. Ouwe mensche hewwe altijd zooveul zorg om alles. En ik doen zulk werk verlegen graag. Ik had eigelijk stoffeerder worre moeten. Kijk die lap goed nou r's mooi hangen." En hij wees op een zachtbruin, met enkele zijden bloemen doorweven kleed, dat in zachte golvingen achter de spiegel gedrapeerd was.

Jannie lachte even. Dirk was zoo'n echte goeierd.

Toen de sluitgordijnen hingen, de tapijten gelegd waren, en alle meubelen hun plaats hadden, vertrok hij met een vroolijk:
„Tot morgen bruid. Niks te danken 'oor. En zoen het deinee maar gauw of met Brandje. Die stakker heb het echt niet zoo makkelijk opheden."
Ze keek hem na, vanuit den erker. Dirk had gelijk. Misschien kón Brand wel niet aars. Trui was toch zijn moeder....
Zorgvuldig borg ze nu alle pakjes, die Kee in de laatste paar weken meegegeven had, op hun nieuwe plaats. Boter, vet, koffie, thee, zeep, meel.. ontroerd dacht ze aan de stille zorgen van haar moeder. Mogelijk ergerde Brand zich toch wel eens aan haar, als ze zoo vreemd en afgetrokken was en telkens over Aris sprak....
Het was nou al over vijven; wat zou ze doen? Naar huis gaan, of op Brand wachte?
As ie kwam tenminste....
Vermoeid leunde ze achterover in een stoel en sloot de oogen.
Deed ze wel goed om zóó morgen te trouwen? Na dit? Of waren ze allebei misschien wat prikkelbaar en uit hun doen in deuze dage? Ze hield toch van Brand? En hij van haar?
Ze piekerde en peinsde tot de achterdeur opengíng en Brand haar stoorde.
„Daar was ik dan," zei hij gewild vroolijk. „En wat moet ik allegaar doen?"
„Niks meer," antwoordde ze kortaf. „Het is al beurd."
Brand zette een kistje met timmermansgereedschap en een groot pak op den vloer en keek om zich heen.
„Zoo, zoo. En wie heb je holpen?"
„Dirk. Dat wist je toch," zei ze enkel.

„Nou.... wete.... ik docht dat het gekheid was toe ıe 't zei."
„Gekheid? Om mijn hier de heele middag wachte te laten?" Ze werd vinnig. „Zoo is Dirk niet. Zuk doen jij alleen maar."
„Wat most ik aars?"
Jannie zweeg. Het was zoo. Wat most ie aars!
„Enfin, we prate d'r niet meer over. Moet je nou de kamers r's zien?" zei ze na een pijnlijke stilte en ging hem alvast vooruit. Trotsch toonde ze hem het heele huis en genoot van zijn verrast gezicht.
Brand was hoogst voldaan over de smaakvolle eenvoud van het geheel. Alleen kon hij niet moeilijk verkroppen dat Pieter Smit, die prutser uit de Lage Hoek dit alles betaald had. Maar Jannie kón koopen, dat moest ie toegeven. Het was toch maar goed, dat moeder niet meeweest was. Die had zoo'n heel aare smaak....
Hij had het door deuze kwestie aars lang niet makkelijk de leste dage. Moeder was erg gepikeerd weest en hij most het ontgelden. En hij had al zorge genog an zijn kop opheden. Hij had een pittige spaarpot had van het geld dat ie bij broer Dirk verdiend had. Maar nou ie al die spullen kocht had.... mande, zakke, kiste, schrapers, dekzeile, een schuit, en nog veul meer.... nou was dat vrijwel op. En ze moste toch nog leve de eerste weke.... Oftig... zoowat alle dage, liep ie al te rekenen over zijn laste, zijn rente, de aflossing....
Toe moeder het besprak leek het zoo mooi en zoo makkelijk....
Maar hoe dan ok; morgen was het zijn trouwdag en dat kwam éérst.
Later zou hij wéér zien....
„Ik mag van vader de jonge geit meeneme", zei

Jannie, toen alles bekeken was en ze weer in de kamer stonden.
„Een geit? Wat moete we daarmee?" vroeg Brand onwillig.
„Voor de melk. Zij geeft temet twee kan daags. Dan hoeve we dat alvast niet te koopen. We benne nog lang niet an 't vangen toe en zooveul huishouwersgeld hew ik niet 'oor." Jannie dacht aan het kleine bedrag aan zakgeld dat ze altijd van moeder gekregen had. Ze had het nooit kunnen uitgeven, hoe graag ze dat vroeger ook wilde. En nu lag het, als een aardig bedrag aan dubbeltjes en kwartjes, met een enkele gulden ertusschen, veilig in een doosje in haar kast.
„Ik ben ok zoowat los," zei Brand. „En d'r zal nog wel zoo het èèn en 't aar noodig weze vrees ik. Eer je alles hewwe.... ik wou vader morgen maar om nog wat geld vrage."
„Liever niet. We hewwe al schulden zat," zei Jannie mat.
„Ik wou ok geen geld leene," Brand fronste zijn voorhoofd. „Ik wou dat ie ons wat gaf."
Jannie lachte triest.
„Gève?" vroeg ze smalend. „Dat zou zoowat het eerste weze dat ie ons gaf. Vraag asjeblieft maar niks. We redde ons zóó wel."
Ze liep naar het raam en keek naar buiten. Brand zag haar smalle, rechte rug en de kinderlijke blanke hals.
Het eerste dat ie ons gaf.... peinsde hij. En álles komt van ons," zei moeder dagelijks.... hoe rijmde je dat.... Vader had dit land kocht, ja, dat had ie. En geld zocht.... bij drie man..... En hij had 'r goed voor zeid.... Maar aars ook niet. Meekregen had ie een royale uitzet, en een bed, en nog wat rommel....
Jannie had wel een beetje gelijk as je 't zóó bekeke.

Maar as vader zijn eigen geld vasthield kon ie daar mee speculeere en verdiene. Later kwam het weer dubbel en dwars naar je toe.... De trouwerij morgen, die betaalde vader wél. Het had eerst wat strubbeling geven, want Jannie wou liever uit de Leige Hoek trouwe, en het huwelijk komt ok feitelijk de bruid toe; maar je konne van vader en moeder Ploeger toch niet verge, dat ze dáár om de thee ginge; moeder wou het tenminste vast niet; en toe had Jannie maar toegeven.
Het zou mooi weze as ze trouwd ware, dan viel d'r niks meer te klammen.
„Ja 'oor, wij zulle het samen wel rooie," zei hij zacht en kwam dicht achter haar staan. „Poesje," vleide zijn stem en zachtjes kuste hij haar in de hals. Ze voelde zijn sterke armen knellend om zich heen, ze voelde hoe hij haar opnam en naar den divan droeg of ze een kind was en ze hoorde zijn stem lokkend en zoet, als nooit tevoren.
Blij gaf ze hem haar zachte mond. Er was zooveel in te halen van deze twee ellendige weken....
„Zal je nooit geen aare manne in huis hale?" vroeg hij na een poos zacht aan haar oor. „Daar hou ik niet van."
„Dat hangt van jou af", plaagde ze. „As jij me in de steek laat en liever bij een aar de schoorsteen raagt, dan denk ik.... de één traag, de aar graag."
„Dus Dirk hielp je graag?" vorschte hij.
„Ja zeker. We hadde een gezellige middag."
„Hij most zijn eigen schame; zoo'n getrouwde vent. Laat ie zijn vrouw helpe d'r rommel op te hangen," mopperde Brand.
Jannie lachte.
„Hij is toch je eigen broer.... En het hindert toch niks.... ik was wàt blijd met zijn hulp. Je lijke nou

wel al jaloersch. Dat moet jij noodig weze; ik heb al in geen veertien dage een zoen van je had."
Wild greep Brand haar opnieuw in zijn armen en nam ruw die lachende lippen.
De pendule sloeg zes uur.
„Ik moet naar huis 'oor," zei Jannie onrustig.
„Ja, we gaan." Brand stond onwillig op en streek even over het zachte kleed.
„Wat zit daar in?" Jannie wees naar het groote pak dat nog steeds op de grond stond.
„O, mijn mook", zei hij onverschillig en haalde een accordeon vóor de dag.
„Toe, speel effies voor m'n", vleide ze. „Ik heb je nog nooit hoord."
Geboeid luisterde ze naar zijn spel. Ze zag zijn gezicht anders worden, zachter, net als eerst, voor De Drie Koningen gekocht was. En toen voelde ze, diep in haar wezen; ze zouden het wel rooien samen.... altijd.....
Brand speelde enkel wat eenvoudige wijsjes, die ze ook kende. Liedjes van liefde en verlangen.
„Ik wist niet, dat je zóó spele kon," zei ze toen hij ophield.
„Och, waar weet jij eigenlijk nog van," plaagde hij en trok haar nog eenmaal tegen zijn borst. Ze zag zijn oogen fel en groot en glanzend in zijn bleek gezicht.
„Morgen!" zei hij dan schor, met zijn lippen heel dicht tegen de hare.

„Alleen de dood haalt me nog over de brug", had Kee gezegd, en zoo bleef zij in de Lage Hoek toen haar eenige dochter trouwde. Daarom bleef Pieter maar kort op de Kerkebuurt en verliet spoedig na het huwelijk de hem knellende omgeving. Hèm waren

liever de ruimte, en de frissche, zilte wind rond zijn eigen huis.
Ook broer Dirk en zijn vrouw braken spoedig op. Marie zag niet graag een ander als hoofdpersoon. Zij moest zelf nummer één in haar omgeving zijn.
Zoo verliep de trouwdag als een gewone theemiddag, precies zooals het bruidspaar zich dat gewenscht had. En na het avondeten trokken ze samen naar hun eigen huis.
Het huis met het gouden dak....

VII

De tijd ging voorbij. De tulpen bloeiden en werden afgesneden. De aardappels bloeiden en werden besproeid. Toen ze rijp werden en het loof afstierf werden ze gerooid en bracht Brand ze naar de veiling. Zijn tulpenbollen, die nog op een stukje land van broer Dirk stonden, werden ook opgedolven en Jannie zat dagenlang te pellen. Ze hielp Brand, waar ze kon. Ze schoffelde onkruid weg en bevochtigde jonge, pas uitgezette plantjes; ze deed al die werkjes, waar hij moeilijk tijd voor kon vinden. Tusschendoor hielp ze haar vader als voorheen in de hooitijd en zocht later het rijpe zaad uit zijn violenbedden. Moeder Kee was blij als ze haar zag, maar ging verder geheel op in haar werk en in de verzorging van het kleine knechtje, dat ze bemoederde als een eigen kind.
Voor wat vader haar als loon uitkeerde, kocht ze in de herfst een uitzetje voor het kindje, dat in Februari verwacht werd.
Wat waren ze blij, toen dat kleine dochtertje eenmaal geboren was.
Hun Truusje, naar moeder Trui, die dolblij was met

haar eerste kleinkind. En rente, aflossing en lasten, alles was betaald geworden en voor de nieuwe uitgaven restte hun nog de uitbetaling der tulpenbollen op één Mei.
Ze kwámen er en dat was voldoende.
En wèèr kwam er een zomer vol langen zwaren arbeid en een winter vol zorgen; maar wéér kwamen ze uit.
Dankbaar zagen ze hun kindje groeien, spelen, kruipen, loopen....
En soms nam Brand zijn accordeon en speelde....
Toen werd de door hem zoo zeer verlangde zoon geboren. Piet, naar Jannie's vader. En ruim een jaar later weer een meisje. Maar eer die kleine Corrie geboren werd, moest Jannie wekenlang het bed houden. Er kwam vreemde hulp in huis, want moeder Trui sukkelde ook en kon dus Koba niet missen. En een vreemde kostte geld....
De aflossing bleef dat jaar gedeeltelijk achterwege. Ondanks zijn noesten arbeid, zijn prachtigen oogst en de goede prijzen voor dat product, kwam Brand er dit keer niet.
Toen Jannie er met haar vader over sprak, raadde die hen aan om alles te verkoopen.
„Je maakt er nou nog een goeie prijs voor jôôn", zei hij tegen Brand. „Je make zelfs nog kans dat je d'r heelegaar uitspringe."
Brand stoof op. Verkoope! Zoo'n spul verkoope! Hij prakkezeerde er niet over, al most ie nacht en dag werke. Hij deed het nooit. Het was hulle dit jaar teugenloopen, maar dat werd wel beter. En de prijze ware immers best....
„Daar zit het 'm niet in zeun," zei Pieter. „Maar stel je nou voor dat die r's mindere. Dat is meer beurd,

zuk klimt en daalt met de jare. En je huishouwen kost ál meer.... Je zitte hier te zwaar, dat is 't 'm."
Brand werd nijdig. Kwaad ging hij er tegenin. Pieter werd ook driftig.... Boos scheidden ze.
„Jou vader heb hier geen poot meer in huis te zetten, zei Brand later tegen zijn schreiende vrouw. „Die man praat gewoon wartaal. Hij wil me zeker op net zoo'n prutsbedrijfje hewwe as weer ie zelf op zit. Maar ik kijk wel uit. As ik het zoo niet meer bebolwerke ken is vader Arie er toch ok nog. Niet dat ik die direct vrààg.... ik red m'n eigen liever, maar voor làter zien.... Waar mag jou vader zijn eigen mee bemoeie. En jank er nou maar niet om, ik hew al zorge genog."
Dat wist Jannie zelf ook wel. Daar was de personeele belasting van het groote huis, de klimmende uitgaven. Al hielden ze een geit, al deed ze alles zelf, en al was ze uiterst zuinig, er was altijd geld noodig. Voor licht, voor water en brandstof, voor voeding en kleeding en honderd andere dingen.
Brand werd iets stiller en de snelle glimlach scheen soms dagenlang van zijn gezicht weggevaagd; zijn oogen werden somber. Maar mager en stil zette hij door en Jannie bleef helpen, waar ze kon.
Tot die vreeselijke zomer kwam, waarin het met einlooze zorg gekweekte product waardeloos bleek te zijn; toen de aardappelen, die gepoot, bemest, afgedekt, besproeid en gerooid waren, waar, nààst de kosten, ook nog uren van zwaren arbeid aan besteed waren, toen die geen kooper vonden....
Toen alles afbrak....
Maar zóó gaf Brand Ploeger zich niet gewonnen. Hij wist het eene gat met het andere te stoppen en zaaide weer; maar met te geringe bemesting.
En wéér kwam de oogst. Schraal en te laat....
En Jannie verwachtte toen hun vierde kind.

Toen het Kerstmis was had Brand rente noch aflossing. Hij had niets!
Zwijgend zaten ze tegenover elkaar in de mooie kamer van hun kostelijk huis. De fraaie lamp wierp haar zacht, mild licht over alles rond hen heen. De kinderen sliepen. Jannie hief haar ruwe, roodgewerkte handen van haar zwaren schoot en lei ze voor zich op het zachtbruine tafelkleed.
„Zal ik r's naar mijn vader gaan?" vroeg ze zacht. „Niet dat die ons zèlf helpe ken; maar hij weet misschien wel raad."
En toen Brand bleef zitten zwijgen en zijn vader's naam niet noemde, ging ze verder. „Zoo ken het niet blijve. Er moet wat beure 'oor".
„Hier wil ik jou vader niet in moeid hewwe", zei Brand grimmig en wendde zijn mager, verbeten gezicht naar haar toe. „Ik gaan morgen wel naar de Kerkebuurt. Mijn moeder en vader hewwe ons hierin brocht en die moete ons 'r nou ok maar weer uithale. As ik toe bij Dirk te werk gaan had, zooas eerst mijn plan was, dan ware we puur verder heen geweest."
„Ochja, as.... as.... as is verbrande turf," weerde Jannie dit af. „Ze hewwe het om best daan en wie had toe verwacht dat het met de tuinderij zoo verkeerd gaan zou."
„Ja, wie had dat docht," gaf Brand toe. „Het ging eerst niet zoo beroerd. We loste almaar of en dat maakte de rente ok al lichter. En nou dit. Kersttijd, en amper een paar tientjes in huis."
„Hier heb mijn vader altijd bang voor weest." Jannie stond op en schonk koffie in. „Niet dat het zóó slecht worre zou vanzelf.... maar toch wel zoowat as vroeger, toen ie moeder trouwde. Maar wat wil je nou?" Vragend keek ze hem aan.
„Ik had zóó docht," zei hij en dronk peinzend telkens

een klein teugje uit zijn kopje. „As ik nou r's naar vader ging en ik vertelde precies hoe ik er voorstond.... de eerste hypotheek heb niet zoo'n hooge rente, daar kon ik wel uitstel van betaling voor krijge misschien; maar met de tweede gaat dat niet, die bank wil geld zien.... en dan dat leste geld.... dat van 't huis zal ik maar zegge, daar moet ok weer van oflost worre.... En nou wou ik dat vader die schuld van 't huis overnam.... en zoo niet.... of ie ons dan wat geld geve wil. Een soort voorschot op de erfenis van later."
„Ik vond het altijd al wat raar dat jou vader ons zélf niet hielp. Hij most zijn geld toch ergens in steke en waarom dan niet in ons spul?"
„Zoo is vader Arie niet. Die is dol op papiertjes. Maar dan moet ie 'r voor deuze keer maar d'rs een paar verkoope", vond Brand. „Ik heb er al d'rs wat over loslaten teugen 'm."
„Zou Dirk niet helpe wille?" bedacht Jannie.
„Brand snoof verachtelijk. „Dirk! Die moei ik net zoo min as jou vader. Die heb ok altijd voorspeld dat het zoo ofloope zou met ons hier. Ik gaan nooit met hangende pootjes naar die lui toe. Dat verd..m ik."
Ze zag zijn ruige pols zwellen toen hij zijn hand tot een vuist ineen kneep. Met een zucht schoof hij zijn stoel terug en ging naar buiten.
Zacht met zijn klompen schuifelend liep hij over de betonnen straat, langs de schuur, tot waar zijn land begon. Donker en stil stond de nacht om hem heen; zwart als de slapende aarde vóór hem. Zijn grond; door noeste arbeid, zweet en zorgen de zijne. Door álles; behalve door het geld. Iedere voet had hij gekeerd, bemest, bezaaid, gewied...
Nu — nu het zóó stond dat hij zoo goed als geen kunstmest zou kunnen betalen, stond hij al een maand lang

iederen dag in de modderschuit en bemeste zijn land met slijk. Dat deed vader Pieter immers ook altijd. En met vrij goed resultaat. Als de vorst hem dat niet kwam verhinderen wou hij het nog minstens twee maanden blijven doen. Hij wou volhouden; hij zoú volhouden.... Als vader morgen maar helpen wou. Hier in huis sliepen zijn drie kinderen en wachtte hun een vierde. Het was toch te gek dat een man, die werkte als hij, voor zoo'n gezin de kost niet kon verdienen.
Diep snoof hij de vertrouwde geur van het veld in en liep dan langzaam naar huis terug.
Maar eerst wendde hij nog even zijn blik naar de lichtjes van de Kerkebuurt. Achter één van die lichte vensters zat zijn vader, bedacht hij. Zijn stille, gesloten vader, die voor hem nooit een échte vader geweest was. Maar morgen zou hij allicht toonen dat te zijn.
En gesteund door deze gedachte viel Brand even later in een zware, droomlooze slaap.

Brand had goed gedacht. In zijn klein, bedompt kantoortje zat Arie Ploeger nog aan zijn bureau en zijn nerveuze vingers speelden met blaadjes papier vol slordig neergeschreven cijfers. Telkens en telkens weer streek hij over het hooge, smalle voorhoofd. De brongaslamp suisde zachtjes.
Trui sliep boven in de groote slaapkamer en Koba logeerde deze dagen bij een vriendin. Buiten stapte een late voetganger voorbij. Het bureauklokje tikte driftig de seconden weg.
Arie's vermoeide, doffe oogen staarden doelloos vooruit.
De slag was gevallen. Zijn laatste zet was hopeloos mislukt.

Toen alles afbrak, toen elke belegging in papieren nieuw verlies bracht, had juist dit hem zoo veilig toegeschenen. Maar in plaats van de verwachte winst bracht deze aankoop hem veel kosten van berging en bewaring. Slag na slag had hij in deze laatste jaren opgevangen; zonder er aan iemand iets van te laten merken. Telkens als hij bij Trui op bezuiniging aandrong, had hij meteen iets over de steeds dreigender wordende débacle willen uitlaten. Maar hij had het niet gekund. En zij had rustig doorgeleefd zonder te beseffen, hoe de armoede naderde. Zij, de hooghartige, prachtlievende....

Arie verborg het gezicht in de handen.

Dirk zou dit niet deren, die had zijn moeders geld, die had genoeg. En Koba — mogelijk zou die toch nog met Jan Kuiper trouwen, al was het tusschen hen nog steeds niet tot een verloving gekomen.

Maar Brand — en die rekende nog wel op zijn hulp, dat had hij eergister ontdekt. Hij had niet alleen zichzelf en Trui, maar ook zijn eigen zoon en zijn kleinkinderen aan zijn goklust opgeofferd, dacht hij bitter. Als hij toen een deel van zijn effecten en beleggingen had verkocht, al was het dan ook met verlies, en hij had dat vrijgekomen geld in De Drie Koningen gestoken, dan was dit niet gebeurd en dan stond Brand er beter voor, al bleef het in deze jaren ook een harde strijd voor de jongen. Zou die eergisteren niets begrepen hebben, toen hij hem vroeg, of Pieter Smit goed zou zijn voor een paar duizend gulden of meer?

De jongen had toen enkel maar even om het idee gelachen. Pieter Smit uit de Lage Hoek en zooveel geld.... Hij had zelf ook maar meegelachen het was ook te gek. Pieter kón niet helpen, ook al zou hij willen, wat nog erg te bezien stond.

Hij, Arie, hij had het wel gekund....

Verwarde beelden drongen in zijn vermoeide geest. Uren had hij al gezeten tot hij huiverde als van kou. Stijf en stuntelig rees hij uit zijn stoel op en prutste aan het kacheltje. Dan strompelde hij weer terug. Maar een lichte duizeling overviel hem; hij struikelde en viel en stiet met het hoofd tegen de rand van het zware bureau.

Dien nacht viel het de enkeling, die voorbijfietste wel op, dat er bij Arie Ploeger in zijn kantoortje nog licht brandde. Maar iedereen wist, dat Arie oftig slecht sliep, als het er spande met zijn papiertjes.

Of het door de val kwam, of door de verkeerd afgesloten kachel...... de volgende morgen vond Trui haar man dood in zijn kantoor.

En toen Brand in de vroege morgen naar het stille, nu zoo rustige gezicht van zijn vader keek en hij achter zich in de kamer zijn moeder en zuster hoorde schreien, dacht hij even met spijt aan zijn harde woorden van de vorige avond.

Nu hoefde hij geen voorschot meer te vragen. Nu kreeg hij zijn volle deel.

Ongewoon zacht trachtte hij Trui te troosten en hij regelde met Dirk al wat er verder gebeuren moest.

Het was een kleine stoet die Arie naar het dichtbijgelegen kerkhof volgde.

Toen — na de begrafenis, kwamen in het dorp de tongen los. Er kwamen geruchten die het dorp in beroering brachten.

Arie Ploeger was los weest; schoon los. Hij was net op tijd doodgaan. Gaan? Wie praat er van gaan? Zou er an dat ongeluk geen luchie weze? Voor Trui was er geen cent meer; die ging nou voor huishoudster naar een stuk neef van d'r in Utrecht en Koba ging mee. Och, die vrijerij met Jan Kuiper was nou ok wel van de baan. Jan z'n ouwe heer zou wel uitkijke al

was het met de jongelui nóg zoo dik an. En het huis most verkocht worre en al het huisraad geveild om de schulde te betale. En Brandje?
O, die zat heelemaal op de schop. Zijn heele spul kwam an de balk. Die werd ook meegesleept. Ja, die Jannie Smit meende wel rijk te trouwen, maar wat had ze nou?
Het wás zoo.
Toen het, na een wanhopige worsteling met zijn onwillige gedachten, goed tot hem doordrong dat het vaderlijk erfdeel, waarop hij onbewust altijd gebouwd had, waarop hij gesteund had in zijn moeilijkste uren en waardoor hij in staat was geweest om vol te houden, ook nu nog, dat dat niet meer bestond, toen had Brand het opgegeven.
Maar éér hij dit deed had hij zich reeds als werkman verhuurd bij een boer op een naburig dorp. Hij wou van niemand raad of hulp, bedacht hij vol bitterheid. Hij wou alleen maar hier vandaan, weg uit dit alles.
„Nou hewwe we as het Mei is tenminste voor een jaar brood op de plank", zei hij grimmig tegen Jannie. Ze had hem getroost.
„Al hewwe we nou ok niks meer, je hande hou je tenminste over. En as je het goed bekijke hewwe we nooit wat had ok. Je hewwe enkel maar voor niks werk al deuze jare. Na Mei weet je tenminste waar je voor werke", had ze gezegd.
„Maar éér het Mei is. . . ." prevelde ze dan voor zich heen. En ze dacht aan de paar guldens die haar nog restten. En wat zou het spul opbrengen; de prijzen vlogen omlaag, als het r's niet toekon? Waar moesten ze de rest dan van betalen. Failliet slaan was zoo'n schandaal. Nog gelukkig dat het huisraad op haar naam stond. . . .
Het viel niet af. De som die de verkoop van land, huis

en gereedschappen samen opleverde, maakte Brand weer bijna tot een vrij man.
Bijna!
Want de baker moest betaald en ze moesten leven..
Te midden van die zorgen en beslommeringen werd de kleine Arie geboren en die staarde vanuit zijn zorgvuldig opgeknapt wiegje vrijuit het leven in.

VIII

Dirk Ploeger en zijn vrouw bespraken samen de komst van hun kleine neef. Marie, een klein tenger vrouwtje, met een wat wrevelige mond in het smalle gezichtje, liep onnoodig druk in de keuken heen en weer.
„Het is mooi," zei ze vinnig. „Vier kindere hewwe ze nou en ze kenne d'r opheden geen eens èèn te eten geve moet je rekene."
„Kom, kom," suste Dirk.
„Kom, kom," sprak ze hem na. „Wou jij soms zegge van wel?" vroeg ze dan heftig.
„Ze kenne toch wel niet heelegaar óp weze."
„Wat aars?" Marie kwam voor de tafel staan. „Waar moete ze geld van hewwe? Man reken d'rs na."
Ze noemde sommen en getallen. Dit bracht het huis op en dat de schuur en het land.... en zooveel kwaad stond er nog op en zooveel achterstallig..... en dát had Brand voor zijn gereedschap ontvangen.... Tel dat nou r's op; het kon amper toe. Zie je wel? En van de opbrengst van zijn bouwerij van verleden jaar hadde ze vast geen stuiver meer in de mars, want dat was zoowat niks vanzelf. Ze hielde d'r eigen wel erg groot, maar zij, Marie, was niet blind....
Dirk dacht na en moest haar gelijk geven. Hij had

er nooit over nagedacht, maar er kon niet veel meer wezen.
„Maar Pieter Smit is er ok nog," bedacht hij halfluid.
„Pieter Smit," smaalde Marie. „Nou uit de Leige Hoek heb je ok niet alles gelijk te verwachten."
Ze liep naar de aanrecht en begon een glas op te wrijven. Dirk zag toe hoe ze het telkens naar het licht hield om te zien of er geen enkel dof vlekje of streepje meer op te ontdekken viel. Eindelijk zette ze het in de kast en droogde weer verder af met langzame, secure bewegingen. Elk lepeltje, elk glanzend voorwerp werd zorgvuldig nagewreven.
„Ochja, haar dag moet óók om," dacht hij met een zucht. Zoo kon ze er weer een gedeelte van vullen.
„Moeder heb het ok al oftig zeid; vier kindere in zeuven jaar, het wordt net zoo'n armelui's huishouwen. 't Is zonde voor Truusie, dat is zoo'n lief, mooi kindje en die komt 'r vanzelf bij te kort. Begrijp je nou, wat dat stel met vier kindere doet?" zei ze fel en keek langs hem heen naar buiten, den doodschen boomgaard in. Ze zag hoe trage druppels van de takken naar beneden vielen. Vaag bedacht ze hoe erg het vannacht geijzeld had. Maar meteen keerden haar gedachten terug naar wat haar kwelde; vandaag, gisteren, verleden week, verleden jaar, altijd.... vanaf het begin van haar huwelijk met de zoo hevig begeerde Dirk Ploeger. Waarom een ander wel en zij niet? Waarom kreeg die Jannie Smit, die halve jongen van vroeger, die toen liefst altijd in een overall rondsjouwde, die tijd noch geld voor kinderen had, waarom kreeg die er vier en zij niet één? Zij, die ze álles geven kon? Ze kon het niet verkroppen, niet verdrágen....
Toen Brand het vanochtend kwam zeggen had ze wel iets geks willen doen; iets vernielen, kapotgooien....

Inplaats daarvan had ze hem echter gefeliciteerd. Of het bij Brand een felicitatie waard was....
„Er mee doet? Er mee doet? Ze hewwe ze en ze moete d'r wel mee optrekke ok," vond Dirk. Hij vouwde zijn krant in elkaar en stond op. „Ik gaan d'r maar r's heen," zei hij. „Hier ken ik vandaag toch niks uitrichte."
„Noual?" vroeg ze. „De eerste dag? Maar dat hoort toch niet man. Je kenne wel heel niet gelegen kome."
„Bij Jannie?" Dirk lachte. „Dat zou voor 't eerst weze, daar kom je zoowat nooit ongelegen. Maar ik gaan enkel naar Brandje 'oor."
Achter schoot hij zijn knappe gele klompen aan en liep in de druilige Februarimorgen naar het huis van zijn broer. Marie's woorden lieten hem niet los. Zou dat stel echt in armoe zitten? Ja — as je d'r goed op door prakkezeerde kon het feitelijk niet aars. En nou die bevalling er nog bij.... hoe wou Brandje dat redde? Maar wat drommel, waarom vroeg ie hèm dan niet om hulp?
In gedachten zag hij het magere, strakke gezicht, met den verbeten mond en de doffe oogen van Brand weer voor zich, zooals hij dat telkens gezien had, nadat vader.... Dat gezicht waaruit alle geestkracht en vroolijkheid verdwenen waren.
En hij wist meteen, Brand zou hem niet vragen, hij kón dat niet. Waar moest de jongen het van terugbetalen? Van zijn werkmansloon? Dat was ook weer zoo'n dwarse streek van hem om zich zoo bij een boer te verhuren. Alsof er voor een vent als hij geen aare wege openstonde. Hij most Jannie maar d'rs polse. Die liet mogelijk wel wat los. Ze was opener, losser dan Brandje. Vooral teugen hém.... Kon ie d'r maar effies te spreken krijge....
Toen hij het huis van Brand omliep naar de achter-

deur hoorde hij hem in de schuur bezig. Instee van daarheen te gaan liep hij de keuken binnen. Daar was de baker druk bezig.
,,Goeie morgen," zijn stem klonk zachter dan gewoonlijk. ,,Is mijn nieuwe neef al te zien?"
,,Voor zijn erfoom natuurlijk wel," grapte die gemoedelijk terug. ,,Je weet hier de weg zeker wel?"
Dirk knikte en ging verder. In de kamer trof hij de twee oudsten bij de box, waarin kleine Corrie zoet zat te spelen.
,,Oom Dirk!" Juichend sprong Truus, zijn lieveling, op hem toe en hij hief haar mollig lijfje hoog op in zijn groote handen. Pietje bleef achter de box zitten en keek door de latjes heen schuw naar zijn vrijpostig zusje. Hij hield niet van vreemden en bewaarde dus liever een zoo groot mogelijken afstand. Toch schonk hij zijn oom, toen die hem iets toeriep een stralend lachje, evenals zijn zusje in de box. Lieve, knappe kinderen waren het toch, dacht Dirk onder het verder gaan. Wat een geluk zou het zijn als Truusje eens bij hen....
Voorzichtig opende hij de deur van de achterkamer en gluurde naar binnen. Als Jannie sliep ging ie zoo weer weg. Was het niet gek om zoo maar de slaapkamer binnen te gaan? Ze kon dat plan van hem.... Zijn plan? Was ie nou echt van plan om ze te helpen? Je kon je geld feitelijk net zoo goed te water gooien; dan zag je het ook niet meer terug.... Ze kon het wel heelemaal niet noodig hebben.... Dirk deed een paar passen de kamer in. Nu kon hij de wieg en het ledikant door de open slaapkamerdeur zien staan. Maar zag ie wel goed. Jannie leek wel te huilen? Vast; 'r schouders schokten er van. Maar dat móchte ze nou toch niet. Dat rooide niet!

Zonder meer aan wat wel en wat niet behoorde te denken liep Dirk naar het ledikant.
„Jannie." Voorzichtig greep hij haar arm.
„Oh Dirk." Geschrokken hief ze haar betraand gezicht van het kussen. „Ik had je niet hoort," verontschuldigde ze zich.
„Is er wat niet goed met hem?" Hij wees naar de wieg.
„Gelukkig niet. Hij is flink en gezond," zei Jannie en een flauw glimlachje gleed om haar mond.
„Wat scheelt er dan an?" vorschte Dirk.
Ze kleurde en zweeg.
„Heb je soms zorge?"
„Een beetje," gaf ze toe en beet de lippen op elkaar.
„Wel twee beetjes denk ik," zei hij en boog zich iets voorover.
„Zeg het maar eerlijk."
Schuw keek ze naar hem op, maar toen ze zijn goedig gezicht zag zei ze schor:
„We zitte d'r zoo mee. Vóór Mei vange we zoo goed as niks meer in. Brand zal wel bij d' één en d' aar moddere en melke en alles anpakke wat ie krijge ken, maar wat is er om deuze tijd te verdienen? En wie heb 'r zooveul invongen, dat ie wat verdiene late ken? We wille zoo graag alles betalen en we hewwe geen cent."
„D'r is toch wel geld te krijgen? En ik ben er ok nog?" zei Dirk ruw.
„Dat weet ik wel." Jannie zuchtte vermoeid. „Maar Brand wil an geen mensch hulp vrage. Geeneens an mijn vader. Hij gaat nog liever an de steun. Zoo is nou eenmaal éé."
Dirk keek medelijdend naar het smalle gezicht in den krans van fijn golvend haar op het witte kussen. En dan zag hij snel om zich heen. Het zag er piekfijn

uit, net als alles hier in huis. Net als het huis zelf; als dit heele bedrijf. En toch was er niet eens geld voor de eerste levensbehoeften. Aardappelen en groenten zouden er wel zijn. Maar verder moest alles gekocht en betaald worden, tot zelfs de melk, want de geit stond nog droog natuurlijk.

„Maak je nou maar niet meer zoo van streek," zei hij ernstig. „Ik zal nou meteen wel effies met Brandje prate 'oor. Wat drommel, dat ken zóó niet."

Snel verliet hij de kamer.

In de schuur trof hij zijn broer, bezig met hout hakken. Pijnlijk getroffen keek Dirk naar de leege wanden, waaraan nog kort geleden schoppen, schrapers, klauwen en rollen hingen. Hoe groot leek hem deze ruimte, nu alle manden, bakken, kisten en werktuigen geveild waren. Brand had alles steeds zoo piekfijn in orde en elk stuk, dat noodig was, had hij bezeten van groot tot klein. Zóó erg had hij zich zijn toestand nooit ingedacht. Deze heele kant had nu feitelijk nog vól met die kostelijke bewaarkool zitte moeten; die kool, die Brand voor een krats as koevoer verkocht had. Ok al waardeloos.

Toen Brand opkeek groette hij hem kort en keek dan door de open deur het veld in, waar De Drie Koningen vóór hem lag onder de stille grijze hemel. Heel deze uitgestrektheid had Brand alleen bewerkt; en hoe bewerkt, al deze jaren. Voor niets! Ja, zooiets ging je niet in de kleeren zitten. Dat vrat an je hart!

Brand volgde zijn blik.

„Dorus Schoenmaker treft het," zei hij bitter. „Alles leit voor 'm klaar, hij ken zóó beginne te zaaien. En op het middelste stuk hew ik nog een zood nieuwe modder ok brocht."

Dirk knikte.

„Toch is het voor jou nog gelukkig weest dat Dorus

één, twee, drie trouwe moet," zei hij. „Aars had dut nooit zooveel geld opbrocht. Ik had 'm al in de gate zien en toe hew ik 'm stiekum nog wat opjage laten. Hij heb er lang geen koopie an voor deuze tijd."

„Dat niet," zei Brand stroef. „Maar hij heb zijn moeders erf en zij dat van d'r vader. Ze hewwe lang niet op te brengen, wat ik hier opbrenge most."

„Nee; maar aars redde zoo'n Dorus het hier ok geen twee jaar."

Dirk schuifelde even met zijn klomp over den cementvloer. „Maar wat ik zegge wou," zei hij dan plotseling en keek zijn jongere broer scherp aan. „Ik hew nog wat los geld leggen, ken jij dat soms gebruike? Je weet opheden niet, waar je d'r mee heen moet en toe docht ik zoo om julle. Het is nog geen Mei en er is alle dage geld noodig."

„Gebruike ken ik het best. En dadelijk," zei Brand en Dirk zag hoe het bloed in zijn wangen kroop en daar de kouwelijk gore tint uit wegdreef. „Maar de rente en de oflossing? Ik ben bang worren voor een aar zijn geld, weet je?"

„Vier percent en op lange termijn," besliste Dirk. „Je losse of wat je misse kenne en aars niet."

Toen legde Brand met een snel gebaar de bijl op het hakblok neer en stak zijn broer de hand toe.

„Dank je," zei hij enkel.

„Jôôn," barstte Dirk ineens uit. „Waarom ben je toch nooit r's bij me komen? Vóór dat je je bij Klaas Wit verhuurde? Ik had je graag an wat aars holpen. Zoo'n werker as jij benne.... maar je ginge zoo holdebolder te werk...."

„Het kon me toch niks meer schele," zei Brand mat en hij keek strak naar buiten. „Werke moet je overal; en nou zal ik tenminste voor mijn werk betaald worre."

„Maar deuze slechte tijd gaat ok weer over. Zoo blijft het niet. Dat kén niet," zei Dirk beslist.
Maar Brand haalde zijn schouders op en zweeg.

IX

Enkele weken later kwam Dirk weer op bezoek. Het was nog vroeg in den avond en de dalende zon maakte de kamer zonnig en licht. Dirk scheen wat zenuwachtig en nam weinig deel aan het gesprek. Jannie dacht met schrik aan het geleende geld. Was er wat mee? Mocht het niet van Marie? Maar dat kon niet, want Dirk hielp zélf. Wat toch een geluk dat hij dat gedaan had. Je leefde weer op nu de ergste zorgen weg waren. En over later moest je niet te veel denken....
Toen Truusje bij hem kwam staan trok Dirk haar op zijn knie en vroeg dringend:
„Zou jij wel bij oom Dirk en tante Marie wone wille lievert?"
Het kind keek hem lachend aan.
„Moesie en Corrie en Pietje ok?" vroeg ze.
Dirk streelde haar blonde krullen.
„Nee, jij alleen. En dan krijg je een pop en een mooie wagen om 'm er in te rijen. En een mooi theeserviesie en later een fiets.... Wil je dat wel?"
„Nou! Graag!" Ze kroop dicht tegen hem aan als een poesje.
„Marie wil het zoo graag," zei hij dan aarzelend tegen Brand. „En ik ok. Magge we d'r geen tijdje hewwe? Zoo r's een halfjaartje om te beginnen. Zou dat niet kenne?"
„Dus julle wille Truusie thuishale?" vroeg Jannie dadelijk vijandig.

„Nou.... heelegaar thuishale.... zoo erg.... Maar toch wel dat ze bij ons kwam," zei Dirk.
„Ja Dirk," zei Brand na eenig zwijgen. „Daar kenne we zoo ineens niet op antwoorde. Daar moete we eerst r's een weekie over prate en prakkezeere 'oor."
„Dat begrijp ik best," gaf Dirk aanstonds toe. „En de brand is er ok niet in.... Wij hewwe zóó docht zie; julle houwe d'r nog drie kindere behalve en je kenne d'r nog meer krijge. En wij hewwe niks.... En ze ken bij ons alles in de ruimte krijge wat ze hewwe wil en hewwe moet. En we houwe zoo groot van d'r zien."
Brand knikte, maar Jannie keek afwijzend. Ze dácht er niet aan. Een kind is geen kat of een jonge hond, die je zoo aan een ander geven kunt....
Heel den dag klonken nu altijd vier stemmetjes in haar huis en ze was gewend hun klank te beluisteren, dag en nacht. Elke nuance, elke toon vertelde haar iets. Nooit verslapte haar waakzaamheid, zelfs niet in de drukste dagen. Diep in haar onderbewustzijn luisterde altijd iets naar die vier.... En dan zou ze het meest vertrouwde ervan, dat klankrijke stemmetje van Truusje, het moedertje van den troep, moeten missen? Geen sprake van!
Na Dirk's vertrek lag er een zwaar zwijgen in de kamer. Een zwijgen vol woelende gedachten. Want Brand dacht er anders over. Ten eerste dacht hij aan zijn kind. Mochten ze haar dit onthouden? Dirk en Marie zaten er goed bij. Goed? Ze zaten er bést bij. Truus kreeg het rijk bij hulle. En ze hielden er immers zelf nog drie over om voor te zorgen? En dan verder — over die geleende duizend gulden zou Dirk vast nooit meer prate, al zag ie er geen cent van terug. En over de rente evenmin. Want dat bleef toch

ok een last. Bij het minste of geringste dat je teugenliep kon het er niet of.
Het werd laat in den avond eer hij zijn gedachten onder woorden bracht. Jannie luisterde stil, 't hoofd gebogen.
„Dat is allemaal goed en best en waar," zei ze dan. „Maar ik geef Truusie niet of. An geen mensch. Ik ken geeneen van mijn kindere misse. En daar is 't mee uit. En dan dat geld.... Dirk heb het je toch zelf uit boden en as wij op tijd de rente betale valt er niks over te zeggen."
„Dat is nou weer echte vrouwepraat," zei Brand. „Je moete zoo'n zaak van alle kante bekijke en niet enkel uit je eigen hoekie. Ik vind, we magge het niet weigere om Truusie zelf."
„En ik vind, we móéte het weigere om Truusie."
Strak keken ze elkaar in de oogen. Brand's gezicht was ernstig en vastberaden; dat van Jannie bleek van emotie. Voor het eerst in hun huwelijk stelden ze hun sterken wil pal tegenover elkaar. Beiden bleven onbuigzaam. Het kwam tot heftige woorden en felle verwijten over en weer. Elk verweet den ander een tekort aan liefde voor dit, hun kind.
Tot hij zweeg en zij schreide.
Toen verzorgde en voedde zij de kleine Arie voor den nacht en Brand keek naar de snelle teedere gebaren van die zorgende handen, als zag hij dit voor de eerste maal.
Zoo had ze Truus, zoo had ze al hun kinderen verzorgd. Zou het haar mogelijk nóg zwaarder vallen er één af te staan dan hemzelf? Het kon haast niet. Truusje was immers zijn liefste, aanhaligste kind? Maar je moest in een geval als dit je verstand toch vooruitsturen en niet je gevoel.
Hij zou er d'rs met moeder over prate. Die wás hier

nou nog.... En nou ging ie maar gauw te bed....
Stil verliet hij de kamer en toen Jannie later bij hem kwam hield hij zich slapende.

Nu volgden er dagen, waarin ze zwijgend langs elkaar heen gingen, als vreemden.

In die week ging Brand naar zijn moeder. Nóg woonde die in het groote witte renteniershuis. Over twee weken zouden ze vertrekken. Zij en Koba. Hij vond hen stil en vol zorgen.

Trui piekerde over haar zoozeer veranderde omstandigheden. Straks was ze een doodgewone huishoudster; zij, die eens de vrouw van de rijke Arie Ploeger was. Toch was er slechts weinig bitterheid in haar jegens den gestorvene. Als Arie was blijven leven had hij dit immers wel tegengehouden: hij had vroeger ook wel eens gezegd dat alles hem tegenliep en dat ze arm werden als het zoo doorging. Maar het was altijd weer terecht gekomen. Arie was zoo glad in die dingen. Maar nu was de dood hem overvallen en hij had dus niets meer kunnen verhelpen. Gelukkig dat hij dit niet weten kon....

En Koba peinsde over Jan Kuiper. Koba Ploeger was een donker, fijn meisje met een zacht gezichtje en zwaar bruin haar, dat als een donkere helm glad om haar hoofd lag. Ze had groote, bruine oogen in een niet erg regelmatig gezicht. Zij leek uiterlijk en innerlijk in veel dingen op haar vader. Brand was heel anders. Grooter en forscher; hij had iets lichter haar en sterke, donkerblauwe oogen, en een beslist knap gezicht. Nu nóg, na al die zware jaren. En hij had niets in zich van het zachte en meegaande in Koba's natuur.

Ze keek naar hem, toen hij binnenkwam. Brand had het ook moeilijk, bedacht ze. Moeilijker dan zij misschien. Maar hij had Jannie die zijn zorgen deelde

en zijn kinderen.... en zij had niets dan moeder. En met moeder kon je moeilijk praten over dit met Jan....

Het was eerst allemaal zoo mooi geweest. Van de schoolbanken af, waren ze samen uitgegaan; eerst naar het bestvat en verder naar kermissen en bruiloften en uitvoeringen en na afloop hadden ze samen een poosje opgezeten en eens, een paar jaar geleden, elkaar trouw beloofd. Ze hóórden nu eenmaal bij elkaar. Den afgeloopen zomer sprak Jan zelfs al van verloven; ze waren oud en wijs genoeg vond hij; maar zijn vader vond het beter om wat te wachten. Ze hádden gewacht.... tot Kerstmis. Jan was er geweest, toen vader nog over huis stond. Zijn vader ook. Och, wie uit het dorp was er niet geweest. Ze wisten toen immers nog niet.... Later kwam Jan niet meer. Eénmaal had ze hem nog gesproken, toevallig, 's avonds op den weg, toen ze een boodschap deed. Hij was anders dan vroeger: geen zoen, geen grapje; niets.... Hij had het over haar rouw en dat ze den eersten tijd nu niet uitgaan kon. Later kwam dat wel weer. Ze was maar gauw weggegaan; ze wist genoeg, dacht ze. Maar hoe zéér het haar deed van binnen, daar diep in haar borst, dat wist niemand. En niemand mócht het weten. Straks gingen ze weg, naar Utrecht en daar zou ze werk zoeken. Ze had immers haar diploma's van de Mulo en de Huishoudschool.... Werken zou ze daar, hard werken, dan vergat je misschien je verdriet. Was het al maar zoover....

Intusschen vertelde Brand aan zijn moeder het plan van Dirk en Marie.

„Dat is niet niks," zei Trui. Ze legde haar naaiwerk voor zich op de tafel en nam de bril van haar neus. Peinzend keek ze hem aan. „Het is natuurlijk prach-

tig voor het kind; over één kant tenminste wel.... maar verder...." Ze zweeg.
„Nou, wat verder," drong hij aan. „Wat zou u doen?"
„Ik?"
„Ja, as u in ons plaats was?"
„In jullie omstandigheden gaf ik het kind aan Dirk. Dan krijgt ze later alles van hen. Dat lieve kind is te mooi en te fijn om armoe te lijden."
Brand glimlachte. Moeder was toch puur naamziek. Corrie was immers net even lief.
„Zoo denk ik er ok over," zei hij dan. „Maar Jannie lang niet."
„Ja, zóó heb je het." Trui poetste haar brilleglazen. „In zoo'n geval is het erg moeilijk om raad te geven. Dit moet jullie samen uitmaken. Maar ik liet 'r bij Dirk, als ik je vrouw was. Ze kan Truus immers zien wanneer ze wil?"
En toen vroeg ze, of hij thee wilde en vertelde over haar verhuizing, wat ze meenam en wat straks verkocht zou worden.... het zou eerst erg raar wezen daar.... en ze zou hem erg missen en de kinderen. En Koba zou Jannie missen, ze konden goed met mekaar overweg, die twee. Zouden ze vaak eens schrijven?
Brand was verbaasd. Moeder was zachter geworden na dit vreeselijke. En ze was flink ook; ze klaagde nooit. Gelukkig, dat Dirk haar met al wat hij had en kon, terzijde stond. Hij zélf had al zorgen genoeg.... Méér dan genoeg!
Toen de week bijna verstreken was, ging Jannie naar de Lage Hoek. Ze wou graag weten, wat vader en moeder er van dachten. Niet dat het Brand wat zou kunnen schelen, maar zij had er allicht wat aan.
„Ik gaan naar huis 'oor," zei ze 's avonds tegen hem, toen ze de drie grootsten naar bed had gebracht.

„Mooi," bromde hij enkel en boog zich weer over de krant.
Jannie zuchtte. Dit wás geen leven; dit kón ze niet langer dragen. Eerst die hevige ruzie; en nu dit mokkend zwijgen, dat tusschen hen stond als een muur. Overdag, als de kinderen om haar heen waren, en Brand was van huis, leek alles gewoon; maar zoodra hij thuis kwam dacht ze aan Truusje en dan rees weer die stille woede in haar op. Ze gáf haar kind niet af.
Ze ging weg, zonder groet noch blik.
En thuis, in de oude groote kamer, vertelde ze met stille stem over Dirk en Marie en hun Truusje.
„As Ons Lieven Heer ze weghaalt móet je ze ofgeve," zei Kee toen ze zweeg. „Maar an een aar gaf ik ze toch niet 'oor kind."
„Nouja," vond Pieter. „Het scheelt veul an wie. Hier is toch wel wat voor te zeggen. Ze komt as eenig kind bij rijke mensche, dat moet je niet uitpoese."
„Het zal julle rouwe, as je 't doen," zei Kee en ze schudde afkeurend haar grijze hoofd. „Jôôns trekke, as ze groot benne en goed van lijf en lede, vanzelf al bij je vandaan.... Wees dus zuinig op wat je hewwe kind."
„Maar Truusie blijft toch in de eigen familie," suste Pieter. „En je ziene d'r toch geregeld."
„Zuk wete we aars wel," spotte Kee. „Wat je weggeve, ben je kwijt, denk daarom. Maar manjes...." ze zuchtte eens diep, „manjes denke heel aars over zulke dinge. Die denke meer an geld en an láter. Wat zeid je man er van?"
„Net as vader," zei Jannie mat.
„Ik zei dat nou wel, maar ik wil me d'r heel niet mee bemoeie 'oor," zei Pieter snel. „Julle moete het zelf

wete. Maar Dirk is zoo'n merakele beste kerel en Marie is vast gek op dat kind."
Toen vroeg hij verder naar de jongens en naar Corrie.
Over Truusje werd niet meer gesproken.
Toen het tijd werd om de kleine Arie te helpen ging Jannie naar huis. In de kamer vond ze Brand nog steeds met de krant voor zich op de tafel. En tegenover hem zat Dirk. Ze schrok hevig en voelde, hoe het bloed uit haar wangen wegtrok. Nu kwam het er op aan; nu moest ze het zeggen, dat het niet kon . . .
Toen keerde Brand zijn gezicht naar haar toe en ze keek recht in zijn harde, dwingende oogen. Ze zag zijn mond, wreed als een smalle lijn, boven de sterke kin.
Op dát moment brak haar wil voor de zijne.
„Ik kwam r's effies hoore, hoe of julle d'r over denke," zei Dirk, gemoedelijk als steeds. „We benne zoo merakel nieuwsgierig zien. Marie is er al zenuwachtig van."
„Het is goed. Brand brengt 'r morgen," zei Jannie gesmoord en ze verdween meteen in de slaapkamer.
„Ik gaan broertje eerst helpe 'oor," verontschuldigde ze zich.
Later, toen de verheugde Dirk allang weer weg was, kwam ze in de kamer terug.
„Waar bleef je zoo lang?" vroeg Brand norsch.
Ze boog het hoofd voorover en ging zitten, buiten de lichtkring van de lamp.
„Was je nou zoomaar van idee veranderd?" vroeg hij dan verder. „Of dochte ze d'r in de Leige Hoek net zoo over as ik?" Het klonk spottend.
Toen hief ze haar bleeke gezicht met de roodgeschreide oogen iets op.
„Vader wél, ja. Maar moeder heb me waarschuwd...."

Nieuwe tranen verblindden haar oogen en haar stem smoorde in snikken.
Brand rees snel uit zijn stoel en lei zijn armen om haar heen.
„Waarom zei je dan dat ik Truusie brenge zou?" vroeg hij ontsteld.
„Ik was net bezig om Dirk an zijn verstand te brengen dat jij 'r niet misse kon."
„Was jij.... wou je...."
„Vanzelf. Wat most ik nou aars. En zóó kom jij de deur in en je zegge dat het goed is. Waarom deed je dat dan toch?"
„Omdat jij me zoo kwaad ankeke."
„Nou, dat is te begrijpen. Je was nog maar net de deur uit of Arie begon te schreeuwen, en hij hield maar niet op, wát ik 'r ok an deed. Hij was net effies stil toe Dirk kwam. En kijk jij dan maar d'rs blijd. Ik docht dat je nooit terugkwam. Zuk blerken as die jôôn deed."
„En wou jij dan teugen Dirk zeid hewwe, dat we Truusie niet geve wouwe?"
„Dat zeg ik toch? Ik was er net over begonnen. Ik ken toch niet ja zegge, as jij het niet hewwe wille?"
Stil leunde Jannie tegen zijn borst.
„Wat moet dat nou?" vroeg ze stil.
„Ja, ik weet het niet," zei Brand en richtte zich iets op. „Het beste is, dat ik, nog maar effies heengaan en eerlijk vertel hoe het gaan is. Het zal wel erg offvalle natuurlijk. Dirk was al zoo blijd, toe ie wegging."
„Laat het nou maar zoo blijve," zei Jannie. „Ik heb het nou eenmaal toegeven en moeder zei vanavond nog, dat wat je weggeve, ben je kwijt."
„Dit gaat bij mijn ok niet zoomaar 'oor, dat moet je niet denke," zei Brand na een poosje ontroerd. „Maar

ik vind het zoo beroerd, dat ik mijn kinderen later zelf niks meegeve ken, en nou is er tenminste eentje goed bezorgd.

„Och, ze redde zich evengoed wel," troostte Jannie. „Maar waarom moet het nou morgen al?"

„Dan doet het één keer zeer. As je 't uitstelle zien je d'r alle dagen meer teugenop."

Een moeder voelt het toch vast aars, dacht Brand. Die voelt een kind meer as een stuk van d'r eigen. En dat is het toch feitelijk ok.

„We hadde dut veel eerder d'rs goed uitprate moeten," zei hij.

Jannie knikte heftig en schreide opnieuw.

Den dag voor hun verhuizing ging Jannie nog een keer naar de Lage Hoek om zelf afscheid te nemen. Eerder was ze er al met de kinderen geweest. Ze zou nu niet meer zoo dikwijls naar huis kunnen komen, als tot nu toe. De afstand werd te groot om in een avondje heen en terug te gaan. Het had geregend en ze rook de lente in de geuren der vochtige aarde, in de uitbottende boomen en de enkele vroege bloemen. Zelfs de smalle slootjes verspreidden een eigen lentegeur.

Links en rechts keek ze. Behalve in de Kerkebuurt. Daar gaapten de holle ramen van het leege renteniershuis en daar stond de groote plaats van Dirk Ploeger, waar Truusje nu al sliep in haar mooie ledikantje. O, het kind had het er rijk; maar ze miste haar zoo; elken dag, elk uur. Misschien dat het later beter werd. Wel was het een groote troost dat Brand zoo lief en hartelijk was na dien avond. Het was de oude Brand weer van vroeger, eer het zoo slecht ging. Hij speelde weer vaak op zijn harmonica en was weer vroolijk en innemend als toen....

Nu was ze weer verder in het dorp. Hier kreeg elk

huis een speciale groet in haar gedachten. Je kon echt zien, dat overal de schoonmaak begon, dacht ze onder het voortgaan. De gordijnen wezen dat al uit. Ze waren in enkele kamers weggenomen en anders hingen ze niet zoo zorgvuldig geplooid als gewoonlijk.
Bij de Lage Hoek fietste ze snel het pad op naar huis. Toen het poortje van de brug dichtsloeg kwam Pieter al haastig naar buiten om de fiets aan te nemen en weg te zetten. Samen met hem ging ze naar de schuren om het vee te zien. Langer dan anders toefde ze bij de koeien. Morgen gingen ze uit, had vader gezegd. Ze zou het niet zien. Dit was haar alles nog zoo eigen of ze het pas gister verlaten had en niet vijf jaar geleden. Pieter was ongewoon spraakzaam en ze luisterde vol gretige belangstelling naar zijn plannen en uitleggingen. Ze begreep die zoo goed. Niet voor niets was ze zoo lang zijn rechterhand geweest. In de kamer wachtte Kee haar al met koffie en een warme stoof. Lachend weerde ze die af, maar Kee hield aan.
„Hoofde koel en voete warm, dat maakt de dokters arm," zei ze wijsgeerig. „En jij magge wel dubbel oppasse met een kind an borst."
Telkens weer vulde ze de kop met sterke koffie en heete melk en schoof er koekjes naast. Jannie liet zich bemoederen.
Ze voelde de nooit ontdekte, veilige gewaarwording, hoe heerlijk het is, als in het ouderlijke huis je eigen moeder nog eens voor je zorgt, als je, vermoeid van de zorg voor en over het eigen kroost, daar eens bent aangeland.
„Hoe maakt je man het?" vroeg Pieter eer ze weer vertrok.
„Best. Hij ziet er wel wat teugenop vanzelf."
„Ja, ik ken me best indenke dat ie 'r nog niet veul

mee op heb om bij de boer te gaan, maar het is beter zoo, as dat julle zitten bleven ware. Al hád 'r iemand julle helpe wille, dan was het toch een strop worren. Het was goed geld naar kwaad geld gooien en niet aars. Die 't gaf was 't kwijt en Gerbrand had er ok niks an."

„Ja." Jannie knikte. „Je hewwe van het begin of an gelijk had vader."

Pieter glimlachte. Zijn verweerd gezicht viel in tientallen kleine rimpeltjes.

„Met schade en schande éé," zei hij oolijk.

Kee vroeg nog allerlei over de kinderen. Ook zij was ongewoon spraakzaam. En Jannie dacht met pijn; dit was een soort afscheid....

Over Truusje werd gezwegen. Daar werd enkel aan gedacht.

In het duister ging ze weer naar het huis terug, waar Brand haar wachtte. Brand die van niemand afscheid nam. Van huis noch familie. Alleen van de rulle, zwarte aarde achter het statige huis. Die aarde, die hem zoo rijk beloond had en die hij toch verlaten moest. Een smartelijk afscheid, omdat hij het aanvoelde, alsof hij haar bedroog door zijn heengaan in armoede.

X.

Het viel nogal mee. Den eersten Mei waren ze verhuisd naar de ruime stolp naast de boerderij van Brand's nieuwe baas. Hun mooie meubelen deden het goed in de ruime, zonnige kamers, de geit kon in den stal een plaatsje krijgen als dat noodig was en ze hadden een eigen tuin en een flink bleekveld.

Ook Klaas Wit en zijn vrouw stonden hen aan. Een jong stel met twee kinderen; iets ouder dan die van

henzelf. Klaas was een flinke boer; veel vee en veel werk. Maar Brand's sterke handen waren het boerenwerk nog niet ontwent en hij was nooit handschoon geweest. Snel werkte hij zich in en eer het hooitijd was, leek alles hem eigen.

Die hooitijd, daar had Jannie aanvankelijk tegenop gezien, want er was afgesproken dat zij op drukke dagen zou helpen met melken. En dat met drie jonge kinderen....

Maar daardoor had Brand toen juist dat hooge loon kunnen bedingen. Het ging: de twee oudsten nam ze mee naar het land en het kleintje legde ze, goed verzorgd, thuis in zijn wiegje te slapen eer ze ging. Hoe meer haar hulp noodig was, hoe vlugger Dirk zijn geld terug kon krijgen. En van het loon, al leek het veel, kon weinig of niets overblijven, hoe zuinig ze ook was. Brand werkte hard en moest dus goed gevoed worden; de fondsbodes kwamen, de kinderen moesten gekleed....

Twee jaren gingen voorbij. Brand werd in dien tijd één met de boerderij van zijn baas. Als twee broers trokken ze dag in, dag uit samen op. Nooit was hem iets teveel of te zwaar. Ieder voordeeltje scheen het zijne; iedere tegenvaller trof ook hém. Ook met de boerin kon hij goed overweg. Zij was hartelijk en gul, en ze had vanaf den eersten dag begrepen hoe zwaar deze overgang voor Brand en zijn vrouw moest zijn. Al haar tact had ze gebruikt om hen zóó te ontvangen, dat niets hen kwetsen kon. Klaas, och die was van zichzelf al joviaal genoeg....

Het bleek haar bovendien een groot gemak, dat die Jannie zoo handig was. Ze was, om zoo te zeggen, in alle hamen pas. Vrouwelijke hulp was in het dorp al even moeilijk te krijgen als overal, dat was altijd erg lastig geweest. Maar nou.... Jannie stond altijd

klaar. Alleen; het was zoo lastig met al die kinderen. Drie stuks, die kon je niet zoomaar in een mandje opbergen. Ze kropen en liepen rond en bedreven wel eens wat. En behalve deze drie moest er nog één wezen. Wat dwaas . . . vier . . . Enfin, ze moesten het zelf weten . . . Als er maar niet meer bij kwamen.
Het waren rustige, goede jaren. Van de geleende duizend gulden waren er al tweehonderd aan Dirk terugbetaald en Truusje was in de zomervacantie's twee weken bij hen komen logeeren. Van moeder Trui en Koba kwamen opgewekte brieven. Trui schikte zich uitstekend in de nieuwe toestand en Koba was verkoopster in de kousenafdeeling van een groote zaak. Een enkele keer, als het verlangen haar te machtig werd, ging Jannie naar de Lage Hoek. Hààr scheelde het niets om voorbij het mooie huis met het helroode pannendak te gaan, dat eens het hunne was. Ze had er immers nooit het geluk gekend, dat haar nu zoo bekoorde. De vreugde van een leven zonder zorgen; het genot van een kamer vol vroege zonneschijn, van een eigen tuintje met bloemen. Het geluk om na afloop van het dagelijks werk met Brand aan tafel te zitten, als de kinderen sliepen. De kinderen; Pietje met zijn ronde, gave snuit, de rechte neus en de wat kleine, gevoelige mond. Pietje, de kalme, de rustige, met zijn goed hart en zijn taaie wil. En Corrie, het rappe, levendige diertje, die al dééd als Pietje nog dácht; een fel, roekeloos wezentje met een klein sproetig gezichtje, een grappig neusje en groote, donkere oogen. En dan Arie, fijn, donker en droomerig. Arie met zijn wilde driftbuien en zijn snel berouw. Allemaal hun kinderen en toch zoo verschillend. Alleen Truus en Pietje leken iets op elkaar. Beiden blond en rustig. Maar in Truus kón ze nog

moeilijk een eigen kind zien. Marie legde volledig beslag op àlles in Truusje.
Brand kwam nooit meer in het oude dorp. Hij kende niet het verlangen, dat haar hierheen dreef. Het hevige verlangen naar de door hem zoo verachte Lage Hoek. Wel kwelde hem soms nog de pijn om wat had kúnnen zijn, als vader gelukkiger was geweest in zijn zaken. Maar overigens was hij tevreden. Vaak nam hij weer zijn harmonica, en nauwelijks klonken de eerste losse toonen door het hooge huis of de kinderen stormden reeds juichend op hem toe. En altijd weer smeekte Corrie, of hij nog één keer „Vaarwel lief Holland" wilde spelen. Dan zong hij daarbij met lange dwaze uithalen de sentimenteele woorden en Corrie's oogen straalden van pret.
Weer ging een zomer voorbij. Een drukke zomer was het geweest voor hun beiden, want vrouw Wit had, meer dan tevoren, Jannie's hulp noodig gehad, zoodat haar eigen werk er door ten achter raakte. Toen het herfst geworden was voelde ze zich vaak onprettig en ze wist meteen dat ze in den komenden zomer weer een kindje verwachtte. Het stemde haar niet blij. Dat met Truusje had te veel pijn gedaan. Ze had liever geen kinderen meer gewild en ze had immers ook geen tijd meer om ziek of onwel te zijn. Ze had te veel werk bij de vrouw en in haar eigen huis en dan moest ze vaak helpen melken tegenwoordig....
Den eersten dag die ze weer geheel voor zichzelve had, deed ze haar best om zooveel mogelijk in te halen, wat ze ten achter was. Heel vroeg in de morgen boog ze zich al over de volle waschtobbe om eerst de wasch aan kant te maken. Het regende buiten en de kinderen, die ook vroeg op waren, speelden op de dorsch. Een dikke zeepdamp hing om haar heen en vulde de heele keuken en in haar ooren klonk

het plassend en rommelend geraas van haar handen, die het vuile waschgoed over het houten waschbord op en neer wreven.
Kwam het daardoor, dat ze niet hoorde, hoe de klank van Corrie's opgewonden stemmetje van al hooger kwam? Of was ze de oude, nooit meer gebruikte, en halfvermolmde vierkantsleer vergeten, die tegen één der hooge stijlen vastgebonden stond?
Ze wist het toen niet en later evenmin.
Wel was Pietje haar komen halen, toen hij vond, dat zijn zusje wat àl te hoog de ladder opklom; maar toen zij op de dorsch kwam, was die eene hooge sport al gebroken en lag het teere lichaampje reeds op de steenen vloer. Met een heftig gebaar greep Jannie de kleine, nog stuurloos bewegende handjes in de hare; maar iets, diep in haar, waarschuwde haar om het kind verder niet aan te raken.
Ze duwde de ontstelde broertjes vlug in de keuken en deed verder alles in een bange droom. Met het natte waschschort nog voor, holde ze naar de buren en liet die de dokter halen en Brand. Eerst toen kniel-de ze weer bij het kleine lichaam, dat zich niet meer bewogen had. Hoe was het mogelijk, ging door haar wilde gedachten, dat het rustelooze kind, dat geen minuut stil kon zitten, hier zoo lang roerloos bleef liggen. Dat kón niet, dat mócht niet. Tevergeefs speurden haar oogen naar een kleine beweging van de donkere wimpers, een trillen van de kleine mond, een gebaar van de gebruinde handen....
Jannie's blik werd strakker en strakker en de spieren van haar zonnige gezicht trokken zich samen tot een masker, nog bleeker en smartelijker dan dat van het kindje aan haar knieën. Want nog eer Brand en eer de dokter kwam wist Jannie, dat dit schoone, blijde

leven van haar was weggenomen en dat het hooge, juichende stemmetje voorgoed verklonken was.
Toen Brand haar ophielp uit haar geknielde houding en ze op onwillige, prikkelende beenen naast hem wegstrompelde zei ze enkel:
„Nou zijn we er al twee kwijt."
Was het slechts een klacht?
Hij wist het niet, maar het striemde hem als een verwijt.
Dien avond stopte voor de stolp van Brand Ploeger een luxe auto en twee oude menschen stapten er uit en gingen het stille huis binnen. Onwennig opende Pieter Smit de kamerdeur en schoof toen Kee naar voren. Loom keken Jannie's vermoeide, brandende oogen de binnentredenden aan. Toen welde een klagende kreet uit haar keel omhoog en vervormde zich tot één woord.
„Moeder!"
Eerst toen kwamen de verlossende tranen.
De dood had Kee over de brug gehaald.
Ze bleef een week. Ze maakte de wasch aan kant en zorgde voor alles wat in deze droeve dagen noodig was en gedaan moest worden.
En ze had Jannie trachten te troosten, door haar te wijzen op wat ze nog hield. De twee jongetjes, die zoo zielig en schuw uit de kamer bleven en die vreemd de stille moeder ontweken.
Maar Jannie had haar strak gezicht afgewend en ze liet de woorden langs zich heen gaan.
Den laatsten dag, toen Kee bezig was haar nachtjakje en haar pantoffels in te pakken, zei ze opeens:
„Ik zien d'r teugenop, dat je weggaat moeder. Nou staan ik hier morgen weer alleen voor alles; en verder alle dage. As ik op de darsch kom, zien ik alles weer

voor m'n. En nou denk ik, moeder is er nog; as ik het gruwelijke dat ik voel niet meer harde ken, gaan ik naar moeder; maar morgen kan dat niet meer."
„Maar Gerbrand is er toch ok," zei Kee, en haar oogen keken bezorgd naar het vervallen gezicht van haar dochter. „Hij is je man; hij heb dutzelfde verdriet en met hèm ken je d'r toch ok over prate."
„Brand?" Jannie maakte een smartelijk gebaartje met haar schouders. „Wanneer zien of spreek ik 'm? Om vier uur 's ochtends gaat de wekker; hij komt 's middags amper een uurtje thuis om te eten, en 's avonds gaat ie graag weer vroeg te bed. En ik denk zoomaar dat een man aars van zijn kindere houdt as een vrouw. Aars had Brand ons Truusie ok niet misse willen."
Kee keek verwonderd.
„Manne zien die dinge aars," zei ze dan. „Die kijke meer vooruit. Ze benne effies zakelijker as wij. En ze bedoele het ok wel goed, maar ze toone het aars. Jou vader net zoo goed as Gerbrand. Denk toch nooit dat ze beter een kind misse kenne as wij 'oor. Dat is niet waar. Maar ieder voelt zijn eigen verdriet het zwaarste, dat is 't 'm. Gerust kind, praat r's met je man, misschien laat ie Truusie dan wel weer thuis komme as dat jou helpe ken, of as je dat graag wille."
„Dat zal niet geve," weerde Jannie af. „Dat geeft mij mijn Corrie niet terug. En dan ok nog; ankomde zomer krijg ik er weer één bij. Weer een zorg meer; je magge ze immers toch niet houwe. Ik wou dat het. . . ."
„Stil kind," gebood Kee ineens scherp. „Ik wéét wat je zegge wille. Maar dat mag je niet zegge; dat mag je niet eens dénke 'oor. Zukke woorde en zukke gedachte kenne je soms levenslang rouwe, zóó erg, dat je er nooit overheen kome."
Verwonderd keek Jannie naar het vroeg oude gezicht van haar moeder.

„Hoe dan?" vroeg ze verwonderd.
Kee kwam dichter naast haar zitten. Het was heel stil in het ruime huis, want Pietje was naar school en Brand had Arie meegenomen naar de boerderij. Thuis voelde het kind zich niet op zijn gemak.
„Zóó dan", zei Kee. „Ik zal je wat vertelle dat je vader geeneens weet al zal ie welderus wat docht hewwe. Ik was, dat weet je wel, al niet zoo erg jong meer toe ik trouwde en toe je broer Kees geboren werd, heb het 'r erg spant. Ik kreeg 'm lang niet zoomaar. En Kees was een erg drok en lastig jôôntje. Ik had 'r meteen genog van 'oor. En ik wou er geen meer hewwe. Maar zuk ken je wel wille, maar dat heb je zelf niet in je hand éé. Om kort te gaan; een ruim jaar later was het tóch weer zoo. We hadde toe die tijd puur kennisse in het dorp en an de dijk daar verderop, je weet wel.... nou, en as je dan zoo bij mekaar kome, weet de één dut en de aar dat, en zoo hoor je van alles vanzelf. En zoo had ik ok r's wat hoort over het innemen van middeltjes in zoo'n geval. En ik docht, dat ken ik wel d'rs probeere; stiekum, zonder dat Pieter het weet. Nou, ik werd 'r zelf wel erg beroerd en ziek van, maar het gaf niks. Aris kwam toe het zijn tijd was en alles ging heel voorspoedig. Eerst later ontdekte we hoe 'n stakkertje het was. En zie je kind, as ik zoo niet daan had, dan had het niks weest in vergelijking met wat ik toé voelde...."
„Maar het ken daar toch wel niet van komen weze," suste Jannie.
„Goed. Maar het ken d'r wél van komen weze ok," zei Kee. „Ik heb het mijn eigen nooit vergeven en ik doen dat nog niet. Jij benne later komen en Kees is weggaan en verdronken, maar zoolang as Aris leefde en ok toe ie pas weg was, kon zuk me weinig schele; ik leefde er enkel voor om nog zoo'n beetje

an hem goed te maken van wat ie te kort kwam in zijn leven. Julle redde je wel, over julle had ik mijn eigen niks te verwijten, maar hij, die stumper...."

Kee schreide en Jannie voelde een lichte huivering door haar leden gaan, toen ze zich haar moeders leven sterk indacht.

Maar Kee hief haar hoofd reeds weer op.

„Dus al krijg je er tien, kind, ontvang ze in liefde; as er dan wat an hapert, of je moete ze weer verlieze, dan plaagt je nooit dat gevoel van eigen schuld."

„Maar ik had ok beter op Corrie passe moeten," klaagde Jannie. „Ik wist toch, hoe ze was."

„Een mensch ken àlles niet opvoor kome," troostte Kee. „Denk nou vooral goed om dit nieuwe kindje en maak je eigen niet almaar overstuur. Zal je dat doen?"

Jannie beloofde het met een hoofdknik, terwijl stille, verlichtende tranen op haar handen drupten.

Dien avond haalde de auto Kee weer terug naar de Lage Hoek en Jannie zag met weemoed haar moeder heen gaan. Een schrale, gebogen figuur in ouderwetsche kleeren. Maar een vrouw in wie ze, voor het eerst in haar leven, haar moeder ontdekt had....

Toen hernam het gewone leven met zijn zorgen en plichten weer zijn oude gang in het stil geworden huis. Werk is een zachte troosteres, al blijven op den achtergrond de verborgen verlangens hunkeren.

Vaak dacht Jannie aan het kind, als aan een meisje. Corrie mocht het niet zijn. Dat niet. Corrie zou altijd de eigen plaats in haar leven en gedachten blijven innemen. Maar het moest tóch een meisje zijn! Dien zomer, toen het hooi aan rooken stond en men op de boerderij handen tekort kwam, werd het kind geboren. Het was een jongetje; een teer zwak wezentje. Brand wilde hem Dirk noemen, naar zijn eenige broer,

maar Jannie hief afwerend haar witte, klamme hand omhoog.
„Dat wil ik niet," zei ze heftig. „Niet naar jou kant en naar Dirk heelemaal niet. Die heb 'r al een van ons. Dit is Kees, mijn broer."
Tot haar verbazing gaf hij dadelijk toe.
Maar toen hij dien morgen tusschen konkelen en eten naar het raadhuis fietste, stond zijn gezicht zorgelijk.
Het ging thuis verkeerd opheden. Eerst al met Jannie. In al de zware jaren op zijn eigen bedrijf, toe ie zelf opvreten werd van zorg en sagrijn, was ze altijd even blij en best in 't zin geweest. Zij zag overal lichtpuntjes, al ging het nog zoo beroerd. Zelfs op de dag van de verkooping lachte ze nog. Maar nadat Truus bij Dirk en Marie was, veranderde ze een beetje. Ze werd wat stiller. Toch ging het later weer; na de verhuizing. En dit huis; het was, as je het goed bekeke, toch een raar geval voor een werkman met die leege koestalle en de darsch en die holle berg; maar wat hàd ze het er gezellig maakt, en móói.... je hoefde voor de dikste boer, wat dat betreft, niet onder te doen. En d'r was 'r nooit geen werk te veel of te zwaar. Ze was best in 't zin, al kwam ze van het melken ok soms deurnat thuis. Maar na Corrie....
Brand trapte langzamer en keek peinzend naar het kerkhof naast de kerk waar hij juist langs reed.
Na Corrie's ongeluk was het mis.... ze was nou soms net as 'r moeder, zoo stil en zoo daars. Ze deed dan net of je d'r niet was. Nou was Corrie ok een kind, dat je altijd nog miste, as je thuis kwam. Ze wist veul d'rs wat te vertellen en ze was zoo heenenweerig; ze liep geregeld in en uit. Hij was er wel d'rs mee an weest....
Ja, as ie 't vooruit weten had, was Truusie nooit de deur uitgaan; maar wie wist alles nou vooruit; dan

kwam er ruzie vanzelf; en dan die zeuvenhonderd gulden.... ze konne van 't jaar al niks aflosse en de rente kwam er ok wel niet.
En dan de baas en vrouw opheden.... Ten eerste kon Jannie dit voorjaar niet helpe met de schoonmaak en de leste tijd kwam ze ok niet meer te werk en te wasschen. En nou, in de hooitijd kon ze niet meer melke ok.... Nouja; ze hadde het wel niet rondweg zeid; maar zoo bij de kantjes om voelde je toch best dat 't ze niet erg zinde. En de boerderij was ok niet zoo best opheden.... en zijn loon was hier het hoogst op het dorp....
Brand zuchtte toen hij het raadhuis binnenging.
„Cornelis," zei hij, in antwoord op de vraag van den ambtenaar naar den naam van het kind.
De jongen moest nog heel wat bijkomen eer hij op zijn oom zou lijken, bedacht hij, en riep zich het beeld van Kees Smit voor den geest, zooals hij hem gekend had. Zwaar, golvend haar, een smal gezicht en lichte, zoekende oogen had die. Een fel, rusteloos mensch. Als jongen had hij hem bewonderd om het vele dat Kees zag en beleefde en om het ongewone in hem.
Toen Brand later aan tafel haastig zat te eten, keek Jannie vanuit de slaapkamer naar hem, zooals hij daar zat in het zonlicht, dat de heele kamer in gulden gloed zette. Ze zag hoe zijn sterke handen, met de ruwe bruine huid, snel vork en lepel hanteerden en hoe zijn bezweet, zongebrand gezicht telkens gretig iets naar voren boog. Uit het opengeslagen overhemd was een gedeelte van zijn breede, ruige borst zichtbaar. Brand werd mager, dacht ze met schrik toen ze zijn hals zag en de lijnen in zijn gezicht. En — haar adem stokte even — zijn haar werd al grijs bij de ooren. De jaren waren aan hem dus ook niet zoomaar voorbijgegaan, al leek het soms zoo. Vreemd dat ze dit niet eerder

had gezien. Misschien dacht ze den laatsten tijd wel te veel aan zichzelf. En je moest het toch samen zoeken in goede en slechte dagen. Goeie hewwe we al zooveul had, peinsde ze. Ze leeke toe enkel maar slecht omdat we geen geld hadde. De slechte kwame nadat Truus weg was en nou vooral, na Corrie....

Niet huile nou, dacht ze dan ineens. Er waren nog drie jongetjes en Brand, die mager werd en grijs....

Na de komst van het teere Keesje leefde het heele gezin weer op, doordat Jannie weer vroolijker werd. Een zachte vroolijkheid, minder uitbundig dan tevoren; maar ze kreeg een glimlach rond haar mond, die haar een zekere bekoorlijkheid verleende. Haar slank figuur was iets breeder geworden en ook dat gaf haar iets gezelligs, iets echt moederlijks. Brand leefde ook weer op; en eens nam hij zijn harmonica weer op. Eén, twee wijsjes vulden de hooge ruimten, toen lagen zijn vingers stil.... Hij miste iets. Twee oogen, die stralend in de zijne blikten onder het spel en een smal, warm handje dat zijn hand tot rusten dwong als ze vroeg.... en even speelde hij zacht en weemoedig „Vaarwel, lief Holland." Toen borg hij het instrument weer weg. Eerst weken later begon hij opnieuw, doch toen speelde hij andere muziek. Die eenvoudige melodietjes, dat ging niet meer....

Toen Truus in de Kerstvacantie kwam logeeren scheen de oude sfeer weer geheel te herleven.

„Hoe moeten we met Mei?" vroeg in het begin van Januari Klaas Wit aan Brand.

„Nou, bij 't oud maar weer," zei die. „Mijn vrouw ken weer melke heb ze zeid, dus alles ken zijn gewone gang weer gaan. Of jij moete verandere wille."

„Verandere.... Verandere," Klaas aarzelde. „Ik hew het al ofwacht zien; ik wou eerst 'rs wete wat een aar deed.... de boerderij gaat opheden zoo bar

slecht, dat weet jij ok wel, we vange een beetje voor de melk.... en de loone gaan zoodoende ok puur naar beneden.... en wij stonde het hoogst.... ik had docht een gulden minder in de week...."
„Ja, ik staan bovenan. Maar waardeur? Omdat mijn vrouw hier helpt met dit en dat," zei Brand.
„Nou, van 't jaar aars zoo goed as niet," zei Klaas ruw en hij schoof met zijn klomp een bosje stroo heen en weer.
„Ja, dat trof slecht," gaf Brand toe. „Maar het is nou toch weer aars. En ik voel d'r niet veul voor om te minderen. Zoo'n tweeënvijftig gulden 's jaars is voor ons heel wat om dat te missen en jou ken dat bedrag weinig helpe as je het goed bekijke. Wat in een huishouwen puur is, telt in een bedrijf weinig."
„Dat ken weze, maar ik wil die gulden er toch ofhewwe," zei Klaas kort. Het bosje hooi werd uit elkaar geschopt.
„En ik niet." Brand nam roskam en borstel op en schoof een spatschut opzij. „Dan maar verandere éé." En welgemoed begon hij met rappe gebaren de bovenste koe te rossen. De baas zou wel bijzakke. Hij had zeker een krimmeneele bui vandaag. Over een paar dage of weke, as ie r's meer melkgeld inving en een paar mooie kuie teeld had, keek ie niet meer op een gulden. Zoo benauwd was ie aars ok niet.
Klaas veegde met één streek het gemorste hooi tegen de bergdeur en liep naar de kamer. Brand zou wel toehappe. Het was nou al Januari en dus niet zoo heel vroeg meer om je te verhuren. En hij was hier deimee al vier jaar; hij werkte hier naar zijn zin en hij woonde mooi.... Niet toegeve.... Je konne toch zeker nooit gauwer vijftig gulden verdiene....
Jannie was het dien avond met Brand eens. Niet toegeve. Goed werk vraagt goed loon. As je in den zo-

mer om vier uur 's ochtends in je klompe staat en je trekt die 's avonds om zeuven uur weer voor 't lest uit, met één uur middag er tusschen, en je telle de ure die je op Zondag werke d'r bij, dan worde dat er heel wat. En as je het weekloon over die ure verdeele dan wordt dat uurloon een laag cijfertje. Zoo redeneerden ze samen en Jannie had een blos van opwinding.
„Zoo, zoo, hoor mijn vrouw r's," plaagde Brand en kwam stoeiend op haar af. Lachend trachtte ze hem te ontkomen, toen hij haar vastgreep voor een snelle kus.
„Maar je geeft niet toe 'oor," zei ze dan met haar hoofd tegen zijn schouder. „As ik er van 't jaar ok weer wat bijverdien kenne we misschien weer wat oflosse. De boel wordt effies goedkooper en ik doen erg zuinig. . . ."
„Dat zou 'm weze," vond Brand. „Zien je, ik hoop altijd nog dat we naderhand weer op ons eigen kome as de jôôns grooter worre. Maar dan moete we toch een paar cente van ons eigen hewwe vanzelf, want ik begin niet meer met niks."
„Maar eerst die zeuvenhonderd van Dirk," zei Jannie.
„Die most ie ons maar schenke voor Truus," zei Brand bitter.
Een lief meisje wordt onze Truus, dacht Jannie. Ze leek er met Kerstmis wel wat tegenop te zien om weer naar Marie te gaan. Het was ook jammer, dat Marie zoo jaloersch was; dat vertroebelde alles zoo....
„Liever niet. Hij heb ons toe holpen en dat moet as 't ken weer terug. Dat met Truus staat er buiten," vond Jannie.
„Dirk zou er aars geen stik meer of minder om hoeve te eten 'oor," zei Brand. „Maar net as je zegge; het moet terug. As we het zoo maar volhouwe kenne."

Half Januari begon het te vriezen en Klaas Wit en Brand benutten den harden grond om de mest naar het land te rijden. Samen deden en bespraken ze weer alles als tevoren. Over die gulden werd niet gerept.
Ook de vrouwen zwegen er over. Jannie kwam weer te wasschen en te werken, zoo dikwijls als vrouw Wit haar noodig had; en dat gebeurde nog al eens; en als de baas en vrouw te gast of om de thee gingen, molk ze met Brand samen de koeien en hielp hem met het voederen van het vee.
Heel dikwijls drong vrouw Wit er bij Klaas op aan om toe te geven. Ze kon Jannie niet missen en zoo'n werkman as Brand kreeg je ook nooit meer. Maar Klaas zei dan:
„Niks 'oor. Ik wacht het nog wat of. Het gaat om een goeie vijftig gulden. De tijd schiet al mooi op en deimee is iedereen voorzien en dan moet ie wel blijve."
Doch het ging anders. Toen de weken maanden werden en de eerste lammeren al in het prille lentezonnetje op de groenende erven speelden, werd Brand er mee aan. De baas gaf niet toe en hij evenmin; dan moest de knoop maar deurhakt. Er stond een advertentie in de krant om een werkman met een vrouw, of een zeun, die ok melke kon; dus vooruit, en r's kijke wat die geve wou.
Op een avond fietste hij er heen. Vol spanning wachtte Jannie hem later op.
„Nou?" vroeg ze dringend toen hij binnenkwam.
„Het is klaar 'oor," zei hij met triomf in zijn stem. „En nog een gulden méér as hier inplaats van minder. Ik kreeg dadelijk, wat ik vroeg."
„Dat is verdacht," vond ze.
„Ofwachte," zei Brand. „Ik hew tenminste een baas

en ik trouw 'm niet. As het ons niet bevalt kenne we met een jaar weer van mekaar of."
,,Hoe was het huis?" vroeg ze gretig.
,,Daar hew ik niks van zien. Het was te laat en te donker. Maar an het hooren is het ok vlak naast de plaats net as hier. En verder zien we het wel as we d'r kome," zei Brand luchtig.
De volgende morgen molk, voederde en mestte hij opgewekter nog dan anders. Wat zou de baas raar kijke. Hij glunderde al in het vooruitzicht. Toen hij de melkbussen bij de dam had neergezet en het wagentje op zijn plaats had gebracht, trof hij Klaas bij de achterdeur.
,,Hoe is het, heb je al een aare werkman?" vroeg hij onschuldig. ,,Ik hoor d'r nooit wat van."
,,Och," zei Klaas onverschillig. ,,Dat heb de tijd nog. Jij hewwe toch ok nog geen baas zeker?"
,,Dat hew ik àl," zei Brand en nam zijn ochtendbrood uit het trommeltje, waarin Jannie het 's avonds al gereed zette. Samen met Klaas liep hij naar de kamer, onderweg een oude stoel meenemend om er straks op te zitten.
,,Waar gaan je heen?" vroeg Klaas, toen ze aan tafel zaten. Niet zien late dat ik verschoten ben, dacht hij. Effies wachte, net doen of het me niet schele ken.
,,Bij Jan Scherp, je weet wel, daar aan 't Weggie," zei Brand.
,,Krek." Klaas knikte. ,,Geen best adres," zei hij dan. ,,Die staat alle jare zoowat in de krant."
,,Daar weet ik niet van," zei Brand kortaf. ,,Maar hij geeft een gulden méér as jij inplaats van één minder."
,,Hij zal beter boere kenne as ik," zei Klaas schamper.
,,Wat zei je vrouw ervan?" vroeg hij dan.
,,Die is best in 't zin. Elke gulden is er één."

„Dat is zoo, maar ik hou m'n an mijn eigen prik. Ik wil maar d'rs in een Overijselsche krant adverteere."
„Gelijk heb je."
Ze aten hun brood en dronken hun thee en niemand zou kunnen ontdekken welke gevoelens er achter die onverschillige woorden verborgen bleven.

XI.

Ratelend liep de wekker op het nachtkastje af en haar hard en schel geraas dwong Brand om de oogen te openen. Het was dus al weer melktijd. Even rekte hij zich nog behaaglijk uit en tastte met gesloten oogen naar zijn dikke wollen sokken. Toen rees hij overeind en keek verbaasd in de slaapkamer rond. Die leek hem hol en leeg in de grijze morgenschemering. En meteen wist hij het weer; het was de eerste Mei; ze moesten vandaag verhuizen. Vóór twaalf uur moest dit huis ontruimd zijn.
Snel kleedde hij zich aan en zocht stommelend zijn weg langs kisten en rollen zeil naar de kamer, waar op de kale tafel een thermosflesch met thee en een boterham gereed stonden. Haastig verorberde hij zijn sober ontbijt en stond dan op. Even keek hij door het Oosterraam naar buiten. De lucht zag er somber uit, grijs en dik. Als het in vredesnaam maar niet begon te regenen, dat gebeurde zoo vaak op Meidag. Enfin, hij zou eer ie ging, Jannie effies roepen en over het weer nog maar niet prate; dat zou ze straks zelf wel zien.
„Kom je d'r uit vrouw. Ik gaan 'oor!"
Een slaperige stem prevelde een antwoord. Gelukkig, ze vroeg niks. Ze was zeker nog te loof van al dat pakken en zorgen van de leste dage. En dan had ze

bij de vrouw ok nog het halve voorhuis schoonmaakt....
Brand ging de kamer uit en liep de leege koegang door. Nou deed ie hier alles voor het laatst. Raar was dat. Maar vooruit, hij most ofmake; de dag was nog niet om; er was nog heel wat te doen eer het middag was.
Haastig schoot hij zijn klompen aan en liep naar buiten. 't Was vochtig en kil vanochtend; er waren de vorige week al zachter en mooier dage weest. Huiverend liep hij over het bruggetje dat, van zijn erf over de sloot, naar de boenluif achter Klaas Wit's boerderij voerde en haalde daar de emmers van het rek. Toen laadde hij die, met de melkbussen, de blokken en de spantouwen op de driewielige kar. Het gerammel klonk ver in de ijle morgenlucht. Dan haalde hij het paard van de dorsch, waar de paardestal was. De dikke bles snoof gezellig toen hij haar halster vastgreep en volgde hem gewillig naar buiten. Met vlugge gewende gebaren spande hij het dier in. As de baas nou maar kwam.... die most toch ok zijn nieuwe werkman hale. Of zou ie een vrachtauto sture? Het was nou nog mooi weer...... Ja, daar hoorde ie al wat. Gelukkig. Brand stapte naast de kar en hield de leidsels al vast. Het paard wachtte reeds met geheven kop op het bekende „Vort". Met een korten groet zette Klaas zich even later op de staart voor de kar en nam de leidsels over. Brand wipte er op en toen schoot Bles vooruit over het breede pad in den boomgaard, waar het jonge groen al uitliep en de bloesemknoppen zwollen, en verder door de dam het weiland in waar het zachte, malsche gras dik en welig opschoot.
Zwijgend zaten de mannen daar; de een op het smalle kret en de ander op de staart van de kar. Precies als

de vier vorige zomers toen de koeien achter liepen en het voorste land gehooid werd. Maar nu was het voor het laatst. Brand keek om zich heen in de grauwe morgen. Zwaar hing de sombere lucht boven het land en over de verre dorpen en wegen. Roerloos en koud stond het water in de slootjes tusschen de weiden. 't Was alles kil en troosteloos.
Bij de palen wachtten reeds de koeien, blij dat hun volle uiers onlast zouden worden van de overvloedige, vette melk. Het jonge gras is zoo'n krachtig voedsel.... Brand maakte ze vast aan de palen en zat even later reeds onder zijn eerste koe. Een zekere weemoed beving hem, toen hij bedacht, dat hij dit bedrijf, dit vee, waar hij van hield, dat hem eigen geworden was, ging verlaten en ruilen voor een ander, dat hij niet kende, waarvan hij niets wist. Hij drukte zijn wang tegen de flank van de vaars in een streelend gebaar. Dit Marietje, hij had het zien geboren worden, hij had het leeren drinken, hij had het 's winters verzorgd en gerost en haar volle, witte staart gewasschen; hij had gewaakt, toen ze dit voorjaar moest kalven en toen dat niet goed ging was ie in dien nacht naar Alewijn gereden en hij had gehuiverd van vreugde, toen diens kundige handen het jonge koetje verlosten. Of het mijn eigen is, had hij toen gedacht.
En zooals het met dit vaarsje was, zoo was het met alles. Hij had hier niet enkel zijn arbeid gegeven, nee, hij had zichzelf gegeven.
Brand molk verder en goot emmer na emmer de schuimende melk in de bussen leeg en Klaas deed evenzoo. Beiden denkend en zwijgend.
En toen hij later met een verbeten gezicht weer de kar laadde en Klaas de koetouwen van de palen losmaakte en om de hoorens wond, keek die tersluiks

naar zijn werkman. Straks kwam die andere hier, die uit Overijsel en dat kon wel een beste kerel weze; een heele beste zelfs, maar zoo'n werkman as Gerbrand Ploeger kreeg ie zijn leven niet weer. Dat stond as een paal boven water. Hij had de vrouw 'r zin maar geve moeten en toegeven hewwe, dalijk toegeven, dan was er niks gebeurd en was alles bij het ouwe bleven. Maar zoo is het nou net. Zuk moet je kenne.

Samen reden ze weer terug en zetten de volle bussen bij de dam aan de straatweg af.

„Gaan jij nou maar gauw naar je vrouw," zei Klaas rad. „Die zal d'r hande wel dik vol hewwe vanochtend. En zooas het zeid is éé.... julle komen bij ons te konkelen."

„Ja, dat komt terecht," zei Brand gewild onverschillig en liep haastig het bruggetje over naar huis. Hij voelde zich wat uit zijn doen vandaag.

Jannie was in de slaapkamer bezig de laatste spullen in te pakken.

„Zouwe we regen krijge?" vroeg ze zonder op te zien.

„Ik hoop van niet, maar de lucht staat slecht," zei ze. „Begin maar, ik kom zoo. Ik hew nog een pan boone kookt, dan hebbe we, as we ankome, en aars vanavond tenminste warm eten."

Brand boog zich iets voorover en keek haar aan, haar stem was zoo vreemd. Juist, krek wat ie docht, ze had huilt.

„Waar benne de jôôns?" vroeg hij gewoon.

„Bij de vrouw," zei ze; en bukte zich weer voorover om een ledikantje uit elkaar te nemen.

„Gelukkig, dat er een auto komt," riep hij even later vanuit de kamer en hij overzag het huisraad dat er

stond. „Daar ken je heel wat inlade en je spulle kome droog over."
Helaas; nog geen halfuur later arriveerden er twee bakwagens met schutten. Ontsteld zag Jannie hun toekomstige broodheer aan, toen die de kamer binnenkwam. Een kleine gestalte in een groote, ruige rijjas.
„Wil je ons daarmee verhuize?" vroeg ze na de begroeting en ze wees naar de kleine, geel geverfde wagens met de groene hekken. „Dat ken nooit."
„Kom, kom, we zulle zien. Ik hew mijn buurman mee en die ken goed laade," susde de boer.
„Dat ware we aars niet ofsproken," zei Brand stug.
„Nee, dat ware we net niet. Maar ik kon geen vrachtauto krijge. Alles was verzeid."
„Nou, enfin." Brand haalde zijn schouders op. „We zulle maar beginne.
Doch toen de buurman binnenkwam schudde die bezorgd het baardige hoofd.
„We kome net een wagen tekort," zei hij heel gemoedelijk. „Zuk huisraad," en hij wees naar 't breede dressoir en de divan en de beide crapauds. „Zuk huisraad heb geen boerewerkman."
Er klonk afkeuring in zijn stem.
„Het is aars kocht en betaald 'oor," zei Jannie vijandig.
„En dan een wieg en een kinderwagen zeker wel," ging de buurman verder. „En zoo'n groote lampekap; wel man dan ben je zoo vol. Er moet nog een wagen bij, dat is niet aars."
„Ik zal r's bij de baas hoore," zei Brand norsch. „Misschien dat die wél een vrachtauto stuurt om het huisraad van zijn werkman van de boot te halen."
En dat was zoo. Klaas stelde paard en bakwagen beschikbaar.

En toen begon het opladen. Nou de baardige buurman kón het. Zorgvuldig paste hij alles in elkaar en de twee eerste wagens waren spoedig vol. Maar toen begon het te regenen. Eerst zachtjes. Als een damp viel de fijne motregen uit de grauwe lucht. Maar de druppels werden dikker en zwaarder....
Jannie stoof naar buiten.
„Heb je geen zeile mee? Of dekke of zoo?" vroeg ze.
„Nee; ik had geen regen verwacht," zei Jan Scherp. „Ik docht zoo; er komt wel wat wind en dan knapt de lucht wel weer op."
„Maar onze spulle bederve zoo," zei ze bits. „Dat gaat toch niet." Radeloos keek ze rond. Waar was Brand nou?
Maar die kwam al aansjouwen met een paar geleende dekzeilen en zoo was ook dit weer in orde.
Nu moest de derde wagen nog afgeladen worden.
„Denk er om dat er nog een plaasie voor de geit overblijft 'oor," riep Brand.
„Een geit?" vroeg Jan ontsteld. „Hewwe julle nog een geit ok. Je benne toch verhuurd met een kan melk toe."
„Dat weet ik wel. Maar we hewwe 'm en hij moet mee." Strijdvaardig zette Jannie de handen op de heupen. Ze mocht die nieuwe baas niet erg. Toen alles was opgeladen en afgedekt, gingen ze nat en huiverend naar de boerderij, waar hun een goed voorziene koffietafel wachtte.
„Net as toe we hier kwame," zei Jannie zacht tegen Brand en ze dacht; je wete wel wat je hewwe, maar niet wat je krijge. We hadde maar....
Het werd een gedwongen maaltijd. Er wàs iets. Zwijgend betaalde Klaas aan Brand zijn laatste loon uit en liet zijn gasten nog een sigaar aansteken. De vrouw schreide en Jannie's oogen waren vochtig.

Jan Scherp en de buurman verlieten de kamer en de jongens volgden hen. Nu stonden de vier alleen. Nog een handdruk; een blik in de oogen; een woord.... En een gedachte....
Ik had het maar toegeve moeten van die èène gulden....
Maar zuk zeg je nou eenmaal niet!

Pietje zat met de slaapkamerspiegel op z'n knieën. Die had tusschen de kussens en dekens moeten liggen, maar hij was over het hoofd gezien. Hij zat naast Jan Scherp op de voorste wagen. Jannie zat naast de buurman met Keesje in een deken gewikkeld in haar armen en Brand had kleine Arie naast zich op het kret. Jannie beet zich herhaaldelijk op de trillende lippen, maar ze kon niet verhinderen dat de regen zich met haar tranen vermengde. Tersluiks veegde ze telkens het vocht van haar wangen. En toen ze op de kale zijweg waren zochten haar oogen nog eenmaal het dak van de stolp en de dichte, groenende boomen van het kerkhof. Hier liet ze iets achter, dat door niets te vergoeden of te vervangen was. Een deel van haarzelf. Corrie!
En even schoven haar vingers de deken terzij en ze zocht, gretig als steeds, naar een gelijkenis met het kleine, levendige gezichtje, de rappe mond, het stompe neusje en de te groote donkere oogen.... Maar het blonde, blijde kindje, dat haar tevreden toelachte had niets van het gestorven zusje.
De paarden draafden verder langs de stille wegen en door de dorpen. Wat is het ver, dacht ze tenslotte.
De regen hield op en een frissche wind deed haar huiveren. Zouden de kinderen het niet koud hebben? Zorgelijk dacht ze aan hun jasjes, die al wat kort werden.

„Nou benne we d'r gauw." Ze schrok toen de man naast haar dit ineens zei. Zijn eerste woorden op dezen tocht.
„Gelukkig." Ze nam het kind in haar andere arm." „Waar is het?" vroeg ze dan.
„Daar. Bij die boome." Hij wees naar de nog open kruinen van een groep hooge iepen, waartusschen een rieten puntdak en een hooge schoorsteen zichtbaar werden.
„Dat is de plaats," zei hij. „Julle huis staat er naast op de boogerd."
Vol verwachting keek ze om zich heen. Hoe zou het huis zijn? Allerlei bouwsels kwamen in haar gedachten.
Ze reden langs de hoeve. Een groot, oud huis met veel kamers. En toen.... toen slaakte Jannie een kreet van afkeer. Op de uiterste rand van de boomgaard, naast de boerderij, stond een heel klein huisje, zonder voordeur, zonder tuintje en zonder erf. Een houten hek sloot het van de boomgaard af. Al wat ze gedacht had; dit niet.
„Is dat het?" riep ze heftig.
„Ja," zei de man.
„Maar dat is geen huis, dat is een boetje," zei ze fel.
„Daar hewwe aars al meer dan dertig jaar en ok nog wel langer de werklui van Jan Scherp en van zijn vader in weunt."
De buurman keek haar afkeurend aan.
Maar eer ze verder haar gedachten kon uitspreken gebeurde er iets anders. Pietje had trouw met zijn natte, koude handen de rand van de spiegel vastgehouden. Maar toen de wagen stilstond wilde hij even de rand van het kret vastgrijpen en liet de spiegel dus een moment los, met het gevolg, dat die naar beneden tuimelde en tegen den kant van het voor-

wiel bleef liggen. Tegelijkertijd kwam er van de achterste wagen een rinkelend geraas.
Moeilijk klom ze, met het kind dicht tegen zich aan, van de wagen af en zag meteen reeds de gaargekookte bruine boonen over den weg verspreid liggen, terwijl pan en deksel een stuk verder lagen.
Een goed begin, dacht ze bitter. Pietje raapte den spiegel op en kwam verlegen naast haar staan.
„Kijk Moe," zei hij zachtjes.
„Ze zag de barst in het glas en de gehavende omlijsting.
„Het hindert niet 'oor manje," zei ze zachtjes. Niks hindert hier meer, dacht ze en keek met starre oogen naar de twee kale, holle vensters van het kleine, zonlooze huis.
„Eerst de wieg maar," riep ze dan tegen Brand en liep alvast over het bruggetje naar de achterdeur; de eenige deur in het gebouwtje. Tot haar verlichting zag ze, dat er nog, als een soort afdak, een heel klein schuurtje bij het huisje hoorde.
Ze deed de deur open en ging naar binnen. Twee vertrekken wist ze meteen. Een keukentje en een kamertje. Snel keek ze achter de open deuren. Drie kasten en twee bedsteden. Alles verveloos en uitgewoond. En een klein keldertje. Geen trap? Er moest toch een zolder zijn? Ja, toch, een klein laddertje, hard rose geverfd net als het keukentje zelf en even kaal. Toen de wieg er was lei ze Keesje daarin en klom naar boven. Gelukkig, het dak zag er behoorlijk uit. Als Brand haar hielp om wat carton tegen de spanten te spijkeren kon dit een soort slaapkamer worden. Maar hoe moest het beneden met hun meubelen? Hoe kreeg ze alles geplaatst?
Moedeloos kwam ze weer in de keuken terug. Juist brak de zon door en zette de natgeregende boom-

gaard in kleur en gloed. Elk druppeltje werd een diamant.

„Nou kan het meeste goed tenminste voorloopig buiten blijve," zei ze practisch. „Ik moet eerst gauw schoonmake en het zeil legge."

En ze deed haar natte mantel uit, hing die onder het afdak aan een spijker op en stroopte haar mouwen omhoog. Van tusschen het uitgeladen goed zocht ze wat ze noodig had om te beginnen; en nog geen uur later werkte ze als een bezetene om het hutje schoon te krijgen eer het avond was. Brand hielp mee tot melktijd en daarna belegden ze samen de vloeren en droegen de meubelen naar binnen in het nu overvolle huisje; en wat er nog overschoot werd bij de geit in het schuurtje geborgen.

Het werd een onaangename nacht; Keesje was onrustig en huilde telkens en Arie klaagde over buikpijn. Jannie liep van de één naar de ander. Brand zag met zorg het komende jaar tegemoet: dit bedrijf stond hem niks aan; en Pietje.... Pietje huilde stiekum in de bedstee naast zijn woelend broertje. De jongens hier waren naarlingen; ze hielden je voor de gek en ze probeerden je te schoppen en te slaan; en je stond er heelemaal alleen tegenover. Wat dede Pa en Moe ok te verhuizen, dacht hij, ze hadde het daar toch veul echter; en hij ok.

Zelfs de geit kon het eerst niet erg vinden. Die was gewend aan goed en overvloedig voedsel en een behoorlijke stal. En hier stond ze met een halfvolle maag in die afdak. Ze mekkerde klagend en snuffelde rond in het duister, rekkend zoover het touw, waaraan ze vaststond, dat toeliet. Eindelijk, daar vond ze iets eetbaars. En haar sterke tanden beten in de biezen zitting van een keukenstoel. Ze vrat en ploos en rukte gretig en eer de wekker weer ging lag ze

hoogst tevreden te herkauwen op de planken vloer naast de vernielde stoel.
En zij was de eenige die tevreden was.

XII.

,,Een mooie boel,'' mopperde Brand een paar dagen later onder het eten. ,,Nou hew ik eerst bij Klaas Wit de boel schoonmaakt en nou ken ik hier weer beginne. De baas is van plan om Maandag zijn koeie te jagen, dus ik ken Dinsdag beginne te smeer schrobben en zoo voorts. En d'r is niks waar ik zoo'n hekel an hew as an schoonmaken.''
,,Ze benne hier ok puur laat met jagen zou ik zegge,'' vond Jannie. ,,Ik kreeg net een brief van thuis en zooas moeder schreef, liepe vaders koeie al een week buiten en die is toch ok nooit zoo voorlijk.''
,,Nou ja, niet zoo voorlijk....'' Brand at haastig door en zweeg even.
,,Hier is alles honderd jaar op achter,'' zei hij dan heftig en stak zijn vork dreigend in de hoogte. ,,De koegang, mensch as je die zien zal je d'r van opkijke, zoo'n laag donker gat zie je nergens en een ondiepe groep en benauwde stalle.... en op de gang ken je mekaar amper knap passeere. En d'r is geen ierkelder, geen jacobsladder, geen maaimachien, niks. Hij heb enkel een ouderwetsche hark en een schudder. Prulle benne het. En ik hew al zooveul begrepen, dat hier is alle jare een aare werkman.''
,,Heb je nog over de geit praat?'' vroeg ze om af te leiden.
Brand at weer verder.
,,Nou, en niet zuinig ok,'' zei hij. ,,Hij wou ons een stuk van de boogerd verhure weer ie dan loope ken.

Maar dat gaat niet éé. Zoo'n krot van een huis met geen voet grond er bij, niet eens een bleekveld.... Ik hew er maar niks op terug zeid, want ik wil nou nog geen ruzie."
Dien middag, toen Jannie bezig was een paar drooglijnen te spannen langs het pad naar de deur, kwam Jan Scherp over de boomgaard op haar toeloopen. Ze zag zijn schrale gestalte in de te wijde kiel en broek aankomen tusschen de boomen en ze dacht meteen weer aan de bunders land, die bij zijn hoeve hoorden en aan de paar vierkante meters ervan die hen waren toegewezen.
Grimmig wachtte ze hem op.
„Nou, ben je al op stel?" vroeg hij en kwam tegen het hek leunen.
„Op stel? Daar zeg je wat," spotte ze. „Nou al ons huisraad er staat, kenne we d'r zelf amper bij."
„Julle hewwe ok nog al wat," protesteerde hij.
„We hewwe meubele kocht voor een huis en niet voor een veldersboet," antwoordde ze kalm. „En wat ik vrage wou, waar is mijn bleekveld?"
„De vrouwse van de aare werklui lage de wasch altijd hier te bleek." Jan wees op een open plek in de boomgaard.
„Loope hier dan nooit schape?"
„Dat beurd wel ja; maar niet altijd."
„O." Jannie klemde haar lippen even op elkaar.
„En waar ken ik onze geit vastzette?" vroeg ze dan ineens.
„Ik wou je man een end van de boogerd verhure. Heb ie dat niet zeid?"
„Zeker heb ie dat zeid. Maar dat zal niet gaan. Ik durf bij een huis ok een erfje verwachte."
„Dat bekijk je toch verkeerd," suste Jan. „Kijk, je man heb zijn eigen verhuurd op vrij weunen en een

kan melk toe. Maar aars ok niks. En ik begrijp ok niet waar je die geit voor noodig hewwe, je man brengt toch alle dage melk thuis."
„Eén kan!" Jannie lachte bitter. „Daar heb ik immers veul te kort an met dat kleine kind er bij. En die geit, dat is ónze zaak. Maar zooas je zegge, Brand is verhuurd op vrij wonen; dat beteekent dat ie werkt voor zijn huishuur. Nou en hoeveel is deuze hut waard as je 'm verhure wou? Hoogop een gulden in de week. Ja, hoogop! Je verdiene er nog op as je het goed uit rekent. Dus mij dunkt, ons komt een erf ok toe. En, as je het goed bekijke is het ok niet in de haak zoo. Hoeveul kamers heb je in de plaats? Wel drie zoo an 't zien. En het staat niet krap hoeveel land er bij hoort. En nou staat hier, op het uiterste hoekje ervan, zoo krap mogelijk ofhekt zoo'n akelig klein verveloos huisie voor het volk."
„Jij benne een brutaal wijf," stoof Jan op. „Je lijke wel zoo'n rooie, want je denke enkel maar om je eigen. Je moete niet vergete, dat ik van mijn land ete moet, en dat ik dus zooveul as mogelijk is voor mijn eigen hou. En het loon van je man staat ver boven dat van alle aare boerewerklui. En je janke nou wel over je huis, maar het is toch zeker overal zoo."
„Nou, overal...." zei Jannie kalm. „D'r benne er die er op lijke ja. Maar zooas dit...." Ze haalde haar schouders op.
Jan keek haar eens aandachtig aan. Dit was een mansvelder, dat had ie guster al ontdekt. 't Was aars wel een knap wijf en ze leek niet dom. Ze kon 't je netjes vertelle. En nou most ie 'r nog wel te werk vrage, want dat was eigenlijk zijn boodschap hier.
„Maar wat ik zegge wou," begon hij op heel anderen toon. „Ik kwam hier eigenlijk niet om met jou te bekvechten. Ik hoorde guster dat je oftig bij Klaas

Wit 's vrouw te werk kwamme. Zou je dat bij ons ok wille?"
Jannie keek peinzend tusschen de donkere boomstammen door naar het zonoverschenen weiland er achter. Werken! Dat beteekende geldverdienen. En dat wou ze immers? En dan hoefde ze niet geregeld in dit benauwende huisje te zijn.
„Dat zal wel gaan," zei ze langzaam. „Maar.... vóór wat hóórt wat. Ik wil dat doen as onze geit hier op de boogert graze mag."
Jan lachte even.
„Nou vooruit; jij ok je zin. Kom dan vanmiddag maar effies bij mijn vrouw om alles of te spreken."
„Best." Jannie liep terug naar het schuurtje.
„Waarom zei je man het vanochtend niet van die geit?" vroeg Jan snel. „Die wist toe toch ok wel, dat julle niet van m'n hure wou?"
„Brand is driftig en die wou deuze eerste week geen ruzie," zei ze strak. „Daar worre de aare eenenvijftig zoo leelijk door."
Jan sjokte weer naar huis terug.
Dus deuze lui wiste nou al, dat ze over een jaar weer wegginge, dacht hij triest. Dat was toch wat; alle jare een aar. Je was net an mekaar wend, of ze vertrokke weer. Hij meende het deuze keer toch zoo goed voor mekaar te hewwen. Eerst kwam er niks op zijn advertentie an en toe zoomaar op een avond die Gerbrand Ploeger. Hij had 'm toe direct maar flink geld boden, want de tijd schoot op en je moste toch volk hewwe. En liefst goed volk. Later had het 'm wel effies nôôst, maar enfin, 't was beurd....
Ja, met die vrachtauto was het al dadelijk mis weest. As ie dat weten had, zou ie 'r toch maar één stuurt hewwe om ze te halen; maar de eerste die ie vroeg kon al niet, en zuk ken je immers best zelf verdiene.

Auto's benne duur, en wie prakkezeerde d'r nou over regen; en hij had nooit docht, dat ze zooveul en zuk verlegen mooi huisraad hadde. Zukke meubele hadde ze zelf geeneens in de binnenkamer. Maar het werkmanshuis, dat bleef het ergste.
Jan keek nog eens naar het kleine huisje, dat daar zoo gezellig achter de boomen stond. De heldere wasch die Jannie juist had uitgehangen hing in het zachte zonlicht; en het vaalroode dak, met de lage schoorsteen, verscholen zich reeds half achter de voller wordende boomkruinen. Ja, de bladeren werden al zoo groot als een kwartje; het vee kon dus buiten, dacht Jan en bleef even staan. Wat mankeerde er eigenlijk an dat huis, peinsde hij verder. Het stond er al jare en het was altijd zoo weest. Zijn vaders werklui weunde er vroeger in en nou de zijne. Vader had er één maar liefst zeuventien jaar had, tot de man niet meer kon, maar een klacht over het huis.... nooit. Nouja; in zijn tijd wel. Er was geen slaapkamer en er was geen aanrecht, en de verf was zoo leelijk.... maar verder toch niet; het bleef bij wat gemopper. Wat wou die vrouw nou eigelijk? Dat ie dut heele huis omgooide en een nieuw zette liet misschien? Zoo'n met een slaapkamer en een plee met waterspoeling en van die groote rame? En een tuintje er voor en een erfie er achter? Ja zeker! Het zat er nogal an met de boerderij opheden.... en al zat het er wél an.... het stond niet opschept....
Jan keerde zich om en liep verder. Het jaar was net begonnen, misschien viel het nog wel zóó mee, dat ze bleve. Die Brand most, zooas Klaas Wit guster zei, toe ie zijn gerij terug brocht, die Brand most een heel best werkman weze. En het speet Klaas, dat ie 'm niet vasthouwen had.
Brand werd mager in dien zomer. Hij werkte als een

paard met de weinige spullen die hem ten dienste stonden. Als bij een ander het gras al in wieren op het land lag, moest het bij hen nog gemaaid worden. En inplaats van de sleepwagen en de jacobsladder van Klaas Wit en broer Dirk, prutste hij hier met een oude boerenwagen en de oude manier van opsteken. Bovendien liep de hooibouw nog tegen door de vele regendagen. Verbeten zag hij toe, hoe alles anders liep dan hij gewild had en gewend was. Hij kón Jan Scherp niet begrijpen, dat zwakke, tengere mannetje, dat geen veer van zijn neus kon blazen en van alles de kantjes maar wat afliep. Zág zoo'n vent niet dat ie veul en veul meer van dut bedrijf hale kon, as ie wat meer vooruit liep? Dat ie r's een duizend gulden uitgooie most om er vijftienhonderd voor terug te vangen. Die man keek maar op de dubbeltjes en hij liet ondertusschen de rijksdaalders wegrolle. Wat kan het me toch feitelijk schele, dacht ie soms. As de week om is, vang ik mijn cente en verder heb ik er niks mee noodig hoe de baas er in om koekhakke wil.

En toch.... het smaakte hem niet. Het wás zoo geen werken.

Jannie beviel het evenmin. Ten eerste bleek het huisje zóó vochtig, dat ze al vroeg in de nazomer moest stoken om de schimmel van de meubelen te weren, en ten tweede was ze, nu Keesje begon te loopen, doodsbang voor de schuinafloopende wallen, die, aan twee zijden van hun huis, naar de sloot voerden. Die sloot was vlakbij, en je moest met zoo'n kleine schelm achter en vóór oogen hebben.

Toch was ie niet zoo rap als vroeger Corrie....

Ze had een geheim; een knus geheimpje. Glunderend borg ze iedere week het door haar zelf verdiende geld met het weinige dat ze van Brand's weekloon over-

hield in een doosje. Het was al een flink bedrag geworden en ze werd zuinig; akelig zuinig. Met geld kon je veel doen. Brand wou graag radio en zij wou graag Dirk flink wat teruggeven. Met drie kinderen was hun gezin niet zoo zwaar. Jannie zuchtte even. Drie? Het volgend jaar zouden het er weer vier zijn. Ze hoopte wéér zoo op een meisje. Ze wóu een meisje. Met Truus was het deze zomer zoo misgeloopen. Eén week mocht ze maar komen van Marie. Wat was nou één week? En, wat erger was, het kind leek wel niet erg gelukkig daar. Niet dat ze klaagde, maar er was iets zieligs in haar houding, iets schuws.... Gelukkig dat ze dikwijls in de Lage Hoek kwam. Moeder schreef dan over haar. Moeder schreef veel de laatste maanden; na dat met Corrie waren ze elkaar veel eigener geworden. Me moest er binnenkort weer eens heen, met Keesje achter op de fiets. Eer het heelemaal winter werd. Ze kwam zoo zelden meer thuis.

Thuis!

Jannie liet de hand met de sok, die ze bezig was te stoppen, in haar schoot zinken en keek vanuit het lage, zonlooze kamertje naar buiten over de verlaten weg en het land aan de overkant. Het uitzicht was niet ruim. Het huis stond te laag.

Ineens beving haar een machtig, nooit gekend verlangen naar de Lage Hoek met zijn wijde verten, zijn heesterboschjes, zijn rietvelden en plassen. Naar het huis met de zware, donkere balken, de machtige schouw, de hooge vensters, met de vele kleurige ruitjes. Licht en ruimte was daar. Geen stof, geen schimmel, daar woei de zilte zeewind alles droog en helder.

Ze keek haar eigen kamertje rond, dat overvolle vertrekje, waarin de kachel nauwelijks geplaatst had

kunnen worden, dat trieste hokje met de lage zolder en de doffe, kale wanden, waarin het theelichtje het eenige lichtpuntje was.

Ze ging naar huis; ze moest naar huis. Morgen!

Traag kroop de winter voorbij. De lange avonden schenen eindeloos voor Brand, die moeilijk lang kon stilzitten. Graag liep hij zoo eens door de kamer te ijsbeeren en hij rookte dan meteen behaaglijk zijn pijp. Hier was het onmogelijk; je kon nauwelijks een voet verzetten zonder je aan het meubilair te stooten. En zijn harmonica was niet te bespelen, die was ontstemd door de vocht. Later had hij haar wel zorgvuldig bij de kachel gedroogd, maar het was te erg geweest, het klonk niet meer.

„Ik wou dat we radio hadde," zei hij op een avond van achter zijn krant.

„Radio?" Jannie deed verwonderd. „Hoe kom je daar zoo ineens bij?"

„Nou ineens.... Dat niet. Ik wil dat allang graag. Maar de rondjes zie je. Zoo'n ding kost gauw een honderd gulden. Het is toch gek, dat een arm mensch nooit r's wat ken. Je werke alle dage even hard en je blijve toch ouwe knecht."

„Honderd gulden," peinsde Jannie halfluid en ze dacht aan het doosje.

„We konne d'r één op afbetaling ok neme," bedacht Brand. „As we Dirk nou r's wachte liete van 't jaar en enkel de rente betaalde. Hij zou 'r gerust niks van zegge en dan hadde we al een mooie cent voor zoo'n toestel. Heb je al wat leggen voor Dirk?"

„Ja. We zulle d'rs kijke." Ze ging naar de kast en greep het doosje.

„Maar Dirk eerst 'oor," zei ze beslist. „We moete niet achteruit boere."

Blij maakte ze het deksel open en ledigde het doosje

vóór hem op het tafelkleed. Verbaasd keek hij naar het gespaarde bedrag.
„Hoe kom je daaran?" vroeg hij.
„Opspaard," zei ze blij. „Mijn melkersgeld en dan nog wat ik bij de vrouw verdien en verder wat ik overhouw. Ik wou graag wat geld voor ons eigen spare, maar het gaat zoo ellendig zoetjes; eer je wat bij mekaar hewwe ben je te oud om er wat mee te beginnen."
„Ja, van werken wordt geen mensch rijk." Brand legde het geld op stapeltjes. „Daar moet je het geluk voor mee hewwe en d'rs wat erve. En zoo goed as geen kindere krijge...."
Jannie zat weer over hem aan tafel.
„Dit moet naar Dirk." Haar vingers schoven tusschen het zilver en legden een deel opzij. En de rest is van ons."
„Van ons...." Brand greep ópeens haar handen vast. „Weet je wel," zei hij dan ontroerd, „dat dit het eerste geld is dat werkelijk voor ons eigen is? In al die jare? As we eerder wat geld in huis hadde, was het al van te voren voor een aar bestemd. Maar dit...."
Zwijgend bezagen ze hun schat.
„Zouwe we dan zoo'n radiotoestel koope?" vroeg Jannie zacht. „Ik hew er ok wel zin an. En tot Mei ken ik er alle weke nog wat bij verdienen."
„Daar moet ik toch eerst nog r's over slape," zei Brand. Hij liet haar handen los en legde het geld weer terug in het doosje. „Het begrôôt m'n toch om het zoo in één gof uit te geven. Je hewwe d'r zoo voor ploeterd."
„Jij toch ok. En as je nou graag wille...."
„We zulle nog wel d'rs zien."
Er werd niet meer over gesproken. Toen het Kerst-

mis werd stuurden ze Dirk het geld toe en de rest bleef in het doosje. Nog zeshonderd, dacht Jannie, toen ze van het postkantoor naar huis fietste. Nog zeshonderd.... wat duurde het toch lang eer zoo'n bedrag terugbetaald was. Ze hadden het toen zoo gretig aanvaard; en konden alle kleine schuldjes betalen en gewoon verder leven. Het leek toen zoo makkelijk....

Brand had Jan Scherp al vroeg in den herfst opgezegd en hij keek nu alle weken de advertentie's na. Doch dat was niet noodig geweest, want Wouter Prins, die daar verderop, dicht bij de stad woonde, had al van hem gehoord en kwam hen op een Zondagmorgen opzoeken.

Nouja; zooveul as Jan Scherp wou ie niet geve; maar ze kwame bij hem in een piekfijn nieuwerwetsch huis en Brand kon een stuk van zijn tuin krijge en er was nog een mooie lap grond om het huis ok heen.

En de vrouw molk mee as het noodig was éé?

Vorschend keken zijn blauwe oogen naar Jannie.

„Zoolang as ik kan...." zei die en bloosde.

Wouter floot.

„O, is het zuk werk? Nou enfin, as je in de hooitijd maar helpe kenne."

„Ja, dat zal wel gaan," zei ze.

„Nou hoe denk je d'r over?" vroeg hij dan aan Brand. Die aarzelde. Twee gulden minder in de week in het komende jaar en dan nog een kind er bij.... Maar hier blijve wou hij niet. Zuk prutsen en moorden, je vrat je eigen op van sachrijn. As je 's ochtends vier of vijf koeien molken had, kwam de baas anzetten en 's avonds dito. En elk stuk gereedschap was verroest, vermolmd of vergaan. Je most altijd de rommel van een aar leene en dat kon je dan krijge, as die het werk er mee of had; en zoodoende was je met al het werk

altijd een slag op achter. En de vrouw was niks beter. Op alle ure van de dag had ze Jannie noodig voor een sjouwtje, waar ze zelf niet an toe kwam. Die had er een gebonden leven door, want weigere ging niet best.

Even keek hij haar aan, doch ze haalde de schouders op. Hij moest het zelf maar wete.

Nou, vooruit dan maar. Een jaar hield je het gauw uit.

„Het loon is me rijkelijk kort," zei hij dan. „Maar fiat, we moste het toch maar probeere."

„Ofsproken dan." Wouter stond op. In het lage kamertje leek zijn gestalte geweldig groot. Brand, die toch ook niet klein was, kwam ruim tot zijn schouders.

„Hoeveel jôôns heb julle eigelijk?" vroeg hij en keek naar Keesje, die in een hoekje zat te spelen.

„Drie benne d'r thuis," zei Brand. „En de oudste is altijd bij mijn broer."

„O, bij Dirk, die met Marie van Til trouwd is?"

„Ja. Precies."

„Mijn vrouw wil zuk altijd graag wete zien. Wij hewwe d'r maar een."

Wouter knoopte zijn jas dicht en stak zijn hand uit naar Jannie. „Tot Mei dan maar éé," zei hij joviaal.

„Ja. En stuur je een vrachtauto?" vroeg ze nog haastig. „We hewwe puur huisraad."

„Dat komt terecht." Zijn oogen keken een moment recht in de hare. Toen wendde hij zich om naar Brand.

Vreemde oogen heeft ie, dacht ze. Het is net of je heel diep in dat blauw kunt kijken. Hij heeft wel een aantrekkelijk gezicht ook. Maar zoo knap als Brand was ie toch niet. En ze keek naar hem, zooals die daar met Wouter Prins stond te praten met de oude glim-

lach van vroeger om zijn prettige mond. Er waren lijnen in zijn gezicht gekomen en die hadden al het zorgelooze en jongensachtige er geleidelijk uit weggevaagd. Maar knap was hij gebleven.
's Middags, na het eten kwam Jan Scherp even bij hen. Dat gebeurde wel meer en Jannie schonk hem gelijk met Brand een kop thee in met veel suiker en weinig melk. Daarna ging ze verder met de afwasch.
„Wat most Wouter Prins bij julle?" vroeg Jan, na een poosje.
„Die heb m'n huurd," zei Brand.
„Zoo." Jan trok sterk aan zijn pijp en blies de rook dan langzaam de kamer in. Brand dronk voorzichtig zijn heete thee.
„Je moete wel mindere zeker?" vroeg Jan verder.
„Ja, dat was te denken." Brand zette zijn kopje neer. „Maar ik krijg een mooi huis en een stuk tuin."
„Nouja . . . een mooi huis . . . wat koop je daar voor?" Brand lachte.
„Zoo denke wij d'r over. Maar zeg zuk r's teugen mijn vrouw. . . ."
„Dát nooit meer," grinnikte Jan. „Ken jij Wouter Prins?" vroeg hij dan.
„Nou kenne. . . . Ik ben vroeger een paar keer gelijk met 'm te bruiloft weest en verder ontmoette we mekaar wel d'rs op een uitje. Hij leek m'n altijd een ronde kerel toe."
„Zeker. Dat is ie ok." Jan's lichte oogen keken snel de kamer rond eer hij verder ging. „Hij houdt enkel wat groot van de vrouwe."
„Dat doen ik ok," zei Brand vroolijk.
Jan glimlachte sluw.
„Je begrijpe m'n wel," wees hij terecht. „En jij hewwe een weerlichts knap wijf."

„Ja, ik snap het." Brand maakte een pakje sigaretten open. „Wou je er ok een opsteke?"
„Graag."
Beiden rookten zwijgend.
Toen zei Jan:
„Weet je wat ik docht hew? Julle moste hier blijve. Mijn vrouw wil dat ok erg graag. Dan laat ik dut huis wat opknappe, schildere en zoo, en aare rame d'r in. We konne het toch altijd best samen vinde en alle veranderinge benne lang geen verbeteringe...."
Brand keek peinzend naar buiten. De baas had gelijk, verbetere deed je niet direct. Hier vindt je wat en daar laat je wat.... Maar hier blijve wou ie toch niet. Och Jan Scherp was geen beroerde kerel, dat niet; maar hij was nou eenmaal geen boer, zooas hij het boeren leerd had. Jan deed nog krek wat zijn grootvader vroeger deed en dat kon opheden niet meer. Er werd lang niet van deuze plaats haald wat er van haald worre kón en daar kon ie op den duur toch niet teugen. En de vrouw was ok geen boerin. Het mensch had nog nooit een koe molken. En as de baas morgen dood ging, was de ziel verlegen; ze wist van het heele bedrijf niks of. Een heel verschil met Jannie....
Zou Wouter Prins echt.... Och kom, dat zei de baas enkel om 'm hier te houwen. Jannie was geen jonge meid meer....
Hij wendde zich weer om naar Jan, wiens schraal figuur met de te smalle schouders diep en behaaglijk in een crapaud zat weggedoken. Zijn smal hoofd met het dunne blonde haar rustte tegen den zachten stoelrug. Je zou temet denke, dat Jan hier enkel kwam om in die crapaud te zitten, dacht Brand.
„Dat gaat niet meer baas," zei hij kort. „Ik heb m'n verhuurd en Wouter rekent op me."

Een stralende Meidag, en weer een afscheid. Maar veel minder zwaar dan het vorige. Brand voelde dezen dag duidelijk; hier bond hem niets. En tóch had hier in dit afgeloopen jaar zijn zweet rijkelijk gevloeid onder het afmattend gejakker achter het stugge werk. En tóch vond hij Jan Scherp in den grond wel aardig. Het was een prettige verhuizing. De sterke, gewende handen van de chauffeur voegden de meubelen snel ineen en pasten en bouwden de rest er tusschen, er naast en er boven. En toen volgde een snelle rit langs zonnige velden en wegen naar het dorp, vlak bij de stad.
Jannie keek verbaasd naar het mooie, pas uitgeruimde huis. Haastig ging ze er binnen.
„Keurig. Meer dan keurig," prees ze in zichzelve. Groote ramen, lichte vroolijke kamers, een kleine zonnige keuken van alle gemak voorzien, een ruime schuur en een flink erf. Blij snelde ze naar Brand, die reeds de geit vastzette.
„Ik moet nieuwe gordijne koope," bedacht ze dan ineens met een blik op de vele ramen. „En mijn zeil ken ok niet toe."
„Ja, verhuizen kost bedstroo, dat weet je vooruit. Je hewwe toch nog puur in 't doosie?"
„Ja, dat wel." Ze lachte alweer. „Maar daar moet meer van beure en spare zal vooreerst niet meer gaan."
Het was prettig als Brand zoo vroolijk was. Dat herinnerde aan vroeger. Bleef hij maar zoo....
En dat viel mee. Toen hij zich eenmaal ingewerkt had, scheen het Brand of hij hier altijd geweest was. Het bedrijf had veel overeenkomst met dat van Dirk. Nieuw, ruim, royaal en practisch. Niets hoefde hier een kwartier te duren als het in tien minuten geschieden kon. En Wouter Prins bleek werkelijk een

geschikte kerel, die je na een paar dagen rustig je eigen gang liet gaan.
Jannie beviel het ook goed in het mooie huis aan den drukken, gezelligen verkeersweg. Alleen was ze nu zoo heel ver van het eigen dorp; van Truus en van de Lage Hoek. Verleden jaar was het al zoo moeilijk om er heen te gaan....
Nog één keer wilde ze er heen.... vóór den hooitijd....
Maar hoe? Per fiets kon ze niet meer en als ze met de autobus ging, moest ze nog wel een half uur loopen eer ze thuis was.
Ze sprak er met Brand over. Die luisterde verstoord. Hij begreep niets van haar verlangen naar die Lage Hoek. Als het nu naar hun eigen mooie huis van vroeger was, ja.... maar die afgelegen ouwe boel.. En wat had je d'r an om bij die ouwe mensche te wezen? En om verlangst te hewwen....? Hij had zijn eigen moeder, na Corrie's begrafenis, nooit meer zien; het goeie mensch was weer goed trouwd gelukkig. Maar hij prakkezeerde nooit over d'r. En waarom zou ie ok, zoolang alles goed was? Je schreef mekaar zoo of en toe en dat was genog. Ouwe mensche, zooas moeder Trui, wouwe d'r eigen erg graag met alles bemoeie en daar had je zóó ok geen last meer van. Maar die Koba was net as Jannie. Die malle meid wou zoo graag weer deuze kant op kome, as ze een geschikt baantje krijge kon, schreef ze een paar weke leden. Moeder was er erg teugen, gelukkig, die zou het wel wat remme misschien.
Het was soms wel vervelend dat ie toe met vader Pieter zoo'n ruzie had had. Aars was die hier wel d'rs komen en dat zou voor Jannie erg mooi weest hewwe. Maar vader was er na die begrafenis nooit meer weest. En hijzelf was al in geen zes of zeuven

jaar in de Leige Hoek weest.... Maar enfin: as Jannie d'r heen wou....
Hij most maar d'rs an Wouter vrage of die nooit r's die kant uit ging met z'n auto....
Even flitste een felle pijn door zijn gedachten. Eens, lang geleden, waren hij en Wouter Prins ter bruiloft genood door twee zusters. Een rijke bruiloft was het geweest en hij was er toen volkomen op zijn plaats, als de zoon van Arie Ploeger. Later waren ze nog eens gevraagd door dezelfde meisjes en het was toen een poosje aangebleven. Een dolle tijd was dat. Wouter had een motor in die dagen, een rooie Indian. Hij had er toen ook één willen hebben, het mocht van vader, maar moeder Trui was er tegen, die was bang voor ongelukken met zoo'n ding. Nou zat Wouter hier, rijk getrouwd, op een mooie plaats en reed een luxe auto en hij.... hij was werkman op dezelfde plaats.
Maar ruilen? Voor geen geld.
Duizendmaal liever zijn flinke Jannie dan 't vrouwtje van Wouter, dat altijd ziek en nooit dood was en aan niets dan aan uitgaan en gasten ontvangen dacht.
De volgende morgen, toen ze in de keuken samen koffiedronken, vertelde hij aan Wouter van Jannie's verlangen.
„Dat treft," zei die. „Ik moet Donderdag naar mijn broer in de polder. As ik dan, inplaats van binnendoor, de dijk langs gaan, dan stapt ze vlak bij d'r ouwelui uit en dan haal ik 'r 's avonds weer op. Ze ken dat kleine jôônje mooi meeneme."
Brand vond het prachtig.
„Ken ze hier aars wat wenne?" vroeg Wouter toen.
„Dat gaat best," zei Brand.
„Het lijkt m'n een flink wijf," vond Wouter. „Ze rooit zeker op 'r vader. Die kwam indertijd zoo kaal as een

luis bij de ouwe Aris Buis an, en ik denk dat ie zijn eigen nou best redde ken. Hij komt mijn teveul bij de notaris."

„Vader Pieter?" vroeg Brand spottend.

„Ja zeker. Hij is nog een neef van mijn moeder moet je wete. Maar hij wou, toe zijn ouwe heer alles deur 't keelsgat jaagd had, van geen mensch holpen worre. En ik moet eerlijk zegge; hij had geen hulp noodig ok."

Brand zweeg en dacht na. Pieter Smit zou geld hewwe? Onmogelijk!

„En weet wat ik nou niet snap?" ging Wouter door. „Dat jou schoonvader of je broer of wie dan ok van julle familie, je niet vortholpen hewwe, toe alles je hande ofbrak. Zoo'n stel as julle benne: Het is zonde en jammer dat jij zoo deur 't leven moet, met alles wat jij weet en kan."

„Ik ben in dat net as mijn schoonvader," zei Brand. „Ik wil ok mijn eigen redde. Mijn vaders familie heb het m'n bij de kantjes om wel d'rs uitboden 'oor, maar ik ben er nooit op ingaan. Met mijn schoonvader ben ik al jare in ongenoegen."

„Stom," vond Wouter.

Brand lachte en stond op. Het werk wachtte.

En zoo zat Jannie, terwijl de auto voortgleed over den dijk, in den vroegen morgen op de kussens van de breede achterbank en ze zag wijd en ver voor zich uit Westfriesland liggen in het rijzende zonlicht. Ze zag, hoe de zware dauw, die als eèn damp over het veld lag, zich verdunde tot een lichte nevel en daarna tot een kleurig waas, dat zich geleidelijk oploste in de krachtiger wordende zonnestralen. Ze zag hoe het vocht op gras en planten en boomen blonk en schitterde in het gouden licht, tot het daarin zou opgaan.

Ze zag hoe de verre dorpen aan den horizon kleur en vorm aannamen toen de schemering vergleed in de morgen. Ze zag de zee oplichten onder 't steeds stralender hemelblauw, dat zich weerkaatste in de dartele, snelle golfjes. De omgeving werd haar meer en meer bekend. Ver weg zag ze reeds het hooge, helroode pannendak van hun eerste huis op De Drie Koningen en de boomengroep om de kerk. En toen zag ze de Lage Hoek in al zijn schoonheid. De auto stopte en Wouter opende het portier.
„Ziezoo, we benne d'r," zei hij. „Voorzichtig maar. Wacht, ik til de kleine vent er wel uit. En vanavond zie je me wel weer komen. Veul genoegen 'oor."
„Van 't zelfde," riep ze vroolijk terug. De auto gleed verder.
Langzaam daalde ze de kluft neer en ging de weg op, en nog langzamer liep ze naar het pad van de Lage Hoek. Gretig snoof ze de vochtige morgenlucht in. Nergens en nergens rook het toch, zooals hier thuis, vond ze. Keesje stapte parmantig naast haar voort en bekeek aandachtig de hem vreemde omgeving. Honderd vragen lagen hem deze morgen op de lippen, maar moesje was zoo stil en hij sprak nog zoo moeilijk. Hij kéék dus maar.
Jannie keek met zonnige oogen naar de struiken, de heesters en de wilgen terzij van het pad. Ze kende ze allen nog zoo goed in hun verscheidenheid en hun grillige vormen. Eén was er die in de winter, als vader hem geknot had, precies een grappig oud mannetje leek. Nu groeiden de takken weer welig op zijn potsierlijk hoofd. En dan was er die andere met die holte er in; zoo'n griezelig groot gat leek haar dat vroeger, toen ze nog aan sprookjes geloofde. Wonderlijke verhalen had ze rond dezen ouden stam gefantaseerd. En hier was de vlier. Ze rook van verre

zijn eigenaardige geur. Hij was nog hooger en dichter geworden. Nu had ze de dikke, vertrouwde planken van de brug al onder haar voeten en haar hand vatte het gladde, versleten handvat van het poortje. Verweerd, oud en noodend stond daar het huis voor haar en even bleef ze staan en keek op naar het veelkleurige dak en de vale schoorsteen.
Hier, dat voelde ze eerst nu, hier was en bleef haar thuis. Onder het hooge, oude dak van dit weinig geriefelijke huis. Voorzichtig beklom ze de breede hardsteenen drempel, duwde de zware klink neer en zachtjes betrad ze het achterend. Meteen rook ze al de frissche geur van het water in de groote, geteerde regenton; de meest bekende geur uit haar jeugd. En ze voelde zich toen weer even klein als het kind naast haar.
„Moesie, benne we nou al bij Opoe?" vroeg Keesje nu dringend. Het duurde hem alles veel te lang. Zijn hooge stem klonk helder in het groote vertrek.
„Is er vollek?" vroeg Kee nu vanuit de kamer. Jannie hoorde haar naderkomen en zag hoe de deur geopend werd.
„Wel mijn kind, jij hier?" En Kee, de weinig demonstratieve, ze zoende haar dochter en haar kleinzoon en haar mond beefde van ontroering.
„Kom je te gast?" vroeg ze en liep bedrijvig heen en weer. „Wat zal vader opkijke. Ben je wat goed opheden? Hoe is het thuis met je man en de aare jôôns? Wel Keesie, mijn liefie kom jij r's met Opoe mee."
Verwonderd keek Jannie haar moeder na, toen die met het kind naar de kast ging en daar speelgoed voor hem uitstalde. Het speelgoed van haar broers, dat eens was weggeborgen als een schat.
Wat had moeder toch....
Maar Pieter kwam terug van het melken en zijn blijde

verrassing deed haar al het andere vergeten. O, de vreugde van deze dag. Je verzamelde een schat in je gedachten waar je weer weken en maanden op kon teeren.
Je was thuis en je kind speelde op de plek, waar je zelf eenmaal zat. Alle dingen stonden nog precies, zooals ze stonden, toen je geboren werd. Als je langs de horren door de kleine ruitjes het veld in keek, zag je vaders groeiend bezit tusschen riet en water; de zwarte grond en de groene weidjes tusschen die wuivende velden en de plassen die blonken in het klimmende zonlicht. En veel verderop, voorbij de lage weiden, daar lag het land van Dirk Ploeger en aan het begin van dat land stond zijn huis en daar was Truus, die 's middags kwam, die gewaarschuwd was door vader zelf. Je stond in het voorhuis, en je zag weer het donkere hout van zolder en wanden en de oude meubelen van lang geleden. En je besefte eerst nú, welk een bezit zoo'n kamer was. En ook dààr zag je naar buiten in den ouden boomgaard, en je zag het zonlicht tusschen de boomkruinen door op het gras schijnen, dat dik en welig uit den ongelijken bodem opschoot. Nog kende ze elke boom, ieder kuiltje en elke bult van dat hooge erf.
Later, toen ze aan tafel zaten, en de zon de kamer vol glanzend licht zette, was ze even geschrokken. Vader en moeder werden oud; vooral moeder, wier gezicht een lijdende trek droeg, die het opmerkelijk verzachtte.
„Ken julle het werk nog wat an?" vroeg ze bezorgd.
„Nou ik best, 'oor," zei Pieter vroolijk. „Maar met moeder spant het er wel d'rs an."
„Ja," zei Kee. „As je ouwer worre krijg je zoomaar d'rs een kuchie en een pijntje en die kom je niet mal meer kwijt. Maar je wenne d'r an éé."

Truus bracht leven en vertier dien dag. Ze liet Keesje geen oogenblik los en speelde met hem, terwijl ze tusschendoor vertelde van haar leventje van alle dag. Een eenzaam leventje leek het Jannie toe. Het kind was nu van school af en hielp haar tante in de huishouding. Haar eenige afleiding was een naaicursus. Na zes uur begon ze naar de klok te kijken; Jannie kende dat van Dirk vroeger.
„Moet je al weg kind?" vroeg ze zacht.
„Ja, eigenlijk wel." Truus zuchtte even." Tante heb graag dat ik om half zeven thuis ben ziet u."
Samen met Keesje bracht Jannie haar het pad af.
„Komt er weer gauw een kindje Moe?" vroeg Truus toen beschroomd.
Jannie keek geschrokken in het naar haar opgeheven gezichtje. En ze wist meteen, dit, haar kind, was dertien jaar. Zij naderde de drempel van het werkelijke leven.
„Ja. En we hopen, dat je een zusje krijgt," zei ze zacht.
„Een broertje is anders ook fijn," vond het meisje. „Net één zooals hij." En ze nam Keesje op haar arm.
„Mag ik van de zomer weer thuis komen?" vroeg ze dan dringend. „Niet zoo maar een week of zoo, maar een heele tijd. Zegt u dan, dat het moet van u, want anders mag het weer niet van tante."
Niks vragen, dacht Jannie; niks anroere, dat niet oprakelt worre mag. Het is beter dat het kind geen dinge zeidt, die liever niet zeidt worre moete.
„Ik zal het an vader zegge 'oor," beloofde ze. „As het kindje er is, kom jij me een heele maand helpe. Ik heb er nou al zin an."
„Ik ook," juichte Truus. „Maar ik zeg nog niks vanzelf. Pa moet eerst maar schrijve."
Later, toen de zon wegzonk en de avond aansloop

vroeg Jannie: „Kom jullie samen nog niet r's bij ons kijke?"
Kee schudde het hoofd.
„Nee kind. We gaan niet zoo ver van huis 'oor. We zulle het maar weer met de pen ofdoen vooreerst. En later kom je zelf wel weer is te hopen. Het is beroerd, dat jullie al verder weg gaan met de weun."
„Ik wou dat je Piet hier 's te warskip stuurde," zei Pieter toen. „As je 'm misse kenne tenminste," voegde hij er aan toe.
Juist, as ik 'm misse ken, dacht ze. Piet moet de geit melke en verzette; Piet schilde aardappels en maakte groente schoon; Piet deed boodschappen en paste op Keesje; Piet hielp Brand op de tuin; Piet waschte zelfs af als dat noodig was. Piet kón alles en wilde alles.
„Hij komt van de zomer 'oor vader. Zoolang as ie mag en wil," zei ze dan. Het was wel goed als die jongen er eens uit ging, vond ze. En in die tijd was ze zelf immers thuis....
Laat reed ze die avond naar huis terug. Keesje sliep naast haar op het breede kussen. Voor zich zag ze de breede weg en het donkere hoofd van Wouter Prins. En rond haar heen was de schemering van de komende zomernacht. Aan de voet van de dijk stonden eenzame hoeven en huizen tusschen dicht geboomte. Vriendelijke gehuchtjes scholen er bijeen. Boven de zee stond de bleeke maan en wierp een breede gulden streep over het donkere water. Ze leunde achterover en vond het heerlijk om zich na deze dag zoo stil te laten wegdrijven door de zoete schemer. Ze hoorde Wouter, zacht voor zich heen, een wijsje fluiten. En in haar gedachten zweefden de woorden:
„Dat komt maar eenmaal, dat komt niet weder...."

Ze sloot de oogen. Alles, elk moment, kwam eenmaal in je leven; er waren er enkele, die je graag nog even zou willen vastgrijpen; ook enkele, die je niet nog eens zou willen doorleven; en vele, die je ongemerkt ontglipten. Maar juist aan die enkele dacht je terug, die hield je geheugen vast: ze bleven in je gedachten als een schoone of een smartelijke herinnering en zoo doorleefde je ze toch nog honderden keren, en soms nog dieper en waarachtiger dan tijdens het werkelijk gebeuren.
Ook dezen rijken dag.
De motor zoemde zijn eentoonige zang; het duister verdonkerde meer en meer. Ze was moe, heel moe..
En toen Wouter Prins even later omkeek, zag hij, dat zijn beide passagiers rustig sliepen.

XIII.

De hooioogst verliep dien zomer zeer voorspoedig, en, zooals was afgesproken, molk Jannie 's morgens en 's avonds met Wouter de koeien. Haar lenige vingers ontlastten de zware uiers wonderlijk vlug. Ze was een beste melkster vond hij. Ook kende ze zijn heele beslag vee in enkele dagen uit elkaar en ze wist er handig de gemakkelijkste koeien uit te pikken. Hij genoot telkens weer van haar snelle glimlach als haar dat gelukt was.
Eerst had hij niet gewild, dat ze meeging in haar vergevorderden toestand, maar toen hij aanbood om een ander te zoeken had ze enkel gezegd:
„Waarom? Melken kun je zittende redden en heen en terug gaan we met de driewielde kar. En geen mensch ziet me immers."
Toen had hij toegegeven. Als zij het zoo eenvoudig vond....

Wat een verschil met zijn eigen vrouw. Die had zich, vanaf het eerste begin, in alle opzichten ontzien. Alles draaide toen om haar toestand, zooals nu alles in haar leven om hun kind draaide. Hun eenige. Met verholen bewondering keek hij soms naar Jannie. Dàt was nog eens een vrouw. Zoo één moest boerin worden. En dan met zoo'n kerel als die Brand; ook al één met twee rechterhanden.... 't Was ongelijk verdeeld in het leven....

Dit dacht Jannie ook toen ze een maand later een nieuwe zoon het leven geschonken had. Toen ze hem haar welkomstkus gaf en hem even in haar bevende armen nam, brandden twee heete tranen in haar oogen en haar mond beefde. Wéér geen meisje, schrijnde het door haar gedachten en ze had graag willen schreien om de vervlogen hoop.

En toch had ze ook dit kind weer zoo oneindig lief.

„Ik wou toch zoo graag Dirk vernoeme," pleitte Brand en hij zette zich op de rand van het ledikant. „Hij is mijn eenigste broer en het staat zoo raar as we het niet doen."

„Nou, vooruit dan maar," gaf ze toe. „As je d'r maar om denkt, dat ons Truus hier een maand kome moet 'oor. En geen dag minder. Spreek je dat dan meteen of?"

Brand keek haar scherp aan.

„Heb je verlangst naar Truus?" vroeg hij dan zachtjes.

„Altijd," antwoordde ze gesmoord en drukte haar gezicht weg in het kussen.

„Ja, het had nooit beure moeten," zei hij peinzend. „En toch is het zonde om het kind nou weer hier te halen. Ze heb het daar veul beter as wij het 'r ooit geve kenne."

„Denk je dat?" vroeg ze en zag hem weer aan.

„Denke? Het is toch zeker zoo! Ze krijgt nou alles

was 'r hartje begeert. Een fiets, een gouwen polshorloge, mooie mantels en jurke en weet ik wat allemaal. En wat hadde wij 'r geve kenne? Niks van dat toch zeker."
Ze hoorde weer de oude bitterheid in zijn stem en zweeg dus maar over Truus. In gedachten zag ze weer het ernstige gezichtje van hun oudste, tijdens het spelen met haar broertje. Truus was niet zelfzuchtig genoeg voor een eenzame jeugd. Het kind had andere verlangens dan de dure geschenken van Dirk en Marie. Maar mannen begrepen dat niet.
Twee weken later, toen Piet in de Lage Hoek logeerde, kwam zijn zuster thuis. En Truus bloeide op bij haar broertjes, voor wie ze mocht zorgen, zooveel ze wilde. Eerst was ze wat verbijsterd door de drukte in zoo'n gezin. Ze was zoo gewend aan de rustige regelmaat van het leven bij haar tante, waar nooit iets een centimeter van zijn plaats stond en waar geen vlekje, noch stofje, noch plooitje het statig geheel ontsierde. Waar iedere dag zijn vaste taak bracht, op het vastgestelde uur. Hier was dat zoo niet. Na het roezig, gezellig ontbijt wachtte er een stroom van werkjes, waar je bij tante geen weet van had. Hoe vaak moest Arie niet een schoon overhemd of een paar andere kousen aan en Keesje soms wel tweemaal. En dan die kleine Dirk. Wat bracht zoo'n lief schatje een huis vol werk en rumoer mee. En hier was nooit het geklaag en gevit en gemopper, waaraan ze gewend was. Vader plaagde graag en veel en Moe lachte er om of ze plaagde terug. En Arie begon warempel ook al mee te doen. Je zag er soms tegenop om weer terug te gaan....
Eens op een avond, kort voor haar vertrek, liep ze met Brand mee naar zijn tuintje om slaboonen te plukken.

„Pa," ze kwam dicht naast hem loopen en stak haar arm door de zijne. „Waarom zou tante Marie altijd dwars wezen als ik over Moe en over thuis praat?"
„Dat weet ik niet zus," zei Brand. „Misschien is ze wel een beetje jaloersch omdat jij ons kind benne."
„Ja, dat kan," peinsde ze halfluid. „Maar ze is het ook, als ik gekheid met oom Dirk maak of erg veel met 'm praat."
„Ik weet het niet. Zoo is misschien d'r aard wel," vond hij luchtig uit. „Heb je nog een boel kennisjes?" vroeg hij dan om wat vlotter onderwerp te pakken te krijgen.
„Een paar op de naaischool; maar een vaste vriendin heb ik niet. Daar houdt tante ook niet van."
„Zoo," zei Brand enkel en keek omhoog naar de eerste rijpende vruchten en toen hij er één zag, die hem leek, plukte hij die af en gaf hem aan Truus.
Dus het was nog zoo met Marie, dacht hij later. Dat jaloersche en heerschzuchtige was er met de jaren niet uit gegaan. Ellendig was dat voor Dirk en voor het kind. En nou was Truus nog jong, maar wat moest dat straks als ze ouder werd en uitgaan wou; als ze een vrijer kreeg.... Zou Marie dat dulden?
Jannie had dit misschien wel zien aankomen, daarom wou die haar zelf houden. Maar je had het toch goed bedoeld. Voor Truus, voor Dirk en voor jezelf. Enfin maar geen zorgen voor den tijd.
Truus was met tegenzin weggegaan en Piet kwam opgetogen terug.
Zijn Opa, dat was nog eens een kerel, die kocht of huurde geen land; nee, die maakte het zélf. En éénig dat het daar was. Wouter Prins zijn boel en die van oom Dirk waren er niks bij. Opa had puur vee en die had ook tuinderij en wat een bloemen.... en hij kon visschen as ie dat wou en je kon eieren zoeken in die

rietvelden.... Het was er druk vanzelf, verlegen druk, maar hij had best holpen, zei Opa. Hij had een boel geld verdiend; echt verdiend. Geld voor een nieuwe winterjas. En Opoe had alle dagen wat lekkers voor hem kookt....

„Mijn jôônje," zei Jannie ontroerd. „Vondt jij het zoo lekker in de Leige Hoek?"

„Fijn was het er Moe; het is nergens zooas daar," zei Piet opgetogen.

„Ik zien jou daar later ok nog prutsen," spotte Brand wat ruw.

Een vinnig antwoord lag Jannie reeds op de lippen. Zooiets van, beter eigen baas daar, dan werkman hier. Doch een enkele blik op zijn gegroefd gezicht deed haar zwijgen. Waarom zou ze hem opzettelijk nog meer wonden. Het was zoo al erg genoeg.

Het kindje, een fijn, rustig jongetje, blond als de kleine Kees, sliep en groeide en de school was weer begonnen. Ook zij ging weer haar oude gang, want Wouter's dienstbode was ziek en nu had zijn vrouw haar hulp noodig. Ze ging dus dagelijks met het kleintje in de wagen en Keesje naast zich naar de boerderij en hield daar overdag de zaak op gang. 's Morgens werkte ze thuis en verder redde Piet zich daar wel.

Vrouw Prins was een eenig kind van zeer rijke ouders. Zij hadden haar pad vanaf haar vroegste jeugd geeffend en verfraaid. Nooit had ze, als meisje, haar smalle handjes vuil behoeven te maken; ze had nooit haar sierlijke hemdjes gewasschen, noch haar schoentjes gepoetst. Haar jeugd was een aaneenschakeling van pretjes geweest, want haar mooi gezichtje en haar vaders bezit maakten haar tot een veel gevraagde partij. Doch ze had enkel Wouter willen hebben en hij haar. Ze vormden een knap paar, zooals ze in hun bruidsdagen met zijn luxe auto uitreden, en ze brach-

ten elk een plaats mee als hun ouders zouden sterven. Rijk en schoon lag het leven voor hen. Ze wisten dat en voelden zich gelukkig door dit weten en door hun groote liefde. Twee jaar later was hun zoontje geboren. Het vrouwtje, dat was opgekweekt als een zeldzaam kasplantje, was eerst wel blij geweest en ze had zich gewichtig gevoeld in haar verwachting, maar toen de er aan verbonden onaangenaamheden kwamen, voelde ze zich ellendig en ze maakte Wouter door haar verwijten het leven tot een hel. En toen moest het ergste nog komen....

Ofschoon die bevalling een heel normaal verloop had, stelde ze toch voor hun beiden vast; dit nooit meer! En haar moeder sterkte haar hier nog in. Die wees op de voordeelen voor het kind en het prettige voor haar zelf als er niet meer kwamen. Dit kind kon dan later alles krijgen, wat hij wou en hij hoefde hun liefde en later hun bezit nooit te deelen met een ander. En zijzelf, nu was ze nog mooi en slank, maar dat zou dan natuurlijk niet zoo blijven. Haar figuur zou jammerlijk misvormd worden en dan het lijden.... en je kon niet zoo vaak meer uitgaan en dan de zorgen....

Wouter had er zich bij neergelegd om den vrede te bewaren. Maar hij, die nooit van een andere vrouw notitie had genomen, hij begon ze nu met andere oogen te zien. Hij taxeerde ze als het ware naar hun levensdurf. Hij maakte gekheid en daagde ze uit. Ook werd hij ongewoon hoffelijk in den omgang. Hij was veranderd vond men.

En nu zag hij dagelijks Jannie om zich heen. Een rijzige vrouw met een weelderige boezem en weerbare handen. Verwonderd had hij toegezien hoe ze, half afgewend, zoo maar tusschen het werk door, haar kind voedde en een diepe ontroering had hem bevangen om zooveel natuurlijke eenvoud. Dit was heel iets anders

dan het flesschengedoe voor hun jongen destijds. Lize wilde hem zelf niet voeden, omdat ze het zoo raar vond en dan zoo gebonden was. Maar dit was het ware moederschap.
En telkens en overal zochten zijn vreemdblauwe oogen haar. Hij sprak haar aan en plaagde haar of droeg haar ander werk op; maar steeds zocht hij haar nabijheid. Jannie merkte dit nauwelijks. Er waren andere, belangrijker dingen, die haar aandacht eischten. De zomer was duur geweest en het inkomen klein; het doosje was al spoedig uitgeput; deze bijverdienste liep er mooi in om de eindjes weer zoowat aan elkaar te lijmen. Als ze nu straks, als het nahooi geoogst werd, ook nog met het melken moest helpen, zou het gaan. Dan kon ze de komende winter zonder zorgen tegemoet zien.
En dat gebeurde. Dag aan dag trok ze dien herfst weer met Wouter naar het melkland. Dat werden steeds een paar prettige uren, want hij besprak en vertelde veel op de hem eigene, leuke manier, en zoo groeide er een soort kameraadschap tusschen hen, zonder dat de grens tusschen baas en werkmansvrouw overschreden werd. Hij vond in haar de vrouwelijke aandacht en het ietsje bewondering, dat hij noodig had; en zij hoorde weer het vroolijke en luchtige, dat ze in Brand zoozeer miste.
Maar Brand zag het ànders. Als hij haar hoorde lachen, wanneer ze met den baas samen aan het werk was, of hij zag, hoe die haar nakeek, als ze op vlugge voeten over het erf liep, dan hoorde hij altijd weer Jan Scherp's waarschuwing:
„Hij houdt wat groot van de vrouwe."
Toch was er, zoolang hij hier was, niet dàt op Wouter Prins aan te merken geweest. Het was een beste ijverige kerel en een echte boer. Eén die zijn werk

kende, die nooit iets aan het toeval overliet, maar op alle gebeurtelijkheden was voorbereid. En veel uitgaan deed ie ook niet. Niet meer dan een ander tenminste en heel wat minder dan Jan Scherp. Zou het wel waar wezen wat die zei?
Maar voor den drommel, waarom keek de vent dan zoo naar Jannie? Knap was ze nog steeds, ondanks hun zes kinderen. Het zachte haar golfde nog welig om haar gezicht en haar oogen straalden nog even helder als vijftien jaar geleden. Och, ze was ook nog jong genoeg om blij te zijn. En dan haar figuur.... en haar mond.... Brand wist zijn vrouw begeerlijk, voor hem, zoowel als voor een ander. Vooral als hij haar vergeleek met het fijne vrouwtje van Wouter, dat zichzelf zoo mooi en zoo belangrijk vond.
Hij begon op hen te letten, vooral op zijn baas en meende allerlei dingen te zien, die er niet waren en die hem prikkelden en jaloersch maakten. Thuis werd hij stug en eenzelvig en viel soms ruw uit tegen Jannie en de kinderen. En eens, toen hij Wouter met de handen in de zakken bij de boenluif aantrof, waar Jannie bezig was de emmers te spoelen, toen voelde hij dat het zoo niet doorgaan kon. De baas had handen met werk en hij liep hier warempel om de boenluif rond te lummelen als een kat om de melkpan. Hij bleef niet met Mei. Of Jannie het goed vond of niet, hij smeerde 'm.
Toen de groote jaarlijksche koemarkt in Hoorn kwam, ging hij er met Wouter samen heen in diens auto. Uren dwaalde hij er rond tusschen het volk, het vee en de kooplui. Hij sprak vele kennissen, die hij in jaren niet gezien had en opeens stond hij tegenover Klaas Wit. Na een hartelijke begroeting stelde die voor om samen op te steken, en toen ze in een café tegenover elkaar aan een tafeltje zaten, vroeg Brand naar alles,

naar het heele bedrijf, en het deed hem oprecht genoegen dat dat in orde was.
,,En bevalt de werkman goed?" vroeg hij dan.
,,Nou.... matig," zei Klaas. ,,Ik wou met Mei wel verandere. Jij benne nou bij Wouter Prins niet?"
Brand knikte.
,,Staat het je daar wat aan?"
,,Het gaat wel," zei Brand. ,,Maar ik blijf er toch niet".
Toen stokte het gesprek. Elk wachtte op iets van den ander, een woord, een gezegde, dat niet kwam....
En daarna stonden ze op en gingen ieder weer hun eigen weg.
,,Ik wou met Mei maar weer verhuize," zei Brand nog dienzelfden week tegen Jannie.
,,Dah is ok wat. We benne hier net." Ontstemd keek ze hem aan. ,,Ik docht, dat we het hier vrij goed hadde. Jij hewwe nooit ergens over klaagt."
,,Ik wil meer verdiene," zei hij kortaf.
,,Daar zeg je wat," zuchtte ze. ,,Waarzoo? Bij wie?"
,,Nou, hier vlakbij, in de stad as los werkman of zoo. Ik ken om zoo te zeggen, van alles, dus ik blijf wel an het werk."
,,Ja, in de zomer en in de herfst zal dat wel gaan, maar as 't winter wordt is het werk veulal op", zei Jannie bezorgd.
,,O, as je in het seizoen goed verdiene, ken je, met wat je daarvan overhouwe, later wel een tijdje van de steun leve," vond Brand.
,,Overhouwe". Jannie lachte even maar zei verder niet veel. Niets over al wat ze gehoord had van loopweken en armoe.... Het was gelukkig nog maar November en Mei lag nog ver in de toekomst. Maar wat Brand tegenwoordig bezielde....
Die was bitter gestemd in de komende dagen. Het beviel hen hier best en toch.... hij wou niet blijven.

En Klaas Wit liet ok niks van 'm hoore. En zelf schrijve was zoo raar. Net of je weer graag bij 'm terugkomme wou. Dat was ok wel zoo, maar as je je eigen zoo uitbode, scheelde dat gauw een gulden of een daalder op je loon.
Dat van de stad, dat hij eerst zoomaar losweg gezegd had, begon in zijn gedachten steeds vaster vorm aan te nemen. Waarom zou hij dat niet r's probeere. Het was weer d'rs aars as bij een boer en je had 's Zondags tenminste ok r's vrij. Nou werkte je zeven dage en je bleef toch de ouwe knecht. Hij zou Wouter tenminste maar vast opzegge dan was dát beurd.
Eind Januari werd Brand ziek. Het was niet erg, een lichte griep, maar hij moest toch een paar weken binnen blijven. En omdat het niet druk was op de boerderij — de meeste koeien stonden nog droog — hoefde er geen ander voor hem in de plaats te komen, als Jannie hielp met het melken.
Toen ze hem den eersten keer zou vervangen riep Brand haar nog even bij zich eer ze ging.
„Neem jij vooral de groote zwarte, vrouw. Die heb buitenblaar, zei de veearts, en nou is ie erg lastig te melken. Dat is voor de baas geen werk, want die maakt z'n eigen veul te kwaad."
„Goed 'oor. Maak je nou maar geen zorg over het werk en probeer effies een tukkie te doen as ik weg ben."
Zorgzaam stopte ze de dekens achter zijn rug stevig in en droeg Piet nog eens op wat hij doen moest.
Het lukte. Telkens stapte ze, als vanzelfsprekend eerst bij de zwarte op stal en haar vingers omvatten voorzichtig de pijnlijke spenen. Zachtjes persten haar smalle handen de melk uit de uier zoodra ze den aandrang ervan voelde komen. Wel schopte en

drentelde het beest, zooveel de gebonden achterpooten dat toelieten, maar het ging goed.
In het eind van de eerste week, toen ze iets later kwam dan gewoonlijk, zat Wouter echter reeds bij de zwarte op stal. Hij had het spantouw al vastgemaakt en was gereed om te gaan melken. Vlug nam ze haar touw en blok en emmer en ging naar het andere eind van de koegang, waar de jonge vaars stond, die pas gekalfd had en die zij ook steeds molk. Nauwelijks was ze bezig of ze hoorde een reeks driftig uitgesproken vloeken en verwenschingen. Ze lachte stilletjes, terwijl ze haar hoofd luisterend terzijde hield. Het ging daar verkeerd. Brand had gelijk. Even later hoorde ze Wouter van het stalhout springen en toen ontstond er een hevig tumult. Geschrokken rees ze op, stapte met de nog niet halfgevulde emmer op de koegang en snelde naar voren. Daar vond ze hem bezig de koe met behulp van het melkblok tot de orde te dwingen. Het beest trachtte op de smalle stal aan de kastijding te ontkomen en drong, springend met de gebonden achterpooten, nu eens tegen de koe die de stal met haar deelde en dan weer tegen de houten afscheiding aan. En Wouter, wit van drift, schold en tierde en sloeg op de ontstoken huid. Jannie kwam dicht naast hem staan, tusschen de groep en het weggeschoven spatschut.
,,Laat dat!'' beet ze hem toe en greep de zwaaiende arm even vast.
Woedend keek hij om.
,,Waar bemoei jij je mee,'' zei hij ruw. ,,Ik laat me niet schoppe van dat kreng; ik zal 'm wel effies mak make.''
,,Waarom melk je 'm dan. Je doet het immers zélf,'' riep ze. ,,Mijn schopt ie haast niet as ik 'm melk.''
,,Ik ben toch zeker baas over mijn eigen vee niet? Jij

hewwe me niks voor te schrijven met je flauwe kure."
Wild greep hij zijn emmer weer op en maakte aanstalte om door te gaan.
„Laat mijn het maar doen," zei ze zacht.
„Om de drommel niet. Die koe melk ik," snauwde hij.
Maar bij de eerste forsche grepen schopte het dier al weer tegen de emmer en drong terzijde.
„Heb je nog niet genog had," bromde Wouter.
Jannie voorzag nog meer ruwheid van den driftkop. Ze was wel nooit bijzonder weekhartig; het ruige boerenleven leent zich daar eenmaal niet toe, maar ze had een afkeer van redelooze ruwheid. Dat was ze in de Lage Hoek niet gewend. Pieter Smit behield in elke situatie zijn geduld en zijn goed humeur.
Talmend liep ze naar achter, waar het vaarsje nog wachtte, maar eer ze dat bereikt had was Wouter alweer slaags met de zwarte. Snel ging ze weer terug en eer hij er op verdacht was, had ze hem het blok uit de hand gerukt.
„Dat heb ik nog nooit beleefd. Wie is hier eigenlijk baas, ik of jij?" voer hij heftig uit.
„Ik zeg je dat dit uit weze moet." Jannie's stem was heesch van toorn. „Je houwe hier direct mee op en aars gaan ik vort en dan kom ik niet weerom."
„Dat moet jij wete," gromde hij kortaf.
„Mooi. Zooas je wilt," zei ze ineens kalm en ze keek hem recht in de fonkelende oogen. „Dan gaan ik." Ze wendde zich om en stak hem zijn blok toe. „Ik zat onder de jonge Mina 'oor, hij heb het spantouw nog om."
Ze ging. Wouter bleef staan en keek haar na, zooals ze daar liep, recht en fier in haar kleurig overallschort. Het korte haar kroesde zoo leuk om haar blanke nek en haar klompen tikten vlug en nijdig onder het gaan. Nou liet ze 'm toch zóó in de steek

met zijn werk. Daar stond ie mooi op. Zuk had ie nooit achter d'r zocht....
Die vervloekte drift ok.... vroeger was ie zoo niet, maar de leste tijd was dit begonnen. As het je tegenliep most je je woede ergens op koele, dan maakte je je eigen zóó razend kwaad, dat je je vergrijpe zou. En dit stomme dier kon het toch ok niet helpe....
Vlug, met lange passen, liep hij Jannie achterna. Ze hoorde zijn klompen op de steenen vloer naderen maar keek niet om.
„Zeg r's." Zijn hand lag zwaar op haar schouder. Onwillig bleef ze staan.
„Nou, wat is er?" vroeg ze koel.
„Benne we niet een beetje kinderachtig?" zei hij sussend.
„Misschien wel."
„Dan moste we maar weer gauw gewoon doen", stelde hij voor.
„Zoo," zei ze enkel en weifelde even.
„En de zwarte?" vroeg ze dan en weer keek ze hem recht in het gezicht.
Een flauw lachje zweemde om zijn mond en maakte zijn oogen zacht.
„Die melk jij," zei hij rustig.
Nog voelde ze zijn hand op haar schouder en het was of zijn gezicht, met de nu zoo mooie oogen, dichter bij het hare kwam.
„Je benne een dwarskop zeg." Het klonk als een liefkoozing.
Ze zweeg en keek om naar de plek, waar ze haar blok en de emmer had neergezet.
„Jannie", vleide ineens zijn stem nog dichterbij.
Enkele seconden stond ze nog roerloos en voelde hoe het bloed haar naar de wangen steeg. De smeekende en toch eischende klank in zijn stem bekoorde haar

hoewel ze tegelijk, in lichten spot, zichzelf terecht wees. Een moeder van zooveel kinderen.... en een nog wat opgewonden man....

Snel dook ze onder zijn hand weg.

„Dan gaan we maar weer an de slag," zei ze luchtig.

De melktijd verliep verder haastig en zwijgend.

„Ik had ruzie met de baas," vertelde ze dien avond aan Brand.

„Jij ruzie? Waar dàt om?"

„Hij molk de zwarte...." En ze vertelde van Wouters driftbui.

„En toe?" vroeg Brand gretig.

„Ik ging weg vanzelf. Maar toe bedaarde ie puur en ik mocht 'm vervange. En de zwart was toe zoo mak as wát."

„En is het nou weer goed?"

„Nou.... goed.... we hewwe niet veul woorde meer wisselt."

Ik hew dus toch miszien, dacht Brand. Er was niks met de baas....

„Ja, hij is opheden merakel oploopend en dat benne lastige mensche," zei hij. „Maar verder is het een doodgoeie kerel. Het is toch misschien beter as ik met Mei maar blijf. Dat ken nog, want de baas heb nog geen aar huurd."

Blijven? dacht Jannie, terwijl ze kleine Dirk voor de nacht verzorgde. Hier blijven? De baas had misschien wel niks kwaads bedoeld zooeven, maar die stem hoorde ze toch liever zóó niet meer. Als ze nou niks met 'm noodig had.... maar je moest telkens samen werken....

„Je wou toch naar de stad?" vroeg ze. „En staat het niet wat gek as je nou één, twee, drie an de broek trekke?"

„Dat is wel zoo," gaf hij toe. „Maar as jij liever hier blijve...."

„Niks 'oor," zei ze snel. „Ik wil veul liever d'rs in de stad kijke. We hewwe het er gauw zoo goed as hier."

„Hoe bedoel je?"

„Nou, jij hoeve niet meer zukke lange dage te maken en de loone benne er deurmekaar hooger as hier. En ik ben niet meer zoo gebonden an dat melken en werken".

Brand keek zijn vrouw verwonderd aan. Eerst leek ze wel niet erg veul met zijn plan op te hewwen, en nou ineens zóó.... Vrouwegedachte kon je toch ok nooit bijhouwe.... Enfin; hij zou eerdaags maar 's naar een baas en naar een huis omkijke; er stond wel d'rs zoo dit en dat in de krant.

Jannie voelde zijn blik en begreep zijn gedachten. Maar zij wilde en zou hier vandaan, al wist ze ook van te voren reeds, dat zij zich in geen enkele stad ooit thuis gevoelen zou. Zij, die zich in dit dichtbevolkte dorp al niet op haar gemak voelde, omdat ze de wijde verten miste waarin ze was opgegroeid.

Maar ze klemde haar lippen opeen en legde Dirk in zijn wiegje.

XIV.

De laatste drie maanden verliepen rustig. Wel zochten Wouters oogen vaak die van Jannie als ze samen waren, maar de hare ontweken zijn vragenden blik. Soms glimlachte hij als hij haar dan zag kleuren. Hij had immers eenmaal haar schouder onder zijn hand voelen beven? Ze had dus zijn wensch begrepen al deed ze nu erg onbevangen.

Maar wilde hij? Wilde hij werkelijk deze vrouw aan

zich binden? Wouter wist het niet.... En tenslotte vond hij ook.... het was goed dat ze gingen al speet het hem, dat hij Brand moest missen op zijn bedrijf. Zoo'n kerel had je niet gauw weer.
De vrouw gaf er weinig om. Die hield niet van zoo'n huishouding naast haar erf. En die Jannie was zoo'n hupsa; die wou alles en die kon alles, en Wouter liep zoo erg hoog met 'r.... Niet dat ze er wat verkeerds van dacht, dat niet, maar het was toch niet prettig, as je man zooveul met een aar ophad.
Brand had een tijdelijke baas opgedaan. Een tuinder, die aan den rand van de stad woonde. Een oude, zwakke man was het, die zijn werk niet meer aankon. Het loon was niet zoo hoog als hij verwacht had en je kreeg geen melk meer en geen vrij wonen...... Maar Jannie hoopte er het beste van.
Na lang zoeken hadden ze in de stad een aardig, goedkoop huis gevonden en toen het Mei was trokken ze daar in. De verhuizing slokte hun laatste geld op. Het huis was niet heel ruim; een smalle gang, een kamer, een slaapkamer, en een pijpenla als keuken. Op het kleine plaatsje er achter stond nog een soort schuurtje. Maar toen Brand op den zolder nog een paar leuke slaapkamertjes had gemaakt en ze de geit verkochten, ging het.
Het was allemaal eerst erg vreemd. Je kreeg de melkboer aan je deur, de vuilnisman haalde de rommel op. De buren woonden zoo benauwend dicht om je heen, en dan het bekrompen uitzicht.... het moest erg wennen. Als Brand 's morgens al vroeg naar zijn baas ging en Piet en Arie waren naar school dan voelde ze zich vaak eenzaam met haar twee kleintjes in het huisje.
Het was maar een kleine stad. Ze woonden in een oude, smalle straat met weinig vertier. Naast en over

hen in de huizenrijen woonden ook allemaal arbeidersgezinnen. Toch konden Brand noch Jannie zich de eerste maanden één der hunnen voelen. Ze waren te zeer gewend aan hun besloten bestaan op een eigen erf om zich direct aan te passen.
Maar langzamerhand leefden ze op in dit nieuwe bestaan. Het gebeurde dat Jannie, als ze met Kees en Dirk 's morgens een paar boodschappen deed, dat ze dan zoomaar met hen door de zonnige straten en langs de stille grachten van het oude stadje dwaalde. Die wandelingen brachten haar in een feestelijke stemming. Ook las ze, voor het eerst in haar huwelijk, weer geregeld de kranten en nu en dan zelfs een boek uit de bibliotheek. Ze begon meer zorg aan haar uiterlijk te besteden, ze veranderde haar japonnen en de mantel, die ze nog bezat en ging zich zelfs te buiten aan een nieuw hoedje en een paar goedkoope schoenen. Toen Truus dien zomer kwam logeeren was ze verrukt over haar moeders uiterlijk.
Ook Brand leefde op. Nu hij kortere werkdagen had, ontwaakte weer zijn lust in de muziek. Op mooie avonden zat, of stond hij dikwijls in de kleine keuken aan de open deur te spelen en de zachte, eenvoudige wijsjes vloeiden dan samen met de zwoele schemering tot een romantisch geheel. En dan zochten zijn oogen, ver boven de dakenrijen uit, naar de breede, volle kruinen van een paar heel oude, hooge boomen, die daar statig en eenzaam stonden in de ommuurde tuin achter het deftige huis van een notaris, tot het duister hun vormen vervaagde en ze als donkere plekken afstaken tegen den nachtelijken hemel. Dan zweeg de accordeon en gingen Brand en Jannie slapen. En met hen de geheele buurt. Later, toen het herfst werd, zocht hij zijn zwaardere muziek weer op en speelde ook die.

Maar toen het bijna winter was, stierf plotseling zijn baas, en omdat hij slechts als los werkman aangenomen was, vreesde hij elken dag nu zijn ontslag. En dat kwám. Huis en land werden verkocht en de nieuwe eigenaar was jong en sterk en had geen knecht noodig. Eerst, toen hij pas van de verkoop gehoord had, was de lust in hem opgekomen om naar Dirk of naar een ander familielid te gaan om hulp en dan zelf het bedrijf te koopen. Het was mooi en niet te groot en het leverde, hier aan den rand van de stad, een behoorlijk bestaan op.

Hij had hier zoo prettig gewerkt.... en hij hoefde Dirk eigenlijk niet eens te vragen. Vader Arie had ook nog broers met duiten.... Lam, dat Dirk nog niet afbetaald was.

Maar ten eerste kon hij moeilijk aan iemand iets vragen; en ten tweede.... hij durfde niet meer. Dus liet hij alles gaan zoo het ging en zocht naar ander werk, in een omgeving en in een seizoen, waarin niemand werk vond.

Toen volgden er zware maanden voor Brand.... en voor Jannie. Maar beiden zwegen en verbeten hun leed. Hij worstelde zwaar met zijn trots en zij met het kleine steunbedrag. Tenslotte werden beiden prikkelbaar en het kleine huis met het benauwde plaatsje lieten hen geen kans om hun stemming anders te luchten dan tegen elkaar.

Toch schreef Jannie geregeld opgewekte brieven naar de Lage Hoek en naar moeder Trui en Koba, al had ze soms nauwelijks de centen voor de postzegels te missen. Geen mensch had er wat mee noodig dat ze armoe leden....

Maar gelukkig kwam het voorjaar weer en dan waren er weer handen noodig.

Het ging dezen keer echter niet zoo goed als het

vorige jaar, want Brand kon geen geregeld werk meer vinden. Het werd scharrelen; hier een week, daar een maand en ook vaak niets. Hij begon het al gewoon te vinden om af en toe eens te stempelen. Toen het herfst was had Jannie, die altijd een kleine wintervoorraad maakte, nog niets in huis. Het was soms al haast onmogelijk om van de eene dag in de andere te komen, zonder schuld te maken. En als je dat deed kwam je er immers nooit meer onderuit....

Toen kwam er een avond, waarop ze haar weinige sieraden voor zich op tafel uitstalde.

„Zou ik hier veertig gulden voor krijge?" vroeg ze en keek vragend naar Brand. Hij schrok.

„Wat wou je dan?" vroeg hij snel.

„Dit gauw verkoopen en hale wat we noodig hewwe", zei ze bitter. „Wat kouse en een paar schoene voor Piet, een paar overhemde voor jou, en dan wat eten voor de winter en wat brandstof. Van alles een beetje."

Brand knikte. Zóóver waren ze dus al gekomen. Zijn vrouw was bereid om al die dingen, waaraan stuk voor stuk toch herinneringen verbonden waren, te verkoopen om de boel bij elkaar te houden.

„Neem mijn gouwen horlogeketting dan ok meteen maar mee", zei hij dof. „Dan is het wat beter de moeite". En de lijn van zijn neus naar de mondhoeken scheen dieper dan tevoren.

Maar wat waren die nog geen zestig gulden, vergeleken bij de behoeften van hun gezin....

Brand sjouwde en zocht nog dagenlang naar werk maar eer het November was kon hij al nergens meer iets vinden.

Doch er kwam uitkomst. De werkverschaffing. Het gaf wel niet veel, maar je bleef uit de steun en je

werkte in de stad. Moedig pakte hij aan en sjouwde mee achter de hooge kar.
Helaas, nog geen drie weken later kreeg hij bericht, die ie naar de Meer moest. De Wieringermeer! Met schrik dacht hij aan de verhalen, die onder de arbeiders de rondte deden over dat werk. Lange dagen, zwaar werk, laag loon, regenuren.... Enfin, hij zou wel zien. Je hoefde direct het ergste niet te gelooven, je had werk, je verdiende.... die kerels kletsen wel van amper een daghuur, maar die stadters mopperden altijd.... Dit was zwaar, nuttig en productief werk; dit was niet zoomaar een werkverschaffing; dit werk was noodig en zou dus ook wel als zoodanig betaald worden. Nouja, je moest een schop van je zelf meebrengen en ook laarzen, maar die kreeg je wekelijks als laarzengeld weer terugbetaald.
Vol moed trok hij op een vroegen morgen, met een trommel vol boterhammen, naar de oude autobus, die hem, met vele anderen, naar het nieuwe land zou brengen.
Zijn loon bedroeg dien eersten week veertien gulden en veertig cent....
Toen was het dat Brand vloekte en Jannie met de handen voor haar gezicht stil te schreien zat.
Wat zou deze winter hen brengen? Dirk hadden ze al in geen twee jaren een cent kunnen overmaken en dit jaar konden ze weer niets missen.
Er wachtten al zooveel andere, noodiger dingen. Hier in de buurt durfden de menschen wel eens wat vragen en ze wisten ook wáár ze moesten vragen, als dat noodzakelijk was. Maar zij kón dat niet en Brand evenmin. Haar eenige hoop waren de pakjes van moeder Trui en die uit de Lage Hoek als er één uit het gezin jarig was. Moeder Kee stuurde vaak wat boter en een schapenkaasje over en Brand's moeder

gebreide kleertjes met soms wat geld er in verborgen. „Voor de spaarpot" stond en dan bij.
Voor de spaarpot! Geen van hun kinderen was zoo rijk.
Brand maakte spoedig kameraden in zijn ploeg. Het was een wondere groep. Er was een pakhuisknecht, een sigarenmaker, een timmerman....
Hij leerde hun vaak zoo wrangen humor begrijpen en waardeeren en hij lachte soms hartelijk mee om de vroolijke kwinkslagen die in de rammelende autobus over en weer vlogen. Enorme hoeveelheden brood verslond hij in die weken. Brood met enkel wat margarine er op uitgesmeerd. Thuis aten ze het droog. Voor het kleintje drenkte Jannie het soms in wat koffie als in 't eind van de week de melkboer doorgaan moest....
De timmerman was de voorman van Brand's ploeg; de Putter, zooals die genoemd werd. Het was een gehaaide baas. Als hij, na afloop van het dagwerk, ieders aandeel opnam, viel zijn schatting meestal niet af. En als ze aan het slooten waren, wist hij altijd nog een beetje geld voor het riet te doen uitbetalen al had er ook geen sprietje in de sloot gestaan. De man verdiende geen stuiver meer dan de anderen van zijn ploeg, maar zooals hij voor zichzelf streed, deed hij het ook voor hen.
Doch wat maakten die enkele centen voor verschil in het groote tekort aan loon in dien winter, met zijn vele regendagen? Het gebeurde soms dat, 's morgens, vlak na hun aankomst in de Meer, reeds de eerste koude regendruppels vielen en de bal geheschen werd ten teeken dat het werk gestaakt moest worden. Uren zaten ze dan in de tochtige draagbare keeten bijeen en ze telden de uren en tuurden naar buiten, naar den bal, die nooit naar beneden ging en naar den

triesten einder, en ze kankerden over het volk, dat in de stad in de werkverschaffing werkte. Die begonnen later, want ze hadden niet die ellendige verre busrit; die hoefden niet den heelen dag op brood te leven, die waren 's avonds op tijd thuis en die hadden niet die nare regenuren, waarin je geen cent verdiende. Sommigen begonnen dan uit baloorigheid te kaartspelen om de keizer zijn baard. Als de tijd maar om kwam.

Wild joeg de storm over het kale, verlaten land, dat zich als een woestenij uitstrekte tot waar de sombere lucht de aarde scheen af te sluiten.
Het nieuwe land.
De ploeg arbeiders werkte zwijgend en verbeten. Af en toe keek er één op naar de grijze hemel en de verre verten, maar stak dan zijn spade weer in de stugge klei.
Schafttijd scholen ze weg in de keet en schrokten daar haastig hun brood naar binnen.
„Als het in vredesnaam maar droog blijft", mopperde er één. „We kenne geen regenuren meer lijden."
„Misschien dat de wind het tegenhoud," zei Brand. „Mijn schoonvader schreef dat er gauw vorst kwam."
„As die schoonvader van jou weer wat weet...." spotte een ander.
„Zoo'n wintertje kenne we net gebruike."
„Och, of je in de steun bent, of dat je hier zit, maakt weinig uit", klaagde de sigarenmaker. „Ik bracht de vorige week ruim twaalf gulden thuis."
„Maar we doen nuttig werk", riep een stem achteraan. „Later, als hier koren groeit, wordt er goed verdiend."
Brand lachte.
„Juist, later!" zei hij bitter. „Ik had nou anders graag

ok wat koren, want mijn vrouw ziet wel d'rs geen kans om de bakker te betalen."
„Zoo kan het toch niet blijven", klonk opeens de zware stem van een fabrieksarbeider. „Er moet iets geweldigs gebeuren, dat kan niet uitblijven. Een natuurramp, of een vreeselijke epidemie, of een nieuwe wereldoorlog. Daarna zal alles weer goed worden. Niet zooals het was vóór dezen tijd natuurlijk, dat kan niet."
„Wát er gebeurd kan me niet schelen," viel de sigarenmaker hem heftig in de rede. „Als het maar spoedig gebeurd. Dit is geen leven, dit is een hel."
„Weet je wel wat je oproept?" vroeg de timmerman. „Het kon je toch nog wel eens rouwen als het zoover kwam."
De ander haalde onverschillig zijn schouders op. Een andere stem viel echter in.
Brand luisterde niet meer. Hij wist immers al wat er volgen zou. Het scheelde hem niet. Niets scheelde hem meer....
Hij dacht aan Jannie en het leven thuis. Nóg grauwer en troosteloozer dan deze omgeving. Ze ging geheel op in haar dagelijksche zorgen. Al haar zonnigheid was in deze laatste maanden verdwenen. Eerst had ze nog energiek geprobeerd om te helpen. Ze nam een paar wasschen in huis en ging een dag uit werken. Maar toen hij in de steun kwam werd een deel van wat zij verdiende daar afgetrokken. Toen had ze het opgegeven.
„Ik werk niet voor niks", zei ze moe en bleef thuis; in hun huis, waar alles zienderoogen verarmde.
Eens, een paar weken geleden, had ze hem voorgesteld om aan haar vader en moeder om hulp te vragen. Hij had het haar ronduit verboden. Wat ze hen stuurden, fiat.... maar vragen....

Ze had gehuild. O, hij wist het wel, ze had het moeilijk, erger nog wel dan hij misschien, maar dat hoefde Pieter Smit daarom nog niet te weten.
Later stelde ze hem voor om maar weer een boer te zoeken. Hij had daar niet eens op geantwoord. Het bleef dan immers ook armoelijden.
Wat wist ze van zijn ellende? Hoe een gevoel het was om een gezin te stichten, dat je vanaf je eerste huwelijksdag, ondanks al je geploeter, amper het noodigste kon verschaffen. Begreep je vrouw ten volle, wat het was, als je je weekloon op de tafel legde en je wist, dat het veel te kort was. Kende ze de hunkering van je heele wezen om je vrouw en je kinderen álles te geven, wat werkelijk noodig was?
Hij dacht van niet. Jannie vast niet. Zij nam telkens het geld voorzichtig in haar handen en borg het weg, intusschen al uitrekenende, wat er deze week weer ontbeerd moest worden.
Brand keek nu en dan even op naar de eindelooze verte, waar de zeer verspreide huizen stonden en de nieuwe dorpen oprezen uit de eenzaamheid. Ook hier, waar hij thans stond, zouden hoeven en huizen komen, later, als dit werk gedaan was. Wie weet, misschien werd deze verlaten vlakte nog eenmaal een aantrekkelijk oord met boomen, bloemen en kinderen. Volgens zeggen moest het hier in den zomer ook aardig zijn als de zeeasters bloeiden. Maar nu?
Hij keek om zich heen naar de sombere einder en de stugge hooge dijk, die de Meer van deze zijde tegen de zee beschermde. En onwillekeurig dacht hij aan den dijk bij de Lage Hoek en een bittere glimlach vertrok zijn triest gezicht.
Nooit had hij willen zijn als Jannie's vader; minachtend had hij op de Lage Hoek neergezien. En toch...... was dit zooveel beter?

Maar met een wild gebaar dreef Brand zijn schop weer in de grijze aarde.
Zeker was dit beter; véél beter. Dat van Pieter Smit was maar prutsen op niks of. Maar dit hier, dit was immers kerelswerk. Je ploeterde voor de toekomst. Wat je er mee verdiende.... nouja....
Je moest niet zoo prakkezeere. Dat was onzin.
Stil en gelaten werkten de mannen voort in deze verlaten hoek. Kleine menschen in dit uitgestrekte geheel, die met hun nietige krachten en gereedschappen de nog zilte aarde gereedmaakten voor haar groote taak.
Huiverend kropen ze dien avond bijeen in de autobus, hunkerend naar de warmte van elkanders lichaam, verlangend naar de sobere maaltijd thuis.
Dien nacht sliep Brand onrustig. Hij voelde zich doodop en ellendig. Dit ellendige bestaan sloopte hem. Heel den voornacht lag hij te piekeren. Zijn gezin verkommerde en zelf ging ie ook naar den kelder, want je werd onverschillig en ruw. Je leefde slechts bij den dag, omdat het denken aan heden en verleden je ziel in opstand bracht.
Hij dacht aan de jaren bij broer Dirk; hij zag zich weer als toen, stappend achter den ploeg, hij zag weer de donkere, geurige aardschijven golvend opkringelen voor het gladde ploegijzer en weer uiteenvallen naast de pas gemaakte voor; hij zag de breede, glanzende ruggen der paarden zich strekkend bij elke nieuwen gang. Hij zag zich weer omzwermd door de gulzige meeuwen; hij zichtte weer het graan en rooide aardappelen en bieten; hij molk de koeien, hij maaide, hooide en.... hij voelde zich weer gelukkig. De oude vreugde uit zijn jeugd. Toen de wekker afliep maakte hij onbewust een onwillige beweging tegen het hardklinkende geraas en trok de dekens met een

gretig gebaar iets hooger als wilde hij dit prettige nog langer behouden. En wat haast nog nimmer geschied was gebeurde nu. Gerbrand Ploeger versliep zich. Toen Jannie ontwaakte wist ze meteen dat de wekker afgeloopen moest zijn en ze stiet hem haastig aan. Als hij te laat was..... ze kon het loon van dezen dag niet missen....

Ze porde opnieuw.

„Je benne te laat 'oor. De wekker is allang gaan," beet ze hem toe.

Nog half versuft sprong Brand op den vloer en schoot snel zijn kleeren aan. In de kamer gold zijn eersten blik de pendule op den schoorsteen. Misschien kon hij de bus nog bereiken als hij zijn brood en zijn thee liet staan. Driftig streek hij zijn haar achterover en bleef toen even luisterend staan. Hoorde hij goed? Ja, dat was de bus. Met een rap gebaar graaide hij zijn broodtrommel en zijn thermosflesch van de tafel en snelde naar de voordeur. Doch het kleine moment dat hij noodig had om de sleutel om te draaien werd hem noodlottig. Eer de deur achter hem dichtsloeg passeerde de autobus zijn huis. Hij onderdrukte een wilde lust om het ding na te hollen, om te roepen, te schreeuwen.... Het gaf immers toch niks. Dat oude vehikel rammelde zóó, dat de inzittenden hun eigen woorden amper konden verstaan en het was nog te donker om door hen gezien te worden. Grimmig keek hij de bus na, tot het roode achterlicht om den hoek verdween. Toen wendde hij zich huiverend om. Het was koud, erg koud, voelde hij eerst nu. Zou het hárd gevroren hebben vannacht. Een geheel dagloon verspeelt door zijn stommiteit om zich te verslapen. Langzaam ging hij weer naar binnen. Hoe zou Jannie het opnemen?

„Ik had het nakijken", bromde hij en schoof met een

onverschillig gebaar zijn spullen weer op tafel. „Die ezels kenne toch ok wel effies uitkijke. Ze wete toch, waar ik woon. Nou benne d'r voor ons weer een paar kostelijke guldens naar de weerlicht".
Jannie, die bezig was om de kachel uit te halen, wendde haar gezicht naar hem toe.
„Och, of een dood paard een steek meer of minder krijgt...." zei ze mat en ging weer verder door met haar werk. Voorzichtig legde ze alle stukjes sintel op een oude krant om die later weer zorgvuldig na te zoeken, eer ze de rommel in de vuilnisbak wierp.
Brand schrok. Zóó vermoeid en vervallen had hij zijn vrouw nog nooit gezien. Kwam het misschien doordat het nog zoo vroeg in den morgen was en zoo koud?
„Ga jij nou nog effies in bed," zei hij overredend. „Dan breng ik je aanstonds een lekker kopje thee en as je er dan weer uitkomt is de kamer lekker warm."
„Goed. Dan wasch ik eerst effies mijn hande."
Ze ging naar de keuken en hij keek nog een poosje afwezig naar de deur, die ze achter zich gesloten had. Is dit allang zoo met Jannie? dacht hij. Konden de zorgen een mensch zóó sloopen? Vlug wendde hij zijn hoofd om en zag zijn eigen gezicht weerkaatst in den spiegel boven de schoorsteen. Hij zag er nog jong uit voor zijn leeftijd, al liep er al een beetje zilver door zijn haar. Hij liet zijn sterke, witte tanden blinken. Mager was ie, broodmager, maar verder....
Hij boog zich voorover naar de kachel. De rooster was leeg dus hij kon zoo beginnen met aanmaken. Hoe deed Jannie dat ook alweer?
Die luisterde intusschen bezorgd naar de geluiden, die vanuit kamer en keuken tot haar doordrongen. Als Brand nou maar zuinig deed en er vooral aan

dacht om het theewater op de kachel te koken; ze had nog maar één gasmunt. En deze dag was ook al een strop en als het bleef doorvriezen werd het werk in de Meer stopgezet.... Wat was dit toch een ellendig leven voor Brand. Als je aan vroeger dacht, aan zijn jeugd, zijn thuis, zijn opvoeding..... Hoe zorgeloos en vol moed was hij indertijd hun huwelijk begonnen. Geld had tot dien dag in zijn leven nog nooit een andere rol gespeeld dan om er van te genieten. Diep in haar hart had ze de bravour in hem bewonderd, nóg bespaarde ze hem de meest grauwe momenten uit haar bestaan. Die droeg ze alleen met Piet. Die wist alles van hun soms zoo hopelooze financieele toestand, zooals hij die noemde. Hij wist precies in welke winkel een artikel het goedkoopste was. Op kwaliteit werd niet gelet, alleen de prijs werd geteld. Hoe dikwijls bracht hij niet een paar dubbeltjes thuis, die hij verdiend had met boodschappen doen of lichte karweitjes. Als je aan de toekomst van zoo'n jongen dacht.... aan die van al je jongens, dan rees die als een donkere muur voor je op. In een wereld, waarin een man als Brand Ploeger geen brood voor zijn gezin kon verdienen, moesten hun jongens zich straks door het leven slaan als hun schooltijd voorbij was. Zij zouden moeten vechten om deel te hebben aan den arbeid die betaald werd en lukte dat niet.... ze huiverde. Zouden zij ook eenmaal in dat groote leger van werkloozen worden ingeschakeld? Nou was Brand met de theepot bezig, ze hoorde het water op de kachel zingen.
Hoe zou hij het opnemen als ze hem vertelde, dat ze weer een kind verwachtte? Ze moest hem dat bericht voorloopig nog maar besparen, kwaaie tijding kwam altijd vroeg genoeg. Eerst moest de toekomst zich wat beter laten aanzien.

Alsof dat nog mogelijk was.... En toch, misschien.. Ik most stakkies r's effies met Brand prate, dacht ze. De jôôns slapen nog wel een uurtje. Hier kènne we uit en hier moete we uit.
Langzaam, genietend dronk ze de thee, die hij haar bracht en toen stond ze op en kleedde zich aan.
Later, toen ze aan tafel zaten onder het zachte lamplicht, vroeg ze onschuldig:
„Zouwe we winter krijge?"
„Ik vrees van wel."
„Wat moet dat worre. Jij weer in de steun.... en we moete dan harder stoke vanzelf.... Waar moet ik die brandstof van betalen. Ik hew nou al kwalijk een cent in huis."
„Ja, ik weet het ok niet 'oor," zei hij mat.
„Maar dat ken toch zoo niet blijve," zei ze fel.
Brand keek op.
„Dat ken het nèt niet. Maar wat ken ik er teugen doen? Er zitte d'r hoope net zoo voor as wij."
„Nou.... net as wij...."
„Hoe bedoel je?"
„Nou, die kenne misschien niet aars en jij wel," zei ze effen.
„Je wille me zeker weer bij een boer hewwe?" vroeg hij bitter.
„Precies."
„Daar voel ik niet veel voor. Het werk in de Meer is ok wel niks, maar om weer zoo'n tachtig uur in de week te soebatten voor een klein loontje.... nou dat ken van mijn ok stolen worre. Je kenne weinig meer as werke, ete en slape; as het avond is ben je te loof om nog r's wat voor je eigen te doen. Je worre suf en krom en oud vóór je tijd en dan wil geen boer je meer hewwe. Ik verd.m het. Daar!" riep Brand nijdig.
„Maar ik verkies het ok niet om zóó door te gaan,"

zei Jannie rustig. „As het Mei is komt Piet van school en over een paar jaar Arie. Wat moet er hier van die jôôns worre en wat leere ze voor later? En waar gaan we zelf heen?"
„Maar wat hewwe die kindere er an as ik weer boerewerkman wor?"
„Dat bedoel ik feitelijk ok niet. Maar ken je niet r's wat hure? Zoo'n klein spultje, een tuinderijtje of zoo, waar je wat bij werke moete desnoods?"
„En het geld?" spotte hij bitter.
„Daar zal vader ons misschien wel an helpe wille," zei ze opgewekt.
„Wille misschien wel. Maar kénne.... Waar moet de man het vandaan hale. Uit die Leige Hoek?"
„We kenne het toch wel vrage," hield ze aan. „Jij hewwe toe de kop wel in de wind gooit en je benne je eigen gang gaan, tot het bittere endje, want dat is het opheden toch zeker wel, maar ik vind het nou mooi genog. En zóóveul weet ik wel, as vader helpe kén doet ie het."
„We hewwe aars al in geen tien jaar een woord teugen mekaar sproken."
„En wie zijn schuld is dat?" vroeg Jannie gesmoord.
„Ja, dat zal mijn schuld wel weze," zei hij verongelijkt en schoof driftig zijn bord terug.
Jannie schonk zwijgend thee in.
Brand keek strak voor zich uit.
Het was waar, hij had zijn kop in de wind gooid, hij wou naar geen mensch luistere, enkel naar zijn eigen koppige wil doen. En het kón zoo niet doorgaan. Jannie had gelijk en hij had het zijn eigen al wel honderd maal verteld. Maar ja...... op z'n eigen durfde ie toch niet meer, nou er geen achterland was, waar ie op steune kon.... dus dan toch weer bij de boer.
„Dat is allegaar gepraat op niks of," zei hij ineens.

„De eenige oplossing is, dat ik weer werkman wor. Maar hoe kom ik an een baas. We leze al in maande geen krant meer."
„O, die krijg ik wel om de boodschappe," zei Jannie en schoof hem een verkreukeld blad toe. „Deze zat om de zeep."
Brand keek de krant na.
„Stam.... C. Stam...." peinsde hij halfluid. „Wel dat zal Krelis weze, die zeun van Gert en Marijtje."
Jannie knikte heftig boven haar kopje thee.
„Die is het," zei ze dan. „En dat is mooi dicht bij ons dorp.
„Ons dorp...." prevelde hij. „Zou jij daar graag weune."
„Graag," zei ze heftig. „Ik verlang soms zoo naar huis."
Hoe bestaat het, dacht Brand. Ik heelemaal niet.
„Maar we weune hier toch op geen eiland," vond hij. „As het r's wat beter werd, kon je er toch wel d'rs heen."
„As.... nouja, as...." mompelde ze verdrietig.
Brand dacht na. Jannie zag de zware wenkbrauwen zich fronsen boven de trieste oogen.
„Ik most vandaag maar naar die Stam toegaan," zei hij tenslotte. „As ik straks dalijk weggaan, ben ik er nog vóór de middag. Die kerel mócht r's een hoop geld geve wille."
„Maar dan ken je niet te stempelen," zei ze verschrikt. „Enfin, je gaat evengoed hoor," drong ze dan aan.
Zorgvuldig zag ze nog al zijn kleeren na, eer hij ging. Niemand mocht iets van hun armoede ontdekken.
„Gaan je ok nog effies naar Truus?" vroeg ze haastig.
Brand keek langs haar heen. Nou naar Dirk en

Marie gaan.... en ze hadden al in geen twee jaar een cent van 'm zien....
„Dat vind ik wat om daar nou heen te gaan," mompelde hij.
„Dirk is toch je broer," pleitte ze. „En wie weet hoe blijdt of Truus is as ze je ziet."
„Nou, ik zal wel d'rs zien," zei hij zacht. „Maar ik kom niet laat thuis 'oor."
Even nam hij in de keuken haar kin tusschen duim en vinger en hief haar gezicht op, zoodat het kille licht van den vroegen winterdag op haar gelaat viel.
„Ben je wel goed?" vroeg hij bezorgd. „Of is er wat?"
„Nee 'oor, ik heb niks," zei ze luchtig. „Zelfs geen geld."
„Konne we an Mei toe maar weer d'rs wat leene," plaagde hij gewild vroolijk.
„Om nooit meer terug te geven zeker," ging ze op zijn stemming in.
„Gaan nou maar," drong ze dan aan. „En maak je maar geen zorgen; hier kome we ok wel weer doorheen."
Maar toen hij weg was bestierf het lachje op haar lippen en eindigde in een snik.
Wat zou deze stap Brand innerlijk gekost hebben? Die reed intusschen snel de stad uit en verder langs de eenzame wegen. De ijzige wind stuwde hem voort. Onderweg passeerde hem de autobus met arbeiders weer. Ze konden dus niet werken door de vorst. Kijk die kerels nou r's wuiven en gek doen nu ze hem zagen. En toch wist je zeker dat ze stuk voor stuk de smoor in hadden. Zij voelden immers hetzelfde als hij....
Zou Jannie het werkelijk meend hewwe van dat spultje, peinsde hij dan onder het gaan. Over één kant had ze gelijk; as je huurde zat je nooit zóó

zwaar as dat je wat kocht. Maar om met niks, totaal niks te beginnen.... Zoo florissant ging het de boere en tuinders op hede niet.
Je konne het misschien wel zoo'n beetje redde as je net zoo leve wou as vader en moeder Smit, toe die pas trouwd ware. Moeder Kee had er vroeger wel r's van verteld. Hoe een kunst het was om vrijwel zonder geld te leven, omdat elke cent, die de Lage Hoek opleverde er op een andere manier weer ingestoken werd. Ze bakte zelf hun brood; ze maakte kaas van de schapenmelk, alles wat ze zelf hadden, werd benut en gebruikt tot zelfs opgegraven veen. In de winter gingen ze heel vroeg naar bed en de suikerpot kwam enkel 's Zondags op tafel. Omdat ze in de Lage Hoek woonden had dat, en nog veel meer, gekund. Zóó waren ze wat vooruit geboerd. Veel mooi hadde die ouwe mensche toch ok niet had, twee van hun drie kindere dood en al schreef Jannie oftig, zien dede ze d'r nooit meer de leste tijd. Nouja — met moeder Trui was het veul erger, maar die gaf weinig om kindere en ze had een hekel an alles wat op armoed leek. As ie op De Drie Koninge blijve kennen had, was ze allang r's bij hun weest met 'r nieuwe man, want bij Dirk en Marie kwam ze ok, toe ze weer trouwd was. Eerder was ze nooit op het dorp verschenen, maar nou dat ze weer mevrouw was, omdat die tweede man een flink pensioen ving.... ja, nou durfde ze weer kome, al was het dan ok niet bij d'r arme zeun.... Jannie was er slecht over in 't zin weest, die begreep zuk niet. Hijzelf wel; hij dacht er immers ok zoo over.... Wat was het toch venijnig koud vanochtend, die wind sneed door je kleere heen, het leek wel of je niks an hadde. En nou ging ie nog wel voor de wind, terug zou het niet meevalle....

Dirk en Marie zouwe vreemd opkijke as ie daar zoomaar an kwam zetten. Voor het eerst na acht jaar. Zou ie dan ok maar effies naar de Leige Hoek gaan? Dat was mooier voor Jannie; wat zou ze dan ophoore as ie het vanavond zoo kalmweg vertelde.
Nou most ie toch al zoowat in de buurt van de plaats van Krelis Stam weze. Hij had er vroeger nog wel d'rs opzeten, op kermis, met een warskipper waar ie mee uit weest was.
Krek hier was het!
Brand fietste het breede pad naast de plaats op en zette zijn fiets achter het huis neer. Even dacht hij met pijn terug aan het vroolijke Brandje Ploeger, dat hier eens een rijke logee naar huis bracht. Nu kwam hij zich hier als werkman verhuren.
Door de koegang ging hij het huis binnen en hij trof daar de baas zelf aan. „Een gemoedelijk heerschap, die het kwaad niet in de wereld schopt heb," prevelde hij in zichzelf, toen hij die volgde naar de kamer.
„Dus jij kwam op de advertentie?" vroeg Stam toen ze gezeten waren.
„Ja, ik kwam r's hoore," zei Brand luchtig weg.
„Nou, je benne de derde al," zei de boerin en nam hem scherp op.
Ze was een knappe, struische vrouw met strak donkerblond haar en scherpe, blauwe oogen. Brand ontdekte al gauw, dat zij hier de lakens uitdeelde en niet haar gezellige, blozende man. Hij hield zich dus verder aan haar.
„Jij benne toch trouwd met een Jantje Smit niet?" vroeg ze na een kort gesprek over het weer.
„Dat ben ik al," zei Brand.
„Maar julle hewwe nogal puur jôôns is 't niet?"
„Nou puur.... we hewwe d'r vier thuis."

„Oh vier." De boerin dacht even na.
„En je vrouw ken melke hew ik al d'rs hoord éé? Molk ze bij Klaas Wit ok niet mee as het drok was?"
„Dat beurde wel ja," gaf Brand aarzelend toe.
Dat ok weer, dacht hij onwillig.
„Dan kon ze dat hier ok mooi doen," stelde vrouw Stam vast. „En daar," ze wees uit het raam, „staat jullie huis. Van het leidingwater betale we ieder de helft en de tuin is voor julle."
„Dat is alles goed en wel," zei Brand. „Maar wat ken ik verdiene?"
„Hoeveul had je in 't hoofd?" vroeg ze voorzichtig.
Hij noemde zijn bedrag.
„Je staan te hoog," berispte ze.
„Goed werk vraagt goed loon," zei Brand rustig.
„Dat is zoo," gaf ze grif toe. „Wat denk jij ervan Krelis?"
„Het is puur. En dan alle dage nog melk. . . ." vond die.
„Natuurlijk. Maar wat zulle we doen?"
Stam dacht even na. Brand zág hem rekenen.
„We moste er maar overheen stappe," zei hij tenslotte. „Ik hew erg graag bekend volk."
Je zanikke, dacht Brand. Julle neme me, omdat Jannie melke ken.
En zoo was hij verhuurd, eer hij het zelf recht wist. Haastig verliet hij zijn aanstaande baas en vrouw en zat spoedig weer op zijn fiets. Nu moest hij een zijweg in en toen zag hij van verre zijn geboortedorp reeds liggen in het sombere licht van dezen winterdag. Alles zag er ongezellig uit. Van tusschen de kale boomkruinen stak de torenspits stijl en puntig naar boven. Het roode dak van De Drie Koningen leek hem minder hel gekleurd dan vroeger. De pannen waren al vaal geworden in deze jaren. Hij reed

onwillekeurig langzamer toen hij den weg naar zijn dorp insloeg. Scherp nam hij alles, wat eens het zijne heette, op. Het zag er ver van florissant uit. Verveloos en verwaarloosd lagen huis en land voor hem. Zijn opvolger had het dus ook moeilijk, ondanks het feit, dat die wat geld bezeten had. Niet dat hij de man zijn armoe gunde, dat niet; maar je vond het toch prettig, dat een ander niet meer bereiken kon dan jezelf. Nu kwam de Kerkebuurt. Hier was vader's huis. De beuk, waar vroeger je schommel aan opgehangen werd, stond er nog steeds en zijn kruin leek nog wel breeder dan voorheen. Vreemd, dat je hier niet meer zoo gewoon naar binnen kon gaan. Bij broer Dirk kon je dat tenminste nog doen. Hij stapte af en liep de straat over naar de achterdeur. Daar trof hij Truus, die juist naar binnen wilde gaan. Bij haar ontstuimige begroeting verdween alle aarzeling uit zijn binnenste. Hij had goed gedaan te komen en Dirk en Marie vertelden hem dat ronduit.
„Je blijve toch te gast éé," noodde Marie gul. „Dan schille we d'r wat piepers bij. We moete an de ketelkost."
„Graag," zei hij. Spek, dacht hij gretig; heerlijk, echt spek met kool en peren. Het was net wèèr om zuk te eten.
Truus vroeg naar alles en iedereen en hij vertelde veel zonder van hun zorgen te reppen.
„Ik wor weer boerewerkman bij Krelis Stam," zei hij later tegen Dirk, toen ze alleen waren. „Het ken zoo niet langer met ons. In de stad is voor mijn niet veul te verdienen. En jij hewwe ok al een heele tijd niks vongen."
„Daar prate we immers niet meer over," weerde Dirk af, en hij ging met hem verder het huis door. Samen bekeken ze het vee. Net als vroeger.... Hier, in dit

huis had hij eens de vreugde van den arbeid leeren kennen.... Och werken deed hij nóg wel graag, maar vreugde gaf het hem niet meer.
„Moet je nou juist weer werkman worre? Begon je niet liever d'rs wat aars?" vroeg Dirk toen opeens en hij bleef meteen voor hem staan. „We konne je toch makkelijk helpe."
Brand dacht na en keek intusschen naar het glanzende zwart en wit van de koeienlijven.
„Praat daar maar niet over Dirk," zei hij zacht.
Dirk wendde zijn goedige gezicht af en zweeg. Hij kénde Brand. Die zong je direct niet van de wijs. Die ging enkel zijn eigen gang. Samen liepen ze verder langs het vee.
Na het eten ging Brand weg. Hij zag, dat het afscheid Truus moeilijk viel. Het kind was stil geworden, vond hij. Maar wat werd het een knap ding, ze leek op haar moeder.
Nu zou hij dan maar naar de Lage Hoek gaan. De wind leek hier nog wel kouder te worden nu hij buiten het eigenlijke dorp kwam. Je zag alles als het ware verstijven onder zijn killen adem. Fijn en zuiver staken de warrige takken van de boomen rond en achter het huis van Pieter Smit af tegen de strakke heldere lucht nu eindelijk het zachte licht van de lage winterzon den boomgaard bescheen. Hij zag in de verte de dorre rietvelden gereed om afgesneden te worden.
Voorbij de brug zette hij zijn fiets weg en toen ging hij zacht het huis binnen. Het achtereind was nog precies als vroeger zag hij; hier schenen de jaren stil te staan. Toen draaide hij de houten look van de kamerdeur om en trad naar binnen. Even voelde hij zelfverwijt, toen de twee oude menschen hem blij verrast tegemoet traden en hem begroetten of hij

geen jaren maar slechts weken was weggebleven. Vragen en antwoorden wisselden elkaar snel af eer Pieter en Kee wisten wat ze weten wilden.
,,Dus julle kome weer dichter in de buurt," zei Kee en ze zuchtte dankbaar. ,,Maar heb je al eten? Ja? Nou een koppie thee lust je zeker toch wel? En hier heb je een warme stoof."
Bedrijvig zorgend liep ze heen en weer.
Brand vroeg naar Pieter's vee en zijn werk en die vertelde opgewekt één en ander. Maar zijn oude oogen keken zorgelijk naar Brand's mager gezicht en hij speurde tersluiks naar zijn kleeren en schoenen. Na de thee gingen ze samen naar buiten, naar de schuren en dan het veld in. Brand keek verwonderd naar het vele wat die ouwe landmaker in de laatste tien jaar had gewrocht. Wat was zijn spul vooruit gaan. En dat bij endjes en beetjes gelijk....
En voor het eerst in zijn leven voelde hij een soort bewondering voor dit werk en zijn maker.
Stamboekvee had ie ok al.... Maar wat werden die menschen oud. Goed dat hier opheden een flinke knecht was.
Toen hij wilde weggaan gaf Kee hem een pakje mee.
,,Een lekkere bek voor de jôôns en nog zoo dit en dat," zei ze verontschuldigend.
,,Kon je zoomaar een dag uitbreken?" vroeg Pieter toen. ,,Heb je dan geen schade met die steun of van je werk? Wij wete dat zoo niet, want hier in het dorp benne geen werkelooze mensche".
,,Ik verspeul een dag," gaf Brand toe. ,,Maar mijn dage benne niet duur, want of ik in de Meer ben of in de steun, ik vang altijd een beetje."
Pieter glimlachte.
,,Ja mijn jôôn, landmake geeft niet veul in het laadje. Die er later wat van hale kenne, die worre rijk."

„Daar hew ik aars een beetje an," zuchtte Brand.
„Weet je wat", stelde Pieter voor. „Ik most je een paar regknokkels meegeve voor de schade. Ik zal ze effies uit het spekvát hale."
Brand ging weer zitten en Kee dacht, ze benne vast arm, die kindere, want vroeger wou Gerbrand van ons niks aanneme. Ik zal Jannie maar d'rs wat toesture....
Dien avond werd de wind nog sterker en toen het nacht was loeide hij hol om en over de huizen van het stadje en zijn klagende zang hield Jannie uit den slaap. Ze dacht terug aan vroeger; hoe hij om het hooge dak van hun eerste huis raasde en later door het oude riet van de stolp van Klaas Wit. In het huisje van Jan Scherp sliepen ze dicht onder de pannen; daar voegde zich het ruischen der zwiepende boomkruinen dan met dat van den wind samen, tot de lucht er mee vervuld was. En soms tikten de takken naargeestig tegen het houten voor en achterschot. Later, in dat van Wouter Prins, had ze weinig van den wind gehoord. Misschien was ze toen wel te moe om te luisteren of lag het huis niet genoeg in de ruimte. Hier was het geluid altijd klagend en hol, heel anders dan het volle gebruis in de Lage Hoek, waar je den zang van de wilde golven er als een dreigende ondertoon steeds in hoorde. Die golven, die sinds jaar en dag, steeds weer het lage land bedreigden, dat hun eenmaal ontnomen was.
Ze dook dieper weg onder de dekens en schoof dichter bij haar rustig slapende man. Blij was ze; dolblij! Om Truus, om thuis en de pakjes van thuis; zelfs om de nieuwe baas. Maar het meest om Brand, die uit zichzelf naar de Lage Hoek was gegaan.
Wat zou hem dat gekost hebben?

Voorzichtig kuste ze hem bij de slaap waar ze wist dat zijn haren grijsden.

XVI

Den volgenden avond, toen de jongens sliepen, zei Brand opeens:
,,Weet je wat ik wel d'rs doen kon?"
Jannie keek hem vol verwachting aan.
,,Nou, wat wou je?"
,,Mijn mook verkoope."
,,Je. . . ." Haar stem haperde en ze zag in haar gedachten de accordeon in wit en nikkel; ze zag Brand's snelle bruine vingers over de toetsen glijden; ze hoorde weer de volle, warme klanken hun huis vullen. Dit, en al hun vorige..... Eens zat hij ermee op het stalhout in de leege koegang van een oude stolp en de kinderen stonden voor hem; toen werd er vaak een smal handje op zijn arm gelegd en dan speelde hij dat eene liedje en hij zong erbij: ,,Vaarwel dan moeder, dag ouwe vrouw. Bidt voor je jongen. Ik doe 't voor jou."
Vele luchtige wijsjes en nog veel meer andere melodiën had ze na dien tijd van hem gehoord; maar dat eene, dat van Corrie, nooit meer. Maar altijd zag ze, als ze naar zijn spel zat te luisteren, nog dat smalle handje en het kleine gezicht met de groote, donkere oogen.
En nu wou Brand dat verkoopen? Dàt; die smartelijk zoete herinnering? Moest dan àlles worden afgegeven in hun triest bestaan?
,,Dat beurd niet," zei ze zacht maar beslist. ,,Ik wil het niet hewwe."

„Maar weet je wel hoeveul geld ik er voor krijge ken?" vroeg hij.
„Dat kan me niks schele," zei ze rustig. „Al is het tweehonderd gulden. Die rake tóch op en dan ben je je mook kwijt."
„Het is aars een mooie aanvulling op de steun as ik 'm stiekum van de hand doen," pleitte Brand. Voor Mei zal ik wel niet veul verdiene en as we dan verhuize moet er immers wel weer dit en dat weze. Ik wil daar graag knap ankome."
„Begrôôt het je dan niet om 'm zoo weg te doen?" vroeg ze stroef.
Brand dacht na. Zijn accordeon. Hij had haar van zijn ouders gekregen, toen de begeerde motorfiets hem geweigerd was, en dit geschenk stemde hem even blij. Hij zou les krijgen, zoolang dat noodig was. Hij had vlijtig gestudeerd. Moeder gaf weinig om zijn spel, maar vader luisterde graag en Koba ook; die was toen nog klein.... Later speelde hij weinig meer.... tot na zijn trouwen.... eerst voor Jannie en toen de kinderen er waren voor hen....
„Wat héb ik er an," zei hij mat.
„Dat moet je niet zegge. As àlles weg en op is ken je er de kost nog mee verdiene." Jannie glimlachte, al was er in haar stem een zweem van bitterheid.
Hij keek haar aan. De kost er mee verdiene? Meende ze dat? Hij voor het publiek spele op avondjes, bruilofte, bals en uitvoeringe....
„Dat zal je van mijn nooit beleve," zei hij fel.
Zij stond op en schonk koffie in. De glimlach zweefde nog om haar lippen. Dit was weer de ouwe Brand, de zoon van Arie en Trui uit het renteniershuis op de Kerkebuurt. Ze zag weer de opwaartsche trek bij zijn mondhoeken, die ze zoo goed kende.... en liefhad.

Zoolang hij die had, was Brand Ploeger nog niet heelemààl verslagen.
Ook hij was opgestaan en had uit de diepe hangkast zijn „mook" gehaald. Voorzichtig haalde hij haar uit het foudraal en zette haar voor zich op de tafel onder de lamp.
„Het is toch te gek om zoo'n duur ding in huis te houwen as je zóó om geld verlegen zitte as wij opheden," vond hij.
„En toch mag ie niet verkocht," zei ze beslist.
„Zeg dan tenminste waarom niet," drong hij aan.
Ze slikte een paar maal. Het zéggen.... hoe kon ze dat zeggen.... die herinnering, die zóó diep begraven lag in haar diepste zelf, dat ze er nooit over sprak...... en dat stille verlangen naar een dochtertje, dat die herinnering weer zou doen lèven....
Even knipperde ze met de oogen en nam toen met een beslist gebaar de accordeon op haar knieën. Brand keek verwonderd toe hoe ze onhandig op een paar toetsen drukte en het instrument een weinig uittrok. Eens, lang geleden, in hun eerste heerlijke huwelijksjaar, had hij haar een paar eenvoudige wijsjes geleerd. Zou ze zélf willen spelen?
Jannie's vingers zochten langs de toetsen. Hoe was het ook weer? Het wijsje zong door haar gedachten..... Ja, ze wist het weer....
Langzaam, en wat onregelmatig, speelde ze het refrein van het haast vergeten liedje: „Vaarwel lief Holland." Brand fluisterde de woorden en bleef verwezen zitten staren naar het bleeke gezicht van zijn vrouw.
Om Corrie....
Maar er sliepen onder dit dak nog vier andere kinderen van hen samen, die gekleed en gevoed moesten worden....
Zacht zei hij haar dit terwijl hij de accordeon voor-

zichtig van haar wegnam en die weer op de tafel zette. Toen greep hij een stoel en ging dicht naast haar zitten.

„Je moet an zukke gedachte toch niet toegeve," zei hij ernstig.

„Dat is gaan en weest en het geeft je enkel maar verdriet, je winne er niks mee. We hielde er immers nog vijf over."

„Vijf," zei Jannie schamper.

„Goed. Vier dan," suste hij.

„En dat benne allemaal jôôns," klaagde ze zacht. Ze benne goed en lief en ik zou ze niet aars wille, maar het blijve jôôns. Moeder heb het mijn al zeid; die gaan van je of, as het goed is en ik zien dat nou al ankomen bij Arie en bij Kees, die benne zoo uithuizig. As ik nog maar één meidje had. Net zoo as Corrie was. Weet je het nog?"

„Of ik het nog wèèt...."

De stilte lag zwaar in het vertrek. Boven kraakte een ledikant en Dirk prevelde een paar woorden in zijn slaap. De pendule sloeg negen en de hooge zilverige toon klonk lang na.

Brand en Jannie staarden stil voor zich uit.... en hun gedachten toefden in het verleden. Tot hij haar een weinig naar zich toetrok en zachtjes zei:

„We houwe 'm dan maar éé. We zulle er zonder die paar cente ok wel kome is te hopen."

En toen vertelde ze ineens dat andere, dat wat komen ging.

„Het spijt me voor jou om al de zorg en de drukte, die het brengt voor je," zei hij bezorgd. „Maar as dit nou toch weer d'rs een meisje wordt...."

Jannie knikte hem toe.

„Dan is het allang weer goed," zei ze innig.

Toen de accordeon weer in de kast stond en Jannie

Arie's broek verstelde zochten Brand's oogen van achter zijn krant telkens het gezicht van zijn vrouw. Nou was je al zoolang trouwd en je zag mekaar alle dage; je hadde alles samen deeld, veul zorge en armoed en verdriet en een beetje plezier, en toch wist je niet eens wat er alle dagen in je vrouw omging. Dat ze liever een zussie had inplaats van al die jôôns, dat was te begrijpen, dat had ie zelf ok. Maar dat Corrie's weggaan 'r zoo diep raakt had, dat had ie nooit weten....

XVII

„Moe, we gaan met Pa op schaatse. Mag ik twee cente mee voor een korstje?" vroeg Arie.
Jannie keek in zijn donker, smal gezicht.
„Piet toch ok?" vroeg ze.
„Ja, maar die wil geen cente mee. Dat hoeft niet zeid ie."
Ze zocht in haar portemonnaie. Er zaten nog een paar dubbeltjes in en wat centen.
„Hier," zei ze. „Tien centen, dan kun je Pa en Piet ook trakteere en neem er voor Kees en Dirk ok elk één mee. Niet strooie 'oor."
„Nee Moe." Dolblij stormde Arie met zijn schaatsen de deur uit. Ik ken toch lang niet toe, dacht ze onverschillig. Nou hebbe die kindere tenminste nog wàt. Zuchtend nam ze haar naaiwerk weer op. Ochja, er moest noodig weer wat op de kachel ok, aars ging die weer uit....
Eer ze weer kon gaan zitten hoorde ze volk in de gang en gerammel van schaatsen. Kwam Brand nou al terug? Snel opende ze de kamerdeur en toen stond ze tegenover Wouter Prins.

„Goeien middag," zei die vroolijk. „Alles goed hier?" Verward noodde ze hem binnen, bood hem een stoel aan en schonk thee in. Wat moest die hier zoeken?
„Is je man niet thuis?" vroeg Wouter.
„Hij is met de twee oudste jôôns op schaatse weg."
„Ja, daar was ik al bang voor. Heb ie nog wat werk opheden?"
„Nee.... dat is te zeggen.... hij werkt in de Meer."
„Nouja; ik begrijp het." Wouter wuifde met zijn hand. „Mijn werkman bevalt ons niet erg en zijn vrouw heelemaal niet, en nou kwam ik weer om Brand. As ie wil tenminste."
Jannie roerde peinzend in haar thee. Wouter dronk de zijne en keek haar aan. Zij voelde zijn blik en bloosde. Die vreemde oogen van hem. Een bepaalde kleur zooals die van Brand hadden ze toch niet, maar ze hadden iets anders, iets dat lokte en boeide ook als je dat niet wilde. Goed dat Brand maar een baas had....
„Mijn man heb zich van de week al bij Krelis Stam verhuurd. Die vroeg er een in de krant," zei ze.
„Ik heb 'm lezen. Maar het spijt me, dat jullie het ok zien hewwe."
Hij bleef kijken. Wat stond die kleur 'r goed. Zoo net zag ze zoo erg bleek. Een knap gezichtje had dat vrouwtje nog altijd.
„Nog een kopje?"
„Graag." Hij schoof het over de tafel naar haar toe.
„Waar benne de kleinste twee?" vroeg hij dan.
„Die doen hun middagdutje," zei ze.
Toen sprak Wouter over allerlei dingen; kleine gebeurtenissen uit zijn dorp, wie er geboren en gestorven waren, over zijn werkman die precies een automaat was en enkel en alleen maar deed wat hem

opgedragen werd en niets meer; en over zijn stuursche vrouw....

„Wat een verschil met jullie zeg. Mijn vrouw en ik wenne nooit an dat stel. En daarom docht ik vanochtend ik gaan d'rs naar Brand en Jannie. Ik had hoord, dat zijn baas doodgaan was zien. Dus jullie zitte wel niet ruim opheden?"

„Och ruim...." zei Jannie vaag.

„Ken ik je soms helpe?" bood hij aan en boog zich iets voorover.

„Hoe bedoel je?"

„Nou, wat leene, een soort voorschot op Brand zijn loon...."

Jannie glimlachte en hij zag haar tanden wit en gaaf even blinken tusschen het wat fletse rood van haar lippen.

„Dat is wel erg mooi, maar Brand gaat met Mei immers naar Stam," weerde ze af. „En we redden ons heusch wel 'oor."

„Des te beter," vond hij. „Maar ken Brand niet van die kerel of? Ik geef 'm een gulden meer as ie daar verdiene zal."

Groot en forsch stond Wouter nu voor haar. Ze keek hem aan.

Oh, dat zonnige en zorgelooze in dezen man, wat miste ze dat toch in Brand. Haar Brand, die vroeger ook zoo stralend en zonnig was. Wat maakte een beetje geld toch een verschil in het leven van een mensch, vooral in dat van een man.

„Maar dat hoort toch niet," zei ze. „Verhuurd is verhuurd."

„Dat wèl," gaf hij grif toe. „Maar het zal je daar geen van beiden bevalle. Ik ken dat volk al zoo lang. Krelis zelf, dat zal wel gaan, maar zijn Aagje.... Enfin, je praat er maar d'rs over met Brand éé. En

je doet maar d'rs een goed woordje voor mij. Ik hoor er dan nog wel wat van. En verder het beste 'oor." Met een snel, vast gebaar omsloot zijn hand even de hare. En weer zag ze een verwarrend moment zijn oogen sterk en dwingend in de hare.
Toen ging hij en ze bleef alleen met haar gedachten. Dus het zou hun daar niet meevalle, dacht Wouter. Och, ze zag er zelf ook wel een beetje tegenop, dat dorp stond vroeger niet best bekend.... Een gulden meer, had hij gezegd. Nee, Wouter was niet benauwd en zijn vrouw evenmin. En zijzelf, noch hun kind, lieten je ooit voelen, dat je de mindere was. Het was er net als bij Klaas Wit.... En tóch....
's Avonds vertelde ze het aan Brand wat Wouter gezegd had.
„Had ik dat maar weten," zei hij spijtig. „Nou gaat het vanzelf niet meer. Ik was daar heel wat liever heengaan as naar Krelis Stam. Hij is al een ouwe sukkel en zijn vrouw heb de broek an. Wist Wouter aars nog wat te vertellen?"
„Oja." En ze vertelde hem al de nieuwtjes die ze gehoord had. De jongste kinderen speelden en de oudsten lazen elk in een boek, de kachel knetterde gezellig, de koffiepot pruttelde op het lichtje, het werd een gezellige avond.
„Maar wat moete we nou met Wouter?" vroeg Brand eer ze naar bed gingen. „Wil je wel geloove dat ik er echt strijd van heb of ik het doen zal of niet?"
„Maar het gaat niet," zei ze beslist. „Dat zou niet netjes weze."
„Best 'oor. Dan gaan ik naar Krelis en Aagje," zei hij vroolijk.
„Jij ok r's je zin."
Dien week bracht de post twee brieven. Eén van Koba. Of Brand en Jannie in hun buurt geen betrek-

king voor haar wisten, want ze wou graag eens wat anders.
„Wer wat nieuws," mopperde Brand. „Zoo'n meid moest trouwe, dat is beter."
„Daar benne 'r aars twee voor noodig," zei Jannie. „En dat lukt niet met Koba. Ze maakt het telkens zèlf uit schreef je moeder. Die is er niks over te spreken."
De andere was van moeder Kee. Je bent eerdaags jarig, schreef die, en Gerbrand zei dat jullie weer verhuize gaan, en daarom stuur ik je maar een cadeautje in geld.
Met tranen in de oogen streek Jannie het cadeau glad. Veertig gulden!

XVIII.

Op een stralende één Meidag werd hun huisraad weer op een vrachtauto geladen en toen reden ze wederom een nieuwe woonplaats tegemoet. Zonder eenig spoor van aandoening verliet Jannie hun huis en de stad, waarin ze zoo korte tijd gelukkig was geweest en met een beklemd hart kwam ze het dorp binnen. Wat zou ze hier vinden in dit oord dat berucht was om zijn scherp omlijnd standsverschil en zijn kliekjesgeest?
Maar och, welke kleine gemeenschap was daar geheel vrij van; en wat had je tenslotte met al die menschen en hun eigenaardigheden noodig? Je had genoeg aan je eigen werk en aan je eigen zorgen. Meer dan genoeg.
Zoodra alles afgeladen was toog ze vol moed aan den schoonmaak. Het huis viel haar erg mee; Brand had niets teveel gezegd. Het was ruim en goed onderhouden. Vlak achter de uitgebouwde voorkamer

stond een groote kapberg, waar de baas zijn overtollig hooi en stroo in onderbracht en die 's winters als dat noodig was de schapen herbergde. Verder was er een flinke woonkamer, een ruime keuken en een aardig slaapkamertje voor de jongens. En op het ruime erf stond een klein schuurtje.
Terwijl haar handen en voeten dien eersten dag druk bezig waren, vlogen haar gedachten vooruit naar alles wat veranderd en vernieuwd moest worden. Er was zooveel versleten in de laatste jaren. Ze zou moeten scharrelen met zeil en tapijt, en er moesten nieuwe gordijnen komen. En hoever zou ze vandaag met de schoonmaak komen? Morgenmiddag moest ze al mee naar het land om te melken had de vrouw gezegd, want de baas moest uit. En die verwachtte ook dat ze een paar dagen kwam schoonmaken.... en Zondag moest en zou ze naar de Lage Hoek. Je zou er liefst maar dadelijk heenfietsen. Gelukkig dat Piet haar in de eerste dagen kon helpen; later moest hij maar een baas zoeken. Ze werkte door tot Brand thuiskwam en toen gingen ze, na een haastige maaltijd, vroeg ter ruste. Iedereen, van groot tot klein, was moe en vol van de eigen gedachten. En dat bleef de eerste dagen zoo. Brand was stil. Hij had moeite zich aan te passen in dit bedrijf, waar de boer het werk regelde, zoolang zijn vrouw dien regel goedkeurde. Jannie verdeelde haar tijd tusschen haar eigen huis en de boerderij, want overal was ze even hard noodig, naar het scheen. Piet paste dan op en keek intusschen uit naar een baas, die zoo'n ventje als hij kon gebruiken. Het scheelde hem weinig, wat hij moest doen; als ie maar wat kon verdienen, want als hij geld thuisbracht hoefde moeder niet meer uit werken te gaan bij de boerin. Hij hield niet van vrouw Stam en Jannie evenmin. Telkens was het:

„Jantje, denk je er om dat je morgenmiddag melke moet?" Of: „Jantje jij kome morgen te werk éé?" Want Jantje was ze nu geworden. Het Jannie dat vanaf haar vroegste jeugd haar naam was geweest werd genegeerd. De koele, hardklinkende stem van Aagje zei: „Jantje!" En haar sterke, grijze oogen keken langs je heen, of je een dweil was.
En Jannie kwám. Ze voelde zich tegen deze vrouw niet opgewassen. Die vroeg niets, die eischte door de klank van haar stem. En ze werd gehoorzaamd ook. Brand liep hoog met 'r. Dát was nog r's een boerin, zoo vond je niet gauw een tweede in deze buurt. Die wist hoe het in het bedrijf moest toegaan. Ze had oog voor álles. De baas.... nou ja.... een goeie sul en daar was alles mee zeid. Maar met hem, Brand, besprak ze de boel nog wel d'rs een keer. En knap was ze ok. Wat een figuur.... en een gezicht.... ze kon wel een jonge meid weze. Dat ze wat bazig leek.... nou, dat werd je vanzelf wel met zoo'n man as zij er èèn had. En dan werd je dat teugeover een aar ok.... En dat ze Jantje zei? Och, Jannie werd nou toch ok wel wat kinderachtig as je naar Truus keek. En ze noemde hem immers ok Gerbrand. Zoo was ze nou eenmaal.
Zoo sprak Brand en Jannie zweeg maar. Wat gaf het ook om te klagen? Overal was wá. Alleen deed het je wat zeer van binnen.
Uiterlijk rustig ging hun leven daar voort in het eenvoudigste huis van dat kleurige buurtje, waar allemaal deftige menschen achter de spiegelruiten en de fijne gordijnen woonden. Dure gordijnen, waarbij Jannie's nieuwe vitrage's in het niet zonken. Die anderen waren beter dan zij, ontdekte ze al gauw aan de houding der vrouwen. Er was iets neerbuigends in hun minzame houding jegens haar, en ze voelde haar

minderheid fel in hun speurende oogen. Maar twee huizen van haar af, aan de andere kant van de statige hoeve van Stam, woonde Mina, de gezellige echtgenoote van een rustend timmerman en in haar wist Jannie al gauw een echte buurvrouw te hebben gevonden. Zij was het die Piet aan een gemakkelijke baas hielp, bij een tuinder aan den overkant, en zij bood aan om, als dat noodig was, op Dirk of op Keesje te passen.

Dat was zoo heerlijk rustig als ze naar de Lage Hoek ging. Dan nam ze de één mee en de ander wist ze veilig en goed verzorgd bij Mina.

„Ga maar 'oor," zei die steeds weer. „Je hewwe je moeder nou nog."

Zij vroeg ook niet naar alles, zooals de anderen, maar vertelde uit zichzelf....

Het was in het eind van Juni dat een kort briefje van vader Pieter haar naar huis riep.

„Dat voegt slecht," zei Brand. „De vrouw had al zoo halvers zeid dat je vanmiddag melke moste."

„Die ken nog wel meer zegge," zei ze bits. „Maar ik gaan. Dan ken ik vader meteen voor de geit bedanke".

„Ja, doen dat vooral". Brand sprak met nadruk. Het was ok merakel mooi van vader om zijn beste geit an hulle te geven; een beest dat alle dage twee kan melk gaf....

Snel ruimde Jannie het werk weg en fietste naar de Lage Hoek. Ze moest weer tijdig terug weze en een middag was zóó om. Lastig dat ze zoo gauw loof was opheden, vroeger kon ze veul meer. Enfin, bij moeder kon ze wel effies uitzakke....

Maar ze trof moeder Kee in bed en vader Pieter in zorgen. Moeder moest rusten had de dokter gezegd, het hart deugde niet, er was wel geen direct gevaar, maar voorzichtigheid was toch geboden.

„En nou moete we een flinke hulp hewwe zien," zei Pieter. „Zoo'n waar je alles an overlate kenne. Maar hoe kom je daar zoo gauw an."
Jannie peinsde. In gedachten ging ze al wat hulp kon bieden na. En ineens wist ze.... Koba!
„Wat denk julle van mijn schoonzuster?" vroeg ze.
„Koba Ploeger? Zou die hier kome wille?" vroeg Kee ongeloovig.
„Ik zou niet wete waarom niet," zei Pieter bruusk.
„Ze schreef ons laatst of we wat voor d'r zoeke wouwe", vertelde Jannie. „Het maakte niet uit wat en waar."
„Die Koba was vroeger zoo'n zacht schepseltje," zei Kee. „Ik had 'r wel graag."
„Zal ik dan maar schrijve?" stelde Jannie voor. „En dan kom ik wel elke dag hier, zoolang julle geen hulp hewwe."
„Is dat niet te drok voor je?" vroeg Kee bezorgd. „Pas goed op je eigen 'oor kind. Je benne niet alleen...."
„Dat komt wel goed 'oor," riep Jannie luchtig en haastte zich naar achter om daar het werk af te maken. Vader was zoo onhandig in het vrouwenwerk.
Het werden drukke dagen. Jannie fietste geregeld heen en weer om haar vader te helpen bij zijn onhandige pogingen om de huishouding te doen en de zieke te verzorgen. En de hooitijd was nog niet voorbij....
Eén keer was ze bij Dirk en Marie gaan vragen of Truus een paar dagen naar de Lage Hoek mocht. Marie had niet ronduit geweigerd, dát niet, maar haar toestemming was zóó ingekleed dat Jannie geen tweede keer durfde vragen. En Truus wilde zoo graag.... en het waren toch haar eigen grootouders. Jannie wist niet, dat zijzelf Marie tot deze onhartelijke houding gedreven had. Ze had het gevraagd of

het iets vanzelfsprekends was, dat het meisje daar hielp. Alsof Truus niet háár bezit was, een angstvallig vastgehouden bezit; en alsof het een gewoon arbeiderskind was, inplaats van hun pleegdochter. Nee Marie dacht er niet over om haar af te staan aan die lui daar in de Lage Hoek. Een dag.... nou dat moest dan maar, langer kon ze d'r niet missen, ze had hier ok hande met werk....

XVIX.

Toen Koba Jannie's brief gelezen had, staarde ze peinzend voor zich uit naar het keurige rotstuintje voor het villatje van moeder Trui en haar tweede echtgenoot, dat nu ook háár thuis was. Ze was echt blij, dat die twee op visite waren. Nu kon ze dit op haar gemak overdenken. En dat was noodig. Want al was ze al maandenlang van plan om haar mooie baan als chef in het groote warenhuis in den steek te laten en weer naar Westfriesland te gaan, nu schrok ze er wel even voor terug.
Dit soort betrekking had ze feitelijk ook niet gewild. Ze bedoelde iets anders. Iets in een zaak of in een groot, deftig gezin. Maar bij die twee arme oude menschen.... en één er van was nog wel ziek ook....
In haar gedachten rees de Lage Hoek voor háár op, zooals ze die gekend had in haar jeugd. Het smalle pad met de beschuttende heg van heesters en struiken er langs en daarachter het lange hooge huis te midden van veel boomen, en verderop het lage land, met riet en water, in een kromming van den dijk. Het was een apart geheel; heel anders dan de rest. Ze proefde als het ware de zilte lucht, die de wind vanuit de zee meevoerde. Nu zou die zilte smaak wel ver-

dwenen zijn, bedacht ze; nu was de zee een meer geworden. Maar de Lage Hoek zal zichzelf wel gebleven zijn en het land van Willem Kuiper ligt nog wel aan den overkant van den weg.
Zou Jan al getrouwd zijn? Misschien heeft hij wel al een paar kinderen. Nooit had iemand haar iets over hem geschreven en ze had zoo graag wat vernomen. Tweemaal had moeder in de afgeloopen jaren op een verloving van haar met een keurige jongeman gehoopt, en telkens had ze zich vóór de groote vraag terug getrokken, tot groote verontwaardiging van Trui, die haar zoo graag óók deftig getrouwd zag.
Moeder zou nu ook weer boos zijn als ze ging. En gaan zou ze, dat wist ze nu reeds. Ze moest Jan Kuiper nog eens zien en zoo mogelijk ook spreken. De herinnering aan haar liefde voor hem stond nu steeds tusschen haar en iedere andere man. Misschien zou dat, als ze hem zag, zooals hij nú was, voorgoed overgaan. Zij dacht immers altijd aan de jongen met zijn vroolijke, grijze oogen en zijn zachte, innemende manieren, de Jan Kuiper van acht jaar geleden. Het was toch te gek, dat telkens wanneer een andere man, die blijk gaf van je te houden, zijn arm om je schouders legde en een paar lieve woordjes zei, dat er dan iets was, dat je dwong om je hoofd af te wenden, opdat hij je mond niet zou kussen. Je mond, die Jan Kuiper, na vader's dood, niet meer begeerde.
Ze móést gaan. Ook om de lieve oude plekjes terug te zien, om die arme oude menschen te helpen....
Moeder Trui wás boos. Daar wierp dat dwaze kind haar mooie betrekking met dat hooge salaris weg om een gril. Ze leek wel gek. Ze zou er Brand over schrijven, want dit was zijn vrouw's werk natuurlijk. Ze mopperde en raasde om beurten en haar man knikte en zweeg; die kende dit al van haar; hij had het

een paar maal meegemaakt met de mislukte verlovingen van Koba. Zoo'n bui dreef vanzelf wel weer over en Koba deed toch, wat ze zelf wilde. Ze had er trouwens de jaren voor. En zoo stapte Koba, nog even fijn en rank en donker als vroeger, op een Zaterdagavond bij Brand en Jannie naar binnen. Ze had hen wel geschreven, dat ze komen zou, maar niet hoe laat en wanneer. En daardoor trof ze hen aan, zooals ze wáren. Beiden met hun jongens aan tafel, bezig het avondbrood te eten. Brand ongeschoren, nog in zijn werkoverhemd; een wat wrevelige, vermoeide man; en Jannie bleek en traag in een slordig huishoudschort, met warrig haar en doffe oogen. Wat zagen die twee er vroeger anders uit. Zij, altijd kwiek en helder, met steeds iets fleurigs aan en hij, die er steeds zoo op gesteld was om er onberispelijk uit te zien; een keurig overhemd, een scherpe vouw in de pantalon en gepoetste schoenen.... ze wist het nog zoo goed. En toch hadden ze het in hun eerste huwelijksjaren ook niet gemakkelijk, maar toen waren ze levendig en fier. Nu schenen het menschen, die geen hoop meer hadden om ooit weer onder hun dagelijksche zorgen uit te komen. En Jannie was blijkbaar weer in verwachting ook. Hoe zou moeder Trui dat opnemen? Goed, dat die ver weg woonde.... Verbaasd keken ze haar aan. Koba, die haast dertig was en amper twintig leek. Dat deftige dametje, dat huishoudster wilde worden in de Lage Hoek.

„Jij bent niks veranderd," zei Brand toen de eerste verrassende begroeting voorbij was.

„Maar jullie wel," zei ze ernstig.

„Hoe dan?" vroeg hij.

„Jullie zien er allebei zoo triest uit. Zoo hopeloos.."

„Zoo voele we ons ook," zei Jannie zacht.

„Je kunt haar niet telle," plaagde Brand. „Een vrouw,

die twee huishoudings doet en meer op 'n fiets zit as op 'r stoel.... Maar ik ben blijd dat je komen benne Zus," vervolgde hij dan op geheel anderen toon. „Jantje had het niet lang meer uitloopen zoo. En vader en moeder moste toch ok holpen worre."
„Maar Truus dan?" vroeg Koba.
Terwijl Jannie Dirk en Kees naar bed bracht en Piet en Arie aardappels schilden, vertelde Brand.... en hij vertelde veel.
Maar later op den avond nam hij zijn accordeon en speelde, op haar verzoek, de oude wijsjes van voorheen en samen met Jannie zong ze de bijna vergeten woorden, die eens zoo populair waren. Eens — dat was in de heerlijk zorgelooze jaren van hun jeugd. En ze lachten en vertelden hun herinneringen en leefden zich alle drie weer even terug in dien tijd.
Heel laat ging Koba tevreden ter ruste, op het haastig opgemaakte logeerbed, in de hooge bedstee van de voorkamer.
Brand en Jannie waren haar toch meegevallen. Dat trieste, onverschillige zat gelukkig enkel nog maar aan de buitenkant. Als het daar nu maar bleef....
De volgende morgen bracht Jannie haar naar de Lage Hoek. Een diepe ontroering beving haar, toen ze haar eigen dorp in al zijn zomersche pracht voor zich zag liggen. Tranen welden heet en brandend in haar oogen op. Zoo had ze het in haar gedachten zoo vaak gezien. Al woonden zij en moeder de laatste jaren ook in één der schoonste streken van Gelderland, veel en veel mooier vond zij haar geboortegrond. Hier wist ze zich thuis! Voor het eerst, na hun zielig heengaan, zag ze weer het statige renteniershuis en de plaats van Dirk en Marie, die nog niets van haar komst wisten. Ze zou hen spoedig opzoeken

en ze alles uitleggen in zooverre het haar werkkring betrof. De ware reden ging niemand aan.
Ze gingen verder tot aan de hoeve van Willem Kuiper en hier vertraagde Koba haar gang en ze keek naar het groote, hooggebouwde huis, dat daar ver van den weg stond, tusschen dicht geboomte. Eens had ze gedacht hier te zullen wonen en er haar geluk te vinden. Jannie zag haar zachte lippen beven en zei luchtig, als in scherts: „Weet je dat Jan Kuiper ok nog vrijgezel is? Die boert hier nog altijd met zijn vader. Die ouwe huishoudster is weg en nou is er een aar komen, een jongere en men zegt, dat die een oogje op Jan heb, maar hij niet op heur. Of het waar is.... Mén zeidt zooveul."
„Ik wist er niks van," zei Koba zacht.
Maar met een blij hart ging ze het pad op, dat haar naar haar nieuwe taak voerde.
Rustig en flink deed ze, wat haar hart en hand vonden te doen bij de steeds minder wordende, geduldige Kee en de magere, geelbleeke Pieter Smit. En vaak tuurde ze door de kleine ruitjes naar buiten over de kleurige velden, onder den zachtblauwen hemel, of ze dwaalde rond het huis en door den boomgaard in de zonneschijn. Het was hier zoo goed en zoo vredig. Je leerde de dingen, die komen zouden geduldig afwachten. Alle overhaasting scheen hier dwaasheid. Elk komen en gaan geschiedde immers op den juisten tijd.... Ze zag het aan boomen, bloemen en dieren. Waarom zou zij dan ongeduldig zijn?
Op een stillen avond wandelde ze naar Dirk en Marie. Ze vond Dirk even groot en gemoedelijk als ze hem verlaten had. Hij begroette haar hartelijk en was direct vol belangstelling voor al wat de Lage Hoek betrof. Marie was ook weinig veranderd vond ze en ze

volgde, onder haar gesprek met Dirk door, haar nerveuze, overbodige bewegingen.
„Waar is Truus?" vroeg ze opeens.
„Naar de zang," zei Marie. „Daar most en zou ze op en ze is toch al op de gym ok. Nou is ze alle weke vast twee avonde vort...."
„Jij ging toch vroeger ook wel eens uit?"
„Ja, voor d'rs een keer. Maar zooas opheden...." Marie zuchtte. „Er is almaar wat aars lijkt het wel. Zoo'n kind lijkt wel over niks beters te prakkezeeren as zuk. Dán wil ze graag een uurtje wandele of fietse met een vriendin; en dan vraagt ze weer of ze een nacht te warskip mag naar een kennis; en dan dat zingen en die gymnastiek.... wat een verbond is dat toch.... en waar is het noodig voor...."
„Maar dat hoort er tegenwoordig toch bij," vond Koba. „Andere meisjes mogen het toch ook."
Marie bleek gegriefd door dit antwoord.
„Ik hou er aars niet van," zei ze kortaf. „En ik hew het 'r zeid ok. Maar Dirk geeft Truus alles toe. Ze is thuis niet meer tevreden."
Koba zweeg en keek eens rond op het staltje, waar een pijnlijke netheid heerschte en waar geen kussen of boek een zweem van gezelligheid gaven. En ze vergeleek deze omgeving met die waarin de broers van Truus opgroeiden. Dat gezellige, roezige gezin, waar elk kind ruimte vond om te spelen en zich uit te leven en waar Jannie met een paar leuke platen en een fleurig kleedje wonderen deed....
Spoedig nam ze afscheid en liep langzaam terug in de schemering. En toen ontmoette ze Jan Kuiper. Ze herkende hem meteen, al was hij wat breeder geworden en al had zijn glad, achterover geborsteld, haar een donkerder glans gekregen.

„Goedenavond," groette ze gewoon en liep rustig verder al bonsde haar hart ook tot benauwends toe.
„Goeinavond Kóba."
Met een paar snelle passen liep Jan op haar toe en stak zijn hand uit. Aarzelend legde ze de hare er in.
„Hoe gaat het?"
„Uitstekend. En hoe maak jij het?"
Ze ging meteen verder en hij liep als vanzelfsprekend naast haar mee.
„Kind wat hoorde ik er van op dat jij hier bij Pieter Smit was. En ik heb al oftig r's op je loopen, maar ik kon je nooit te spreken krijge, leek het wel. Hoe is het met je moeder?"
Ze antwoordde en er ontstond een druk gesprek over en weer. Beiden hervonden dadelijk de oude, losse omgangstoon uit hun jeugd. Bij het pad nam ze met een handdruk afscheid.
„Wanneer zien ik je weer?" vroeg hij met haar hand nog in de zijne.
„Dat kan ik niet zeggen." Ze bewoog haar vingers om los te komen en hield haar oogen afgewend.
„Morgen?" drong hij aan.
„Goed. Morgenavond," beloofde ze zacht.
En zoo wandelden ze den volgenden avond over den dijk en keken naar de maan, die over de gladde oppervlakte van het meer een gulden streep trok en zoo aan dezen zomeravond een sprookachtig aanschijn gaf. Jan sprak over vroeger.
„Weet je nog....?" vroeg hij dan.
Ze knikte enkel maar.
„Waarom maakte jij het toe zoomaar uit, nadat je vader dood was?"
„Ik?" Verbaasd keek Koba hem recht in de rustige grijze oogen.
„Jij deed het," verweet ze.

„Nietwaar.”
„Wél waar!”
Toen lachte hij luidop.
„Nou loope we hier strakkies te klammen as een paar kleine jôôns,” zei hij vroolijk. „En wat geeft het eigenlijk, want gebeurd is en blijft het.”
En toen spraken ze weer over andere dingen en hij bracht haar intusschen tot bij de oude vlier.
„Kom je morgenavond weer?” vroeg hij, toen ze daar stonden.
„Dat gaat niet,” weerde ze af.
„Wanneer dan?”
Ze dacht na. Wat wilde Jan eigenlijk? De band weer opnemen, waar die afgebroken was, of wou hij haar enkel nog graag eens spreken? Eén avond wilde ze hem dan nog wel geven....
„Overmorgen dan maar,” zei ze zacht en haar bruine oogen zochten de zijne als in een vraag. Even boog hij zich naar haar over, maar dan liet zijn hand de hare los.
Maar twee dagen later raasde er een halve storm en zware regenwolken ontlastten zich over het vlakke land. De duisternis viel dien avond veel vroeger in dan anders.
„Moet je nou nog naar Dirk en Marie?” vroeg Kee bezorgd toen Koba haar regenjas aanschoot. Als ze maar niet ziek werd van dit weer, ze was zoo teer.... en waar haalde je weer zoo'n lieve en handige helpster vandaan....
„Eventjes. Een uurtje maar,” zei Koba en ze stopte zorgvuldig het haar weg onder het kapje.
„Ja, je benne mooi genog 'oor,” plaagde Pieter toen ze in de spiegel keek. „Het is toch zóó donker. En ik laat de zijdeur wel los, dan ken je net zoolang wegblijve as je wille, want ik gaan te bed. Wel foei,

is dat nog weer voor Augustus." En hij keek verwijtend naar buiten. Hij dacht er het zijne van met Koba. Jan Kuiper zwierf te veel in de buurt opheden.
Koba trok vlug haar laarzen aan en stapte vroolijk naar buiten. Ze had beloofd te komen en ze zou komen. Als Jan er niet was, ging ze door naar Dirk.
Maar Jan stond al onder de vlier te wachten en zijn oogen straalden, toen hij haar kleine gestalte zag naderen.
„Mooi weer om te wandelen," spotte ze.
„Ja, het treft slecht," zei hij. „Ik had docht, we moste maar om de koffie gaan naar Willem Kuiper."
„Naar jou huis?" vroeg ze verbaasd.
„Weja. Vader wil je graag weer d'rs zien en spreke en de huishoudster is voor een nacht uit. Dan kan jij mooi koffie intappe en zoo, want dat handst ons niks."
„Ik vind het toch wat raar." Ze weifelde.
„Och kom. We benne toch geen kindere meer. En vroeger kwam je toch ok bij ons over de vloer. Waarom dan nou niet?"
„Och.... vroeger.... Toen was het heel anders."
„Niks aars as nou," zei hij kort. „Geef me maar gauw een arm."
En met haar arm vast in de zijne voerde hij haar zijn huis binnen, waar zijn vader hen wachtte.
De oude man begroette haar hartelijk en het was Koba meteen of ze nooit weggeweest was. Ze zaten in de kleine zijkamer met de vele ramen, waar ze vroeger altijd zoo graag was en onder het gezellige gesprek door keek ze telkens naar de druipende bladeren en takken, die voórbij de vensters heen en weer zwiepten in de sterke wind. Later zette ze, met behulp van een electrisch keteltje, koffie en Jan zocht in de kasten tot hij een trommeltje met koekjes gevonden had. Hij liep bedrijvig rond in het kleine vertrek ter-

wijl zij achterover leunend in een diepe stoel langzaam haar koffie genoot. Ze zag hoe hij snel en begeerig de eene cigaret na de andere rookte en hoe zijn smalle handen telkens een voorwerp vastgrepen en het meteen weer terugzetten op de zelfde plek. Nog nooit had ze hem vroeger zoo onrustig gezien. Jan was altijd even bedaard geweest. Waarom heeft hij me hier gebracht, dacht ze beklemd. Was het toch niet beter geweest, de wandeling maar uit te stellen. Doch toen wijdde ze haar aandacht weer aan zijn vader, die alles over haar moeder en haar tweede huwelijk wilde weten.
„Dus ik hoor het al," zuchtte hij tenslotte. „Jou moeder renteniert ok al en ik moet hier maar van jaar tot jaar blijve. En dan moet je wete, dat mijn zuster in Alkmaar d'r zoowat op zit te wachten, dat ik bij 'r kom. En dat enkel om Jan."
„Om Jan?" vroeg ze verbaasd.
„Ja. As die op zijn tijd trouwd was, zat ik al jare lang alle ochtende in de Alkmaarder Hout mijn pijpje te rooken."
„O, juist," zei Koba effen.
Willem stond op.
„Nou wat julle doen wille moet je zelf wete, maar ik gaan te bed 'oor," zei hij. „Ik zien je eerdaags wel d'rs weer éé Koba. Wel te rusten."
Het werd stil in de kamer, toen de oude man de deur achter zich gesloten had. Zacht, als van heel ver, klonk een sleepende melodie uit het radiotoestel door het vertrek en het ruischen van de wind door de boomen rond het huis gaf hen daarbinnen een gevoel van rust en veiligheid. Maar toen stond Koba ineens resoluut op en zette haar leege kopje op de kleine tafel.
„Ik kan ook niet langer blijven," zei ze onzeker door

de strakke blik van Jan. „Het wordt al zoo donker; ik moest meteen maar weggaan hé."
Vlug kwam hij achter haar staan.
„Je gaat niet. Nog lang niet," zei hij beslist en trok haar in zijn armen. Met een snel gebaar drukte hij haar hoofd tegen zijn schouder en kuste haar op de lippen. Stil, verrast, leunde ze tegen hem aan en liet zich dan meevoeren naar één der lage stoelen. En daar herrees voor haar weer het heerlijk verleden in volle werkelijkheid.
Maar toch anders. Want zijn hartstochtelijke kussen wekten iets in haar op, dat toen nog geslapen had en dat er haar toe dreef zich geheel en al over te geven aan die dwingende armen. Vroeger waren zij als twee kinderen samen geweest, maar dit was niet kinderlijk meer. Ze voelde zijn mond op haar gesloten oogen en in haar hals en telkens zocht hij, begeeriger dan te voren, haar lippen. Zwijgend en heftig bleef hij haar kussen als één die lang ontbeerd heeft, tot zij hem zijn kus teruggaf. En toen worstelde ze zich, als stoeiend omhoog uit zijn armen en liep naar één der ramen. Hij kwam naast haar staan en samen keken ze in het duister. Hij legde zijn arm om haar heen.
„Lieveling," zei hij schor.
Stil stond ze naast hem. Hij voelde haar beven.
„Ben je koud?" vroeg hij bezorgd.
Ze dacht aan haar jagend bloed en haar gloeiende wangen.
„Nee koud ben ik niet," zei ze en ze lachte zacht.
„Wat dan? Ben je bang? Bang voor mij?" Zijn stem was innig, maar iets in de klank ervan daagde haar uit.
„Bang voor jou...."

De greep van zijn arm werd sterker en ze wist zijn mond weer dicht bij de hare. Maar ze week terug.
,,Niet doen Jan," zei ze zacht. ,,Ik moet naar huis."
,,Geen sprake van," zei hij bruusk. ,,We moete eerst r's prate."
Hij schoof de zware gordijnen dicht en sloot storm en nacht buiten. Toen knipte hij het licht aan.
Met een teeder gebaar nam hij nu haar gezicht tusschen zijn beide handen en keek strak in haar zachte oogen.
,,Hou je van me?" vroeg hij dringend.
Ze zweeg en haar kleine tanden beten fel op de roode lippen.
,,Hou je van me?" hield hij aan.
Ze knikte.
En toen was ze weer in zijn armen en ze zag zijn oogen stralen.
,,Eén keer ben je zoomaar van me weggaan," fluisterde hij snel.
,,Dat zal me geen tweede keer beuren. Avonde heb ik op de Kerkebuurt rondzwalkt, zonder je te zien, en anbelle durfde ik niet, omdat het bij julle toe zoo'n rare boel was. Maar nou heb ik je weer en ik zal je zien te houwen."
Ze wierp het kleine hoofd achterover.
,,Ik dacht eerlijk, dat je me niet meer wou, omdat we arm waren," zei ze. ,,En je was zoo stijf die laatste keer, toen we elkaar spraken."
,,Ik was niet stijf. Jij", zei hij heftig. ,,Zeg dat je het niet meende.... En van dat geld?" Hij lachte. ,,Wij hadden immers genoeg."
,,Hoe kon ik dat weten," klaagde ze.
,,Je wist toch dat ik echt van je hield," verweet hij.
,,Geef hier je mond," beval hij dan teeder en zijn handen gleden omhoog.

„Toe Jan, laat me gaan," smeekte ze zachtjes.
Als eenig antwoord kuste hij haar opnieuw. En ze liet zich dan weer gaan. En toen vertelde hij van zijn leven zonder haar.
„Ik wou wacht hewwe tot je rouwtijd om was; en dan zoo gauw als het kon, trouwe. Maar toen ik er over begon teugen je, weet je nog?, toe liep je zoo-maar weg. En ik zag je nooit meer. Later wachtte ik op een brief van je, maar die kwam evenmin. Zelf schrijve vond ik te gek, omdat jij blijk gaf, dat je het tusschen ons uit hewwe wou. Toen heb ik met aare meisjes gaan, maar om er mee te blijven, dat ging niet meer. Wij ware te lang met mekaar weest en nou zat jij me in de weg. Ik heb verscheiden meisjes versleten 'oor, goeie en aare.... En jij, hoe ging het jou?" vroeg hij dan.
„Al evenzoo," bekende ze. „Tweemaal was ik dicht aan een verloving toe, maar ik kón niet. En dat was jou schuld."
„We hewwe heel wat in te halen en goed te maken," vond Jan. „En wat zulle we nou doen?"
„Naar bed gaan," zei Jannie en ging naar de deur.
„Ja, dat wordt tijd," gaf hij toe, maar hij bleef nog even zitten. Ze keek naar hem. Wat zag hij er nog jong uit nu zijn haren verward over het hooge voorhoofd vielen, bedacht ze en teruggaand streelde ze dat zachte, blonde haar.
Hij keek haar peinzend aan.
„Wat moete we nou?" herhaalde hij zijn vraag.
„Hoe bedoel je."
„Nou, of het de moeite nog loont om ons te verloven, of dat we zoo gauw mogelijk trouwe gaan?"
„Hoe verzin je het," zei ze gesmoord. Trouwen met hem. Niets liever dan dat. Maar....

„Wat wil jij dan?" vroeg hij. „Begrijp je dan niet, dat ik na al deuze jare niet meer wachte wil...."
Zijn stem klonk beslist en haar hart klopte wild.
„En je vader?"
„O, die is zoo blijdt as wat, dat het weer an is met ons. Die ziet ons liever vandaag trouwen dan morgen, dan kan hij renteniere en jij stappe hier zoo in."
„Maar ik kan die ouwe mensche toch niet zoomaar in de steek laten," zei ze.
„Nee, dat gaat niet. Maar langer dan twee maande wil ik toch niet wachte 'oor."
„We zullen zien," beloofde ze.
Even later bracht hij haar terug naar de Lage Hoek. En daar, bij de oude vlier, kuste hij haar nog eenmaal op de zachte lippen, eer hij terug ging. En de vlier boog zijn takken over hen heen in de storm. Bij de kamerdeur kwam Pieter Smit haar al tegemoet.
„Gelukkig, dat je thuis benne," zei hij dankbaar. „Kee is net weer zoo benauwd worren. Ik wou dokter effies hale, want zoo durf ik de nacht niet ingaan".
„Blijft u maar thuis," zei ze. „Jan Kuiper wil wel even gaan." En ze snelde langs hem heen naar buiten.
„Dus toch Jan Kuiper?" mompelde Pieter. Maar toen repte hij zich weer naar de hooge bedstee.

XX.

De andere dag werd Jannie naar huis geroepen; en al voelde ze zich de laatste dagen ook niet heelemaal in orde, toch besloot ze te gaan. Ze moesten het deze dag maar zonder haar doen, vond ze. De kleine jongens konden bij Mina, en verder redde Piet zich wel voor dezen dag. Er stond een pan rijst in het bed en de afwasch zou ze vanavond wel doen.

Zoo geschiedde het. En toen Brand na het eten weer naar de boerderij ging en Arie naar school, stapte Piet ook den weg over naar zijn baas. Het beviel hem daar wel goed, alleen zuk werk as ie vandaag doen most, daar hield ie niet van. Kantjessnijden. Bah!

Maar toch nam hij zijn mes weer op en kroop even later langs de gazons en tusschen de perken rond het huis van zijn patroon.

De juffrouw kreeg dien middag theevisite; drie dames uit de buurt; en onder handwerken en theedrinken door kwamen de tongen flink los. Niemand lette op het open raamkiertje, dat het geluid van hun stemmen doorliet naar buiten.

Of Piet wilde of niet hij móést luisteren.

„Begrijp julle d'r nou wat van dat Krelis en Agie hier zoo'n huishouwen inhale konne? Zóó jong benne die zelf ok niet meer en die jôôns scharrele daar oftig op de werf en om de deur. Zuk is toch niks voor Aagt."

„Ze namme ze enkel omdat Jantje melke ken. En die jôôns lijke me niet zoo kwaad. Ik trof ze wel d'rs bij Mina an, maar ze benne altijd zoet en helder en schoon. Mina zeid het er bij Jantje in huis ok netjes uitziet."

„Nouja.... Mina.... die mikt het zelf ok niet zoo krap. D'r zal gerust genog mankeere, of ik heb het mis...."

„Dat ken niet aars as je dat daar ziet. Dán te werk en dán te melken en dan zóó weer op de fiets naar d'r moeder. As dat allegaar ken met zoo'n huishouwen staan ons hande stil."

Hoe moet het daar, as ze over een week of wat in bed moet? Krijge wij dan die jôôns op ons dak? Want as er 's nachts hardewind is moete die vanzelf de deur uit. Ik voel er toch niet veul voor om zoo'n

kind op mijn kostelijke warskippersbed te leggen. Zou Aagt ze neme misschien?"
„Die zal wel uitkijke; die is er lang niet over gesticht dat er daar weer één bij kome moet, dat heb ze me zelf zeid. Neemt Mina ze niet?"
„Nee dat ken niet want die zal helpe tot de baker komt."
„Aagt loopt aars hoog met Gerbrand éé?"
„Nou, héél erg. Maar die is ok van goeie komaf. Zijn vader is van de boel of raakt, maar bij die Ploegers zit puur geld 'oor."
„Raar, dat ie hier dan as boerewerkman zit éé?"
„O, dat zit 'm misschien wel in Jantje. Dat is er één uit de Leige Hoek.... je weet wel.... daar bij de dijk. Dat is nogal leuk volk, die oudste broer van d'r was al zoo'n zwalker, die deugde niet erg, en dan was er nog een halve wijze.... er zal an heur ok wel wat mankeere denk...."
Piet sneed rustig door, al beefden zijn handen in een dolle lust om er op te slaan. Zorgvuldig verwijderde hij al het onkruid uit de perken en hij maakte de geschoren grasranden precies gelijk. En geen der roddelende vrouwen wist dat hij daar rondkroop.
Ze gingen door.... en dronken thee en snoepten bonbons....
Toen Arie om vier uur uit de school naar huis kwam, vond hij de deur nog gesloten. Mistroostig dwaalde hij een poosje over het erf rond en besloot toen om maar in de kapberg te gaan spelen tot moeder thuiskwam. En daar deed hij een ontdekking. Op een richel lag een rietsigaar, een echte rietsigaar. Hij ging rooken! Maar hoe kwam ie aan lucifers. Gretig tastten zijn handen in de zakken van een paar ouwe melkersjassen van de baas, die vergeten aan een groote

spijker hingen; en ja, daar vond hij wat. Nou kon het spul beginnen.
Met halfgesloten oogen genoot hij van zijn spel als groote man en hij lette niet op de lucifer die hij achteloos naast zich had neergeworpen. Niet eerder dan toen de vlam zich langs het stroo had voortgeplant naar een hoopje los hooi, dat ineens in lichtelaaie vloog. Versuft van schrik bleef hij even staan kijken met wijd open oogen. Hij zag het vuur naar alle zijden met lange tongen om zich heen lekken.... naar opzij.... naar boven.... Hij voelde de hitte ervan en ook, hoe een verstikkende rook hem den adem trachtte te benemen. Dit bracht hem tot besef. Met twee sprongen was hij bij de deur, rukte die open en snelde weg van dit vreeselijke dat hij niet gewild had.
Hoever hij zwijgend voortrende wist Arie niet. Hij lette nergens anders op dan op den afstand tusschen hem en dat vreeselijke vuur. Die moest zoo groot mogelijk zijn. Eerst later dacht hij aan de gevolgen. Hij was nou een brandstichter; hun eigen huis had ie in brand stoken; straks kwam de politie hem achterna en dan most ie in de gevangenis vanzelf.
Maar ze vingen 'm niet. Vast niet.... Hij zou weg kruipen, daar achter dat boetje.... gauw.... eer ze 'm vonde....
Hij sprong over een slootje en liep het veld in. En daar, dicht tegen een oud schuurtje aan een walkant, drukte Arie zijn klein, lenig lichaam zoo goed mogelijk weg tot het donker was. Heelemaal donker. Toen kwam hij voorzichtig overeind en sloop weer verder van boom tot boom.
Waar kon ie nou naar toe gaan? Hij kreeg zoo'n honger; na het bord rijst van vanmiddag had hij niks meer had.... Tranen rolden over zijn smal gezichtje. Kon ie moeder maar effies te spreken krijge.... Die

zou 'm wel helpe, moeder wist altijd raad. Maar dat kon vanzelf niet, dat kon nooit meer, dan pakten ze 'm zoo....

Zweetend van radelooze angst keek het kind om zich heen in het donker. Hij zag huizen en een kerk en verlichte vensters. Maar dit had ie meer zien. Die herberg, met die groote ramen, was de Korenschoof, dit was de Kerkebuurt van moeders dorp, dan was ie kort bij Opa.... Daar mos tie heen. In de Lage Hoek was ie veilig, daar zou geen mensch 'm vinde al joege ze 'm overal achterna.... As ie eerst maar goed en wel op het pad was.... Loope most ie; lóópe....

En de kleine klompen roffelden over den weg....

De sterke Noordewind, die zorgde dat de vlammen van de brandende kapberg het huis van Gerbrand Ploeger slechts weinig schaadden, voerde dien middag een galm van de brandklok ver met zich mee tot de Lage Hoek. Kee, die weer opknapte, hoorde door het hoopopengeschoven raam den somberen dringenden roep.

„Wie is er dôôd, over d' Zondag, dan volgt er gauw een aar," zei ze bezorgd.

„Maar er is geen begrafenis moeder," stelde Jannie gerust. „Het lijkt de brandklok wel."

Kee sluimerde weer half in en Jannie keek op het nijdige wekkertje. Ze moest noodig naar huis. Direct gevaar was er nu weer niet, had de dokter gezegd en Koba redde het verder wel. Die was onbetaalbaar. Nog eenmaal boog ze zich voorover naar de bedstee en nam het vervallen gezicht goed op. Nóg bezat ze haar moeder.... Eens — vroeger had ze haar vaak miskend; pas later had ze geweten en begrepen.... en haar des temeer liefgehad.

Och, vroeger....

Hoe had ze toen gehunkerd om van hier weg te komen; de wereld in en het leven....
En nu.... Ze had in zooveel huizen gewoond, geleefd en geleden, maar geen enkel was haar een waarachtig thuis geweest.
Haar thuis, dat wist ze nu, dat was de Lage Hoek.
Oneindig teeder kuste ze haar moeder op het voorhoofd. Kee opende de oogen.
„Dag 'oor moeder, ik gaan weer."
„Goed kind. Zal je voorzichtig doen op die fiets?"
„Ja 'oor. Dág!"
Even hielden de oogen elkaars innige blik gevangen. Beiden vreesden, wisten....
Met vader samen liep Jannie het pad af.
„Ben jij ok niet goed, vader?" vroeg ze bezorgd.
„Och, ik wor oud moet je maar rekene en dan krijg je wel d'rs wat," zei Pieter. „Maar ziek is ziek, dat ben ik niet 'oor. Moeder is nou weer pittig éé? Bleef ze maar zoo."
Jannie knipte hoopvol.
„Wie weet vader. Dokters kenne ok miskijke. Moeder ken nog best wat opknappe."
„Gos ja. Hoeveul keer hoor je zuk niet."
Zoo spraken ze elkaar moed in en eer Jannie op de fiets stapte was haar angst geweken. Moeder kón toch zoomaar niet sterven?
Toen ze het dorp uit was dacht ze ineens weer aan de brandklok. Een klemmende onrust bekroop haar en dreef haar er toe om het smalle landpad over te fietsen om eerder thuis te zijn.
Daardoor kwam het, dat ze niet het tengere jongetje ontmoette, dat in doodsangst over den verlaten zijweg rende.
Wat was er op hun buurt een volk op de been?

Snel reed ze er heen en haar angstige oogen zochten het hooge dak van de kapberg.
Tevergeefs....
Wel scheen door de rook en damp, die over hun erf hing, af en toe een stuk van hun huis zichtbaar te zijn. Goddank, dat stond tenminste nog.
Dichtbij huis sprong ze van de fiets en liep op trillende beenen naar voren. Het geluid van verwarde opgewonden stemmen klonk haar tegemoet. Ze vertelden, hoe het gegaan was en wie de brand ontdekt had. Ze luisterde maar half en ging verder tot dicht bij de nog rookende ruïne, waar Brand stond. Ze keek bezorgd naar zijn grauw gezicht. Waarom keek hij met zulke wilde oogen naar die puinhoop?
Hij schrok hevig, toen ze hem aansprak en trachtte meteen geruststellend te glimlachen. Een smartelijk lachje.
„Dat is ok wat niet? In nog geen uur tijds lag me daar de heele kapberg an de grond en hoe het kwam weet geen mensch. Alles stond zóó in lichtelaaie," vertelde hij. „Ons huis is heelegaar leeghaald op de voorkamer na, maar we hadde weinig last, de wind joeg het vuur de aare kant op. Hoe is het met moeder?" vroeg hij dan.
„Effies beter," zei ze afwezig en liep meteen terug naar het huis. Brand bleef naar de puinhoop staan kijken.
Door de gebroken ruiten van de voorkamerramen zag ze hoe bluschwater en vonken daar alles onbruikbaar hadden gemaakt, maar ze zag verder dat kamer, slaapkamer en keuken onbeschadigd waren. Toen liep ze het erf op. Daar stond, een flink stuk van het huis af, hun huisraad zielig bijeen. En Piet, rustig als steeds, hield er een wakend oog op. Ze liet zich op een stoel neervallen en keek om zich heen.

„Waar benne de jôôns?" vroeg ze.
„Kees en Dirk benne nog bij Mina; en Arie weet ik zoo niet," zei Piet. „Maar die komt zoo wel weer boven water."
Pa had zeidt, dat ie niet zegge mocht, dat Arie zoek was. Pa was zelf al radeloos om die jôôn.
En dat was zoo.
Mina had Arie na schooltijd immers zelf de kapberg zien ingaan; ze had er verder niet op let, hij speulde er wel meer.... En nou vermoedde iedereen dat hij de boel wel in brand holpen had.
Maar waar was dat kind nou toch beland. Geen mensch had 'm zien onder de brand en er na. En Brand's onrustige oogen zochten en keken rond, zooals ze dit laatste uur al gezocht en gekeken hadden, vanaf het moment dat de brandende kapberg ineen stortte.
„Hoe kwam het?" vroeg Jannie.
„Ze denke dat ons Arie met lucifers speuld heb," zei Piet.
„Waar is Arie nou gaan?" vroeg ze geschrokken.
„Die zit, net as altijd, wel tusschen het volk in," zei Piet luchtig.
De menschen dwaalden om het huis en over het erf rond en keken soms geringschattend naar het zoodje huisraad en de stille vrouw. En ze spraken er over, of Krelis Stam er nog schade van zou hebben en of hij hoog of laag verzekerd zou zijn. En of de kapberg weer opgebouwd zou worden....
Over Brand's mogelijke schade werd nauwelijks gerept. Diens meeste huisraad was immers behouden. En wat voor huisraad hadden zulke menschen....
Brand was niet verzekerd. Niet meer.... Het vorige jaar was er geen geld geweest om de jaarlijksche

premie te voldoen en toen hadden ze beu van alle zorg, de assurantie maar opgezegd.
Eer het avond werd hadden ze het huis weer zoo goed mogelijk schoongemaakt; en met behulp van een paar buren de boel weer naar binnen gebracht, waar Jannie het weer zoo'n beetje op zijn plaats zette. Maar telkens moest ze even gaan zitten, omdat ze zoo vreeselijk moe was. En ze werd zoo ongerust over Arie. Want al deed Brand nóg zoo gewoon, ze las zijn onrust uit alles, wat hij deed en sprak.
Toch was Brand's ergste angst geweken, want onder de uiteengehaalde resten van de kapberg was niets gevonden. Wist ie nou maar waar ie hem zoeken moest.... Straks zou hij maar op pad gaan...... Straks as Jantje op dreef was, want die was lang niet goed, dat zag je zóó.... Zoolang ze dit kind verwachtte haperde er wat; ze had het hier veul te drok had ok; en nou dit met moeder Kee, daar most ze ok almaar heen vanzelf; en de brand, en nou Arie nog zoek. Je zóú die jôôn....
Brand beet ruw op zijn trillende onderlip. Je kon toch niet huile om alles wat je docht en vreesde; as je vrouw, die temet op alle dage liep, 'r eigen groot hield....
Toen Piet zijn moeder eindelijk had overgehaald om even te rusten op het pas opgemaakte bed in de slaapkamer, en Brand op weg was om Arie te zoeken, stelde hij zoo goed mogelijk het vaatwerk in de kasten. Alle hulp van de buurvrouwen wimpelde hij af.
Hij redde zich wel, en moeder had spullen zàt. Maar wilde de juffrouw niet eens zien hoe de boel in de voorkamer gehavend was? En dan toonde hij ze de

crapauds en het mooie kleed en wat er van het logeerbed was overgebleven; en hij zag ze tersluiks naar de nieuwe, nu waardelooze, wieg kijken en naar het halfgeblakerde babygoed. Ze hoefden niet te weten, dat die wieg maar vijf gulden gekost had. Hij was nieuw geweest en deze kamer was niet minder mooi geweest dan de hunne.

„Heb jullie nou nog bedden genoeg om op te slapen?" vroeg er één.

„Oja juffrouw. Dit mooie bed was enkel voor logee's," schepte hij op. „Behalve dit hadden we nog ruim genog. En deuze spulle, en hij wees achteloos op het meubilair, „die gebruikte Moe ook nooit."

„Ben jullie verzekerd?" polste er één.

„Dat weet ik niet, maar ik denk het wel," zei hij onverschillig.

„Weet je dat niet? Zat je moeder er niet erg mee, dat dit alles weg is?"

„Welnee, Moe zei er niks van."

Dan zijn ze behoorlijk verzekerd, dacht de vraagster en ze trippelde vlug de weg weer over om haar nieuws uit te dragen.

Het was lang niet zoo erg bij die Ploeger's als ze gezegd hadden. Je moest die meubelen maar d'rs zien en dat wat er nog hing van die sluitgordijnen en dat beddegoed.... dat waren dure spullen weest. En een mooie wieg dat ze hadden.... en een uitzet voor de komende babie.... en ze waren goed verzekerd ook....

Aagt hoefde niks te zeggen van zuk volk.

Piet ging weer door met zijn werk. Het electrisch licht mocht nog wel niet branden, maar dat hinderde niet, er waren kaarsen genoeg....

En hij liep zorgend af en aan en luisterde soms stil aan de slaapkamerdeur, naar zijn moeder, die lag te huilen om Arie....
Arie, die eerst tegen middernacht naar huis gebracht werd door Jan Kuiper, zijn nieuwe oom. En inplaats van 'm flink uit te schelden, huilde moeder nog erger dan eerst en ze zoende die lilleke brandstichter, waar ze maar kon en hij, Piet, kon d'r op uit om Pa te halen, die altijd nog naar die snotneus liep te zoeken. En die was ok nog zoo blijd as blik.
Brand had wel kunnen schreien van vreugde. Telkens weer had, onder het gaan, diezelfde gedachte zich aan hem opgedrongen. Dat vreeselijke beeld:
De kleine, slanke jongen, die met bange oogen het vuur zag naderen en die de reddende deur niet meer bereiken kon in die schroeiende hitte en die benauwende rook en die in zijn angst hun riep.... hem en Jannie.... en zij hoorden hem niet en ze wisten niet.... En dan kón Brand niet verder denken en hij móest denken aan dat vreeselijke voor zijn kind....
Zoeken moest hij, zoeken.... en als ie 'm nou nóg niet vond, moesten de buren maar helpen en de politie....
En toen hoorde hij in het duister dravende klompen naderen en kwam Piet hem zeggen, dat Arie terecht was. Toen repte hij zich met Piet naar huis en naar Jannie, die nooit had geweten, dat ze ook dit kind zóó grenzenloos liefhad.

XXI.

„Je moet me vanochtend maar helpe zeun," zei Jannie den volgenden morgen tegen Piet. „Ik ben niks goed; verreisd van guster denk ik. En vanmiddag moet je effies naar de Leige Hoek om te hooren, hoe het met Opoe is."

„Mag ik thuisblijve van buurman?" vroeg Piet onzeker. Je was opheden blijd as je een baantje had en dan zoomaar wegblijve....

„Ja 'oor. Pa heb het vanochtend vroeg al vraagd."

Ondanks het feit, dat ze zich niet goed scheen te voelen, ging Jannie vlug aan het werk en Piet moest mee aanpakken. Moe scheen in één dag het huis weer schoon en ordelijk te willen hebben, mopperde hij in gedachten en dan wischte hij het zweet van zijn neus en voorhoofd. Ze dacht zeker dat er geen dagen meer kwamen....

Maar Piet wist niet, dat zijn moeder een bekende pijn voelde, die kwam en ging....

Dien avond laat, toen Piet uit de Lage Hoek terug kwam, wachtte zijn vader hem al aan de achterdeur.

„Neem jij Kees en Arie effies mee naar één van de bure en vraag meteen of julle daar slape kenne," zei hij zenuwachtig. „Moe is ziek worren zien je."

„O," zei Piet en glimlachte vaag. Moe ziek, ja zeker, hij was geen acht meer.... „Kenne we niet bij Mina?" vroeg hij.

„Nee, dat gaat niet; Mina is hier te help en daar is Arie ok al."

„O." Piet bleef staan.

„Hoe was het met Opoe?" vroeg Brand.

„Nog hetzelfde. Het ken nog best een dag of wat dure heb dokter zeid."

Brand zuchtte en schoof ongeduldig met zijn voet heen en weer.
„Nou, je neme de jôôns wel mee éé?" zei hij dan en ging naar de kamer.
Piet haalde zijn broertjes uit de keuken en ging met hen naar buiten. Stuk voor stuk bekeek hij de gevels van de mooie huizen aan de overkant en het hooge dak van de statige boerderij van Stam.
Vader had goed praten. Naar wie most ie gaan? Je was immers bij geen mensch welkom.... En toen schoot hem ineens te binnen dat ie de pyama's vergeten had mee te nemen. Teruggaan durfde hij niet meer. As er een kindje kwam mocht je immers nooit in huis.... Maar zonder pyama kon je heelemaal niet bij dat deftige volk logeeren.
Piet keek om zich heen en toen wist ie ineens een uitweg. In de geitenboet was ruimte genog en daar lag een nieuw pak stroo. As ie daar nou r's een fijn bed van maakte voor hun drieën dan sliepen ze vannacht lekker en je had geen mensch te bedanken. En ze konden je later niet bekletsen ook.
En zoo deed hij; en de kleine jongens vonden het heerlijk om in het knisterende stroo te slapen, dat Piet zoo fijn onder en over hen uitspreidde. Zoo lagen ze daar, naast de geitenstal in dien warmen zomernacht.
Heel vroeg in de morgen ontwaakte Piet door gestommel bij de achterdeur, maar toen hij ontdekte, dat het zijn vader was, draaide hij zich behaaglijk om en sliep weer in.
Brand snoof de vochtige morgenlucht gretig op en hij keek geboeid naar het rijzende zonlicht, dat de kruin van de zware beuk naast de plaats van Stam in een gouden gloed dompelde. Hij knipperde even met de

oogen. Het was een zware nacht geweest voor Jantje. Het kind was dood en het was een meisje....
Nu was ze alleen in de kamer met Mina. De dokter was vertrokken en het werd voor hem tijd om te gaan melken.
En dan....
Doordat het kind te vroeg gekomen was kon de baker, die Jantje besproken had niet komen; die was eergister bij een ander gehaald.
Brand dacht na. Mina zou vandaag nog blijven, had ze beloofd.... Als álle buren nou r's een dagje hielpen.... Hij zou r's met vrouw Stam praten....
Maar eerst moest de geit gemolken, aars schoot dat over.
En toen hij het schuurtje in kwam vond hij daar zijn slapend kroost.
Ontstemd wekte hij Piet.
„Wat drommel geeft dat hier?"
Verschrikt richtte Piet zich op.
„Waarom ging je niet naar één van de bure of naar de baas en vrouw? Dat had ik je toch zeid. De menschen zulle wel heel wat denke as ze dit hoore. In de geiteboet.... het is wat moois."
Piet streek zenuwachtig het stroo uit zijn haar en van zijn kleeren.
„Wat ze denke hebbe ze toe Pa," zei hij kalm. „Maar ik heb hoord, wat ze zegge en dat is ok lang niet mooi."
„Zegge.... wie zegge.... wat zegge...."
Toen vertelde Piet uitvoerig, waarom hij de geitenschuur verkoos boven de buurt. Brand luisterde zwijgend en molk intusschen de geit.
Kees en Dirk sliepen rustig met hun hoofd op hun

bovenkleeren; warm toegedekt met het glanzende stroo.
„Zoo, zoo", zei hij enkel een paar maal.
„Hoe is het met Moe?" vroeg Piet dan. „Is het kindje er al?"
Brand keek naar zijn zoon. Ja, Piet was al geen kind meer....
„Het gaat nou wel weer," zei hij zachtjes. „Maar het kindje is dood zeun."
„Wat is het?" vroeg Piet gretig.
„Een zussie."
„Och!"
En Brand zag, hoe de jongen zich afwendde om zijn tranen te verbergen. Zelf had hij ook wel kunnen huilen van deernis om zijn vrouw, die nu eindelijk haar wensch vervuld had gekregen en toch opnieuw beroofd was. Ze had het flink opgenomen, ondanks haar tranen.
„Ik ben allang blijd, dat we Arie houwen hebben", zei ze, toen ze het kleine kopje streelde. „Maar dit was net ons Corrie weest."
Och, wat had ze het flink opgenomen? Ze beet zich immers overal doorheen. Tegen beter weten in. Met dit óók weer. Hoe vaak had hij niet zeid, dat ze naar dokter gaan moest, omdat ze niet lekker was? Maar ze wou nooit.
„As ie me te bed stuurt benne we nog verder van huis", zei ze en werkte door.
Hij had zijn wil moeten doorzetten en zélf moeten ingrijpen, dan was dit kleine leven misschien behouden gebleven....
Och ja, as je alles van achter bekeek....
Hij zuchtte en legde dan zijn hand op de stevige schouder van zijn zoon.

„Jij hewwe dit handig inpikt zeun", prees hij. „Je worre een flinke vent."
Piet keek hem aan, zijn oogen glansden. Moeder prees hem wel eens meer, maar Vader....
„Gaan nou nog maar effies slape," zei Brand. „As het melken daan is, roep ik je wel 'oor."
„Best pa."
Piet dook weer voorzichtig naast zijn broertjes onder het stroo en Brand ging naar de wei, waar de koeien hem al wachtten.
Zóóver was het dus al met 'm komen, dat ie bekletst en vernederd werd door zoo'n stel van die heerdkoekerenteniers. Want dat ware ze toch met al d'r kouwe drukte. Zoolang je geld had was je goed en best om mee om te gaan, maar had je dat niet of niet meer, dan deugde je niet. Dat zijn vrouw er één was, waar zij met hun allen niet an nippe konne, dat hinderde niet. Ze was arm en ze kwam uit de Leige Hoek en dat was genog. Nou mankeerde d'r van alles an.
En het was met Aagt dus ok al zoo. Hém mocht ze wel lije, omdat ze vroeger oftig met Dirk uit weest was en omdat ze wist, dat die nog altijd rijk was en geen kindere had. Of dat wat uitmaakte. As je op de schoene van een dooie wachtte, kon je lang op bloote beene loope. As ze daar maar om docht. Aagt zou hem nooit aars zien as zóó, al was ie dan een broer van Dirk Ploeger.
Maar dat ze Jantje durfde beklétsen.... een vrouw, die dag aan dag voor d'r klaar staan had.... nouja, ze was er voor betaald, maar waar vonde ze voor hun geld een flinkere vrouw?
Hoe durfde ze alles te zeggen, wat Piet hoord had? Het kwam wel uit de tweede hand, maar wát zou er

wel van an weze. Dus het zinde Aagt slecht, dat er weer een kind kome zou? Nou ze hoefde d'r eigen niks dik te maken; het kleine ding leefde niet eens meer.... Ze zou gauw weer om hulp kome, want ze had Jantje om de haverklap noodig.
Jántje? Niks Jantje! Jánnie was het weest en dat zou het blijve al werd ze tachtig jaar. Ok al zoo'n idee van Aagt. Waar had ze mee noodig! Hoe had ie d'r an meedoen kennen. Hoe kón ie d'r gelijk geve.... Jannie was ze noemt door d'r eigen broertjes toe ze klein ware en dat was het zoomaar bleven, had moeder Kee zeid. En Aagt, die groote baas, had dat zoomaar veranderd, omdat ze het gek vond.
Jannie had niks zeid, toe ie 'r aars noemde, ze had enkel wat verdrietig keken. Het zou toch makkelijker weze, as ze wat meer zei....
Wat verkeek je je soms op de wereld en op de mensche. Vader Pieter was nog zoo stom niet weest, toe ie met zijn armoed in de eenzaamheid kroop. Maar bij zijn vorige baze had ie zijn eigen nooit zoo de mindere voelt as hier. Daar was je meer samen; alleen ving jij in 't end van de week je cente en hulle op een aare tijd. En het bedrag scheelde ok wel d'rs effies.
Daar kwam de baas eindelijk; nou het melken al haast half daan was.
Grimmig keek Brand naar de logge gestalte en het onbeteekenende gezicht van zijn baas en zei hem koeltjes goedenmorgen. Maar meteen had hij alweer spijt van zijn houding. De baas mocht soms wat krenterig weze, maar overigens was ie de beroerdste niet. En elke gek had zijn gebrek. Zijn woede gold de vrouw. Wijven waren meestal serpenten tegenover mekaar. En niet openlijk, maar in het geniep. Kerels waren, door mekaar genomen, loyaler.

Het melken verliep zwijgend en Brand bleef mokken en piekeren.
Later, toen ze met de kar teruggingen vroeg Stam naar Jannie en Brand vertelde de zielige afloop van haar blijde verwachting.
„Dat spijt me voor d'r," zei de baas ronduit. „Ze had graag een meisje had éé?"
„Ja, dat hadde we," beaamde Brand. „Het is merakel jammer. En nou zitte we nog zonder baker ok, want het was vanzelf effies te vroeg en nou is dat mensch net bij een aar. Dus ik moet er op uit om een hulp. Ken ik tot melktijd vrij krijge?"
„Wêja. Dat moet. Zuk gaat voor", zei Krelis gul. „Je gaan maar 'oor. As de vrouw het goed vindt tenminste, dacht Brand.
En Aagt vond het niet goed.
Gerbrand moest Piet er maar op uit sture om een baker. Het was hier nog zóó druk met de vruchten en zoo; je kwam alle dage hande te kort; en Jantje kon ok vooreerst niet bijspringe vanzelf.... hij kon niet mist worre opheden.
„Ik heb het aars al met de baas ofsproken 'oor," zei Brand. „En ik gaan dus."
„Dat staat je mooi," stoof Aagt op. „Eerst verhuur je je er op, dat je vrouw meemelke zal en dat terwijl ze zóó liep...."
„Dat wiste we toe nog niet," viel hij haar in de rede, maar ze ging door.... „en nou dat zij niet ken, stap jij er vandaag ok uit."
„Piet ken wel helpe met de pere as dat noodig is", stelde Brand voor. „Die mag wel van zijn baas."
„Ik prakkezeer d'r niet over," riep ze schel. „Ik hew al genog schade van die aare jôôn van jou, die de kap-

berg in brand stoken heb. Ik wou dat ik julle nooit zien had."
„Je hoeft ons niet langer te zien als je zelf wil," zei Brand roekeloos. „Zeg maar wanneer je me kwijt wil."
„Al is het morgen," schreeuwde Aagt.
„Nou.... morgen...." treiterde hij. „We moste het op half September anhouwe, dat is klein zes weke éé?"
Krelis trachtte snel tusschenbeide te komen, maar het was vruchteloos. Aagt hield aan. Vandaag blijven, of voorgoed vertrekken.
„Goed. Zelf wete vrouw," zei Brand goedgemutst.
Maar even later stapte hij met looden schoenen zijn huis binnen. Had ie nou niet met zijn eigen mes zijn keel ofsneden? Wie gaf zijn baas nou om deuze tijd de zes weke, terwijl je vrouw in de kraam lag? Wat most ie beginne as het eenmaal September was; en waar most ie heen? Geen huis en geen werk had ie straks....
En hoe most ie het an Jannie vertelle..... en ze diende het toch te weten....
Stil sloop hij de slaapkamer binnen. Door het opengeslagen raam stroomde de zachte, zuivere zomerlucht naar binnen. Het gordijn bewoog heel zachtjes heen en weer, en liet de geluiden en geuren van dezen heerlijken morgen rijkelijk door.
Jannie sliep. Met liefde en een ietsje eerbied keek Brand neer op het afgetobde, wasbleeke gezicht, dat in den donkeren krans van verward haar stil op het kussen lag. Hij zag haar handen, de smalle, ruwe handen, weerloos op de witte sprei.
Eens had hij gedacht haar, mét zijn naam, weelde en

geluk te schenken. Arrogant en zelfverzekerd was hij zijn eigen weg gegaan. Toen en later.
Ze had weinig geklaagd en veel verdragen. Zonder tegenspraak volgde ze hem, waarheen hij wenschte te gaan.
Maar geholpen had ze hem wel. Met geest en lichaam had ze hem terzij gestaan; hem en de kinderen; ze hadden haar altijd noodig gehad. Ook nu.... in dit uur. Want diep in zijn hart hoopte hij, dat haar rappe geest nog een uitweg vond in dit nieuwe probleem, dat hij zich door zijn eigen dolle kop op den hals had gehaald.
Brand boog het hoofd.
Is dit alles noodig weest, dacht hij smartelijk. Was het niet beter weest as ik, inplaats van naar mijn moeder, naar vader Pieter en Dirk luisterd had? Wat hebbe we al niet meemaakt en wat moete we nog beleve in deuze rare wereld, met zijn teveul an werkvolk.
Waar moet ik strakkies heen....
Ik voel me nou haast net as Arie, toe die de boel in brand holpen had. En ik voel er wel wat voor om ok maar naar de Leige Hoek te gaan.
Toen hij het hoofd ophief zag hij dat Jannie zich bewoog en hij keek haar meteen recht in de schitterende oogen.
„Ben je al terug?" vroeg ze haastig. „Vonde ze 't goed, dat je om hulp gaan?"
„De baas wel. Maar ik kreeg er later ruzie om met de vrouw," zei hij en keek naar buiten.
„Dat is net wat voor Aagt," vond Jannie met een mat glimlachje.
„Eerst ik, en dan jij niet, en dan ik weer; zoo is het daar altijd. Kon het niet van 't werk?"
„Ja, om 't pereplukken."

„En wat doen je nou? Gaan toch zeker?"
„Ja, ik gaan. Maar nou loop ik meteen in de zes weke."
Even sloot ze de oogen als in pijn, maar dan legde ze haar hand met een sussend gebaar op zijn arm.
„Er benne erger dinge," zei ze zacht.
„Vindt je het dan niet erg?" vroeg hij.
„Och erg...." Ze zweeg even. „Ik wist vooruit, dat het ons hier niet bevalle zou. Ik had jou je zin geve moeten, dan ware we nou bij Wouter Prins weest. Het is mijn eigen schuld, dat het zoo is."
Het was even stil. In de keuken rammelde Mina met vaatwerk en in de hooge iep voor hun huis kibbelde een troep musschen.
„Ik zit er toch zóó mee," klaagde Brand.
„Waarom?" vroeg ze moe. „Het is nog lang geen September, en zij moet zien, dat zij een aare werkman krijgt.... dat ken d'r wel niet meevalle, net zoomin as het jou meevalle zal om een baas te krijgen. En dan ben jullie met mekaar redt tot ankomde jaar Mei...."
Brand keek haar dankbaar aan. Dat ie daar niet om dacht had. Zij zat er immers net zoo erg mee as hijzelf? Maar hij zou er niet over beginne. Om de drommel niet! Aagt most de minste weze!
„Waar wil je strakkies heen om een hulp?" vroeg Jannie en haar vingers grepen doelloos in de witte gehaakte sprei.
„Och ik vind wel wat. Ik hoor eerst 'rs rond en dan gaan ik er op of," zei Brand opgewekt. „Voor geld en goeie woorde is alles te krijgen. Fijn zeg, dat je het geld voor de baker al leggen had."
„Het zal je niet meevalle om wat te vinden," zei ze mat. „Vergeet niet dat we vier jôôns hewwe."

,,Aars vraag ik Truus voor een paar weke,'' stelde hij voor. ,,Dat is een flinke meid en as Mina dan een paar keer daags effies bij jou komt kijken.... dat wil ze gerust wel.''
,,Truus....'' peinsde ze halfluid. ,,Dat zou ik nou juist erg graag wille.... maar Marie wil d'r toch niet misse vanzelf....''
,,Weja wel,'' suste Brand. ,,Ze mag toch 'r eigen ouwelui wel helpe. Het is al treurig genog, dat ik om 'r kome moet.''
,,Probeer het maar 's.''
,,Ik zal wel zien. Zonder hulp kom ik niet thuis 'oor. En ik gaan meteen effies thuis an om te vertellen, hoe het hier is en meteen effies te zien, hoe het met moeder is.''
Jannie's vingers knepen zich vast in de sprei. Het was de eerste keer dat Brand de Lage Hoek ,,thuis'' noemde.

XXII.

Marie had het bar druk dien morgen. Dirk was naar Hoorn en nou kwam er vanzelf almaar volk om 'm te spreken. En die most zij nou te woord staan. Wel foei, het leek wel of je hande vasthouwen werde. Driftig wreef ze met een zachte doek over de glanzende keukenstoelen. Nou kwam er alweer volk.... waar was Truus nou? O ja, die zat op de darsch te aardappelen schillen....
Geprikkeld keek ze op, toen Brand de keuken inkwam. Wat moest die hier nou doen.... en hij had vast zijn voete niet veegd, want ze had er niks van hoord.

„Goeie morgen," groette hij opgewekt. „Mooi weertje."
Marie keek even door het raam in de boomgaard, die vol zon en schaduw was. Ze had nog niet eens tijd gehad om dat op te merken.
„Ja, 't is lekker buiten," gaf ze toe. „Maar het wordt aanstonds al te warm om te werken en ik ben nog lang niet klaar. Moet je naar de Lage Hoek?" vroeg ze dan ineens. As ie daarheen ging was ze 'm gauw kwijt. Ze kón vanochtend echt geen volk meer hebbe. „Dirk is naar Hoorn," voegde ze er nog snel aan toe.
„Daar moet ik ok heen," zei Brand. „Effies kijke hoe het met moeder is."
„Hoe is het met die brand bij jullie ofkomen? Arie heb het raar daan niet? Wel foei, zoo'n stoute jôôn. We hoorde, dat ie naar je schoonvader gaan is.... Koba zal ok opkeken hewwe, toe ie daar ankwam. Wat zeg je aars van Koba? Die draait 'r eigen daar lekker in bij Willem Kuiper..... Had jij ooit docht, dat dat nog een stel worre zou? Ik niet 'oor. En Jan wil gauw trouwe hew ik hoord. Hoe is het met je vrouw?"
Marie praatte, en wreef intusschen wild over één en dezelfde stoel. Brand kende dit nog van haar. Ze is zeker met het verkeerde been uit bed stapt, dacht hij.
„Met Jannie gaat het nogal," zei hij. „Maar we benne niet gelukkig weest, want we hebbe vannacht een dood kindje kregen. Een meisje....
De keukendeur gleed een klein stukje open, zonder dat één van beiden het zag.
„Zoo," zei Marie enkel en wreef door. Stel je voor, weer een kind er bij. Ze mochte blijd weze dat het zoo gaan was, dacht ze bitter.
„En nou sjouw ik alles of om een hulp," ging Brand

door. „Want onze baker is bij een aar. Maar dat zit niet reed om er één te krijgen. En nou kom ik om Truus."
„Je hewwe d'r niet op te rekenen, dat die komt," zei Marie geschrokken en ze richtte zich hoog op.
Haar houding prikkelde Brand.
„Dat reken ik wel," zei hij beslist.
„Maar ik ken d'r niet misse. Echt niet." Marie werd heftig. „Morgen moet de kamer daan en dan komt al het Zaterdagswerk en Maandag moete we wassche . ."
„Dat ken allegaar zoo weze, maar Truus moet mee!"
„Een mooie boel," riep ze schel. „Jare lang hebbe we d'r kost en kleere geven en nou dat we d'r wat an hewwe, haal je d'r zoo bij ons vandaan. En ik kén d'r niet misse, zóóveul werk as ik hier hew."
„Het is toch maar voor een paar weke. Dat ken toch wel schikt worre," suste Brand.
„Een páar weke. . . ." Marie snoof verachtelijk. „Zuk wete we aars wel. Was Dirk maar thuis, dan zou je dit niet durve. Die zou eerst wel d'rs kostgeld vrage, of aars het geld dat ie jullie voorschoten heb en waar ie nooit een cent van terug ziet. Ik vind het een minne streek. . . ."
Marie wist dat ze onredelijk was en dat ze veel te veel zei, maar ze ging door. Ze moest verwijten, wonden. . Ze kón het niet verdragen, dat een ander het recht durfde te nemen; dat die ander het recht hád, om Truus af te nemen, al was het dan ook voor enkele dagen. Ze schold door, tot Brand wit van woede, zijn hand bezwerend ophief, en ze verschrikt terugweek.
„Hou op jij!" schreeuwde hij woedend. „Het hoeft al niet meer! We redde ons zóó wel!"
En hij stoof de keuken uit. De andere deur was al weer zacht dichtgetrokken.

Gelukkig dat Truus hier niet was, dacht Marie, en haar trillende vingers tastten naar de wrijfdoek, die ze had laten vallen, toen Brand zoo kwaad werd. Truus kon zoo zelfstandig doen.... Toen ze op de zang wou was ze ok niet te houwen....
Onverschillig zette ze de stoel tegen den wand en borg de doek weg. En toen kwam Truus, slank en tenger, de keuken in met haar mantel aan en haar mutsje op.
„Wat moet jij?" vroeg Marie fel en ze keek verbaasd naar de kleine koffer, die het meisje in haar hand droeg. Die koffer, waarin haar kleertjes zaten toen ze kwam....
„Ik ga naar huis," zei Truus kalm.
„Heb je vader je opstookt? Docht ik het niet? Van mijn kon ie het niet winne en toe heb ie jou ompraat!"
„Tóch niet tante. Ik heb toevallig alles hoord wat u zei en daarom ga ik met Pa mee. Ik eet niet graag genadebrood ziet u."
„Is dat nou mijn dank na al die jare." Marie snikte wild en liet zich in haar armstoel vallen. „Trek jij nou je ouwelui voor mijn?"
„Dat zeg ik niet. Maar ze hebben me noodig," zei Truus.
„Dit had ik nooit van je docht 'oor. Zoo goed as ik altijd voor je weest ben. Van álles heb je van me kreegen. En nou doe je zoo...."
„Ik heb toch nooit vrààgd om hier te komen," zei Truus ernstig. „En wat u me gaf, hoefde u dus niet te geven. U wou dat allemaal zélf. Wat ik wou is me nooit gevraagd. Maar ik ben heusch niet ondankbaar, dat moet u niet denken."
„As je maar weet, dat je hier nooit meer hoeve terug te komen 'oor," zei Marie schel. „Hoe durf je mijn

zoo'n groote mond te geven. Je worre een leelijke, stoute meid!"
„Dat is misschien wel zoo tante, maar ik gaan toch 'oor. De fiets blijft hier, ik ken wel bij Pa achterop. En ik neem niet meer mee dan ik hier bracht. Dag..!"
Rustig keken de ernstige oogen, Jannie's oogen, in de wild opengesperde van Marie.
„O, ik zou je wel ik weet niet wat doen kenne," stiet die uit.
Truus haalde de schouders op en ging. Ze kende haar tante. In meerdere of mindere mate had ze zooiets al meer meegemaakt. Als ze nog langer bleef, volgde er misschien een zenuwaanval. En toch was tante wel goed en lief. Over een paar weken dacht ze wel weer heel anders dan nou. Buiten gekomen verzocht ze de werkman om een oogje op haar te houden, omdat ze wat overstuur was.
En toen volgde ze haar vader, die naar de Lage Hoek gegaan was, waar Kee lag te sterven.
Nóg beseften haar wegebbende gedachten iets van wat Brand haar vertelde over Jannie. Een dochtertje! Tóch nog een meisje. Gelukkig. En dankbaar sloot ze de oogen en gaf zich gewillig over aan den lokkenden slaap die, toen het weifelende hart geheel ophield met kloppen, in de eeuwige rust overging.
Toen Truus binnenkwam vond ze vader en tante Koba sprakeloos naast haar schreiende grootvader.
Een moeder sterft altijd te vroeg, dacht Brand dien middag, toen hij het Jannie voorzichtig verteld had. Troostend streelde hij haar handen. Kon ie maar wat doen om 'r te helpen. Het was zooveul verdriet ineens.... As ie Truus r's vroeg om in de slaapkamer te gaan met Dirk en Keesie....?

En dat hielp. Hun aanwezigheid leidde Jannie's gedachten iets af van het vele, dat ze moest missen, naar dat wat ze nog bezat; bleef de smart ook woelen en kwellen, de kinderen mochten haar tranen niet zien.

In de komende dagen, terwijl Truus haar vertroetelde en opbeurde en met haar zachte, diepe stem vertelde, hoe haar jong leventje verliep, werd op een avond, eer de schemering viel, stil een klein kistje het huis uitgedragen met het kleine dochtertje, dat zoo op Corrie geleek. Jannie had dat reeds in de eerste seconde van de weinige minuten, die ze dat stille figuurtje in haar arm mocht houden, gezien. Toen ze de auto hoorde wegrijden, nam Jannie de kleine smalle hand van Truus in de hare. Dit kind had ze nog, had ze wéér....

En een dag later volgden enkele rouwdragers Kee op haar laatste tocht over de brug. Een sterke wind kwam van over de zee en Pieter hoorde, terwijl hij langzaam over het pad liep, het water bruisend tegen de glooiing slaan. Kee had dat klotsen en ruischen gehààt, omdat dat de stem was, die Kees eenmaal had weggelokt uit hun rustig bestaan. Nu had de dood hààr over de brug gehaald en hij zou haar spoedig volgen. Hij hoopte dat ook, want hij voelde zijn lichaam krachteloos en zijn geest uitgeput. Het weinige lichte werk, dat hij de laatste maanden nog verrichtte was hem zelfs al te zwaar en te veel. En och, zoo alleen scheelde het leven hem ook weinig meer. Samen met Kee, ja, sàmen had hij nog jaren willen meedoen. Maar als Koba, die hem zoo vertrouwd was geworden in deze moeilijke weken, straks wegging, en hij moest met een vreemde tegenover zich aan tafel

zitten, een vreemde, die àlles anders zou doen dan Kee, dat verdroeg hij niet. Maar wat dan!

Pieter boog zich iets meer voorover en greep de rand van zijn ouderwetsche hooge hoed, zijn trouwhoed, vast, opdat de wind hem niet te vlug af zou zijn.

Wat dan?

De Lage Hoek verkoope? Al wat Kee en hijzelf in zorg en armoe, zweetend en ploeterend hadden gewrocht tot wat het nu was, aan vreemde handen overdoen? Dat mocht niet. Aan Brand gaf hij het graag, maar die zwierf liever wrokkend en tobbend van het eene oord naar het andere, dan dat hij van hem iets aanvaarde. Raad noch hulp had die gewild. En je kon het hem niet eens kwalijk nemen, want zelf was je vroeger ook zoo geweest.

Zoo peinsde Pieter, tot hij dicht bij de weg kwam. Toen gleden zijn gedachten weer terug naar zijn groote leed. Nog een klein stukje gingen ze samen, Kee daar in de koets en hij hier, tot hij haar moest achterlaten, dààr waar Aris rustte.

En dan begon, na vandaag, zijn eenzaamheid.

Later op den middag, toen alles voorbij was, zaten Brand en Pieter nog een poosje samen in de kamer. Koba had Piet en Arie meegenomen naar buiten, naar den boomgaard. De jongens wisten zich in huis geen houding te geven.

Brand nam een sigaar uit het Japansche doosje, beet zorgvuldig het puntje er af en stak die op. Pieter keek met doffe oogen naar buiten.

Zou ie Gerbrand nog 's een keer polsen?

„Ja," begon hij zacht. „Het wordt moeilijk voor me."

Brand knikte en zweeg.

„En wist ik nou maar wat ik moet, as Koba over een paar weke trouwe gaat.... met een aar beginne daar zien ik teugenop.... en de boel verkoope en renteniere gaan, dat begroot mijn, al voel ik er wel wat voor.... ik zit er een beetje mee...."
„Je kenne niet meer met de boel zitte as ik opheden vader," zei Brand. „Ik heb het verleden week zoo mooi daan. Eerst kreeg ik ruzie met de vrouw en die liep zoo hoog, dat ik zoo goed as vet raakte. En het is zóó ofkomen, dat ik half September weg moet. Daar staan ik mooi op in deuze slechte tijd."
„Och.... slechte tijd.... slechte tijd.... zuk wordt zoo gauw zeid," vond Pieter. „Weet je, wanneer het een slechte tijd is? As de wege groen zien van het onkruid, dat er op groeit en de trappe van de gevangenisse ofsleten rake. Maar nou.... het mag geen vetpot weze, maar we hewwe het vroeger wel d'rs slimmer meemaakt, puur slimmer."
„Ja, we krijge alle dage de buik nog vol," gaf Brand toe.
„Hoe neemt Jannie het op?" vroeg Pieter.
„Die heb er weinig van zeid. Die heb opheden aare gedachte éé."
„Ja." Pieter knikte.
„Maar as je nou half September niks hewwe, wil je dan hier niet kome?"
Brand zweeg en ontweek Pieter's vragende blik.
„Daar moet ik eerst nog r's een paar nachies over slape vader."
Pieter keek weer door de kleine, kleurige ruitjes naar buiten. Zóóver was Gerbrand dus nog niet heen.
Je kreeg een Ploeger direct niet in de Leige Hoek, en vooral geen Ploeger, die door Trui opvoed was.

Maar Koba dan? dacht Pieter. Ja, die telde eigenlijk niet, die kwam hier wel wat om Jan Kuiper.... en dat had toch ok nog acht jaar duurd....
Hij zou toch r's met Koba prate over Brand.
Zonnige dagen kwamen en gingen. Het loof der boomen werd steeds donkerder en het rijpend fruit pronkte er tusschen door. 's Morgens wiegden en schitterden reeds de eerste herfstdraden in het rijzende zonlicht.
Nu was het al bijna September en Brand had nog steeds geen baas en geen huis gevonden. En al sprak hij ook nergens meer over, toch zocht hij gretig alle advertentie's af in de hoop nog iets te vinden. Daardoor gleden de geruchten over een naderende oorlog en een dreigende mobilisatie langs hem heen. Die oorlog kwam zoo ver, hij had wel wat aars te prakkezeeren as zuk. Gelukkig maar, dat Jannie zoo opknapte, ze zat nou alle dage buiten in de zon, want ze zag nog erg teer. Ze had een rokje uittrokken door deuze leste bevalling. Maar die Truus was een schat voor haar. En dat kind leefde hier heelemaal op. Ze dàcht niet meer aan Marie en Dirk. 't Was alleen maar vervelend, dat Jannie zoo stil bleef....
Toen kwam, op een zoele avond, kort na melktijd, Klaas Wit hen opzoeken. Het was mobilisatie, zei die, en zijn werkman was ook opgeroepen en moest morgen vertrekken. Dus nu moest hij zoo gauw mogelijk een ander hebben. En Brand ging hier vandaan had hij gehoord....?
En Klaas sprak reeds over loon en werk of het pleit al beslecht was en Brand deed evenzoo.... Maar Jannie zei niet veel.
Voor haar oogen rees de oude stolp op met de mooie

kamers, de leege berg en de hooge stijlen. Tegen één ervan stond die ouwe vierkantsleer vastgebonden en daaronder lag de harde dorschvloer.... en de leege koegang was daar ook, waar Brand eens op het stalhout zat met zijn accordeon. ,,Vaarwel lief Holland.."
Ze zuchtte diep of ze zich van iets benauwends trachtte te bevrijden. Brand keek op. Hij zag haar oogen groot en glanzend in het smalle gezicht.
Jannie hàd wat....
,,We prate hier nou wel mooi," zei hij tegen Klaas. ,,Maar ik wou er eerst toch nog wel effies over denke en d'rs met mijn vrouw prate. Je hoore morgenavond dan wel hoe of wat."
,,Best 'oor," zei Klaas gul. ,,Ik gaan ok meteen weer, want je krijge nog meer visite. Een auto nog wel. Oh, het is Jan Kuiper. Ja, die wordt nou je zwager vanzelf."
Brand deed Klaas uitgeleide en keek hem na. Een best stel waren Klaas Wit en zijn vrouw en het was er goed te wezen. Maar om er nou wéér heen te gaan, wéér verhuize.... Ze wou hier graag vandaan, dolgraag, maar niet die kant uit. As vader maar d'rs kwam, en die zag ze nooit, hoe ze ok wachtte.... en zelf kon ze er niet heen....
Heete tranen glinsterden in haar oogen, toen Brand met Jan en Koba de kamer binnenkwam en tijdens de hartelijke begroeting gleden die langs haar wangen omlaag, eer zij ze kon doen verdwijnen.
,,Wat is er?" vroeg Brand ontsteld. ,,Zal ik Truus effies roepe?"
Maar ze glimlachte alweer.
,,Nee, laat maar," zei ze blozend. ,,Het is niks 'oor. Ik kreeg alleen zoomaar zoo'n verlangst naar huis en naar vader."

„As het aars niet is," zei Jan. „Wou je d'r heen? De auto staat voor." En hij zong: „Stap maar in en je bent er zoo."

„Toe Jannie, dat moet je doen," drong Koba. „En neem Truus en de jongens mee. Wat zal mijn baas blij zijn zeg. Ik vond het al zoo naar, dat ie daar alleen achterbleef."

Ook Brand vond dat ze gaan moest.

„Je frischt er d'rs van op en Koba past wel op mijn zoolang jullie weg benne."

Eer ze het zelf recht begreep zat Jannie naast Jan in de auto en hoorde ze haar opgewonden kroost achter zich joelen.

„Klaar?" Jan's zonnige, grijze oogen zagen snel achterom en toen naar haar wit gezichtje. „Dan gaan we maar." En rustig gleed de auto weg in den stillen zomeravond.

„Hé, hé, dat ruimt op," zei Brand toen ze weg waren en hij strekte zich behaaglijk uit in zijn lage stoel. „Wat ware die klein jôôns uitgelaten. Het ken vader Piet wel te drok worre."

„Die is veel te blij, dat ie ze zien kan," zei Koba en kwam naast hem zitten. Het dalende, zachte zonlicht, dat door de hooge ramen naar binnen viel, deed haar profiel scherp uitkomen. Verwonderd keek Brand naar haar zuiver gelaat onder het glanzend donkere haar.

Was Koba altijd zoo knap weest? dacht hij onwillekeurig.

„Wanneer gaan we nou in ondertrouw. Morgen of de aare week?" had Jan gezegd. „Ik wacht niet langer 'oor. Het leven is zoo kort en elke dag is er één. Toe, zeg het me gauw."

Ze had gebloosd en zich heel jong gevoeld. Jan was een volmaakte minnaar.
„Wacht nog even. Ik zal het morgen zeggen," had ze beloofd. En toen had Jan snel rondgekeken en de auto stilgezet op dien verlaten zijweg. Twee, drie heerlijke minuten. Ze was gelukkig, volmaakt gelukkig op dezen avond vol tranen en zorgen.
„Wat moest Klaas Wit hier?" vroeg ze.
„Die kwam om mijn. Zijn werkman moet opkome."
„Die van je schoonvader ook."
Brand schrok.
„Moet Gerrit ok in dienst?" vroeg hij en kwam overeind.
„Ja, morgenochtend. Eerst zal ie nog melken, heeft ie gezegd. En dan staat de ouwe man er alleen voor."
„Er is toch nog wel volk te krijgen?"
„Als je maar weet wààr. In ons heele dorp is geen man vrij. Kun jij ons niet helpen Brand?"
„Ik!"
„Ja, wie anders. Wat heb jij toch tegen je schoonvader Brand?"
„Eigenlijk niks. Maar ik voel niks voor de Leige Hoek."
„Als je er een poosje woonde zooals ik, zou je wel anders spreken. Kijk, wij zijn opgegroeid in de waan, dat het daar een armoedig gedoetje was waar zonderlinge menschen woonden. En toen jij met Jannie ging hebben moeders houding en haar woorden dat niet beter gemaakt. Hoe het er werkelijk wàs hebben we nooit willen zien. Nu weet ik beter. Diezelfde Lage Hoek is een heerlijk oord, waar je een best bestaan kunt vinden."
„Wie zeid dat! Vader?"

„Nee, dat zegt Jan. En die kan het weten, want die komt er veel."
„En nou wou jij dus dat ik daar heenging?"
„Ik wil dat jullie er heen gaat. Jannie is altijd met jou meegegaan, ga jij nou eens met haar mee."
Brand boog het hoofd.
„Ik kan dat niet Koba. Jij weet alles niet. Toen wij trouwe ginge, wou vader Piet dat ik werkman bleef bij Dirk en hij was er erg teugen dat ik op De Drie Koninge kwam. Hij heb altijd zeid dat ik het er nooit redde zou. En hij kreeg gelijk ok. En denk je nou dat ik op een schoen en een slof daarheen gaan? Geen sprake van Zus."
„Niks dan verwaandheid van je. Jij bent net als moeder, Brand. Je hart zit een paar decimeter te hoog jong. Kijk maar niet zoo leelijk; het is zoo."
Koba ging wat rechter zitten en kneep haar handen ineen.
„Inplaats van met je familie te praten, ging jij acht jaar geleden als een echte windhapper liever naar de kelder. Je had meer en beter om je vrouw en je kinderen moeten denken."
„Daar hew ik om docht; en ik heb er hard voor werkt ok. En denk je dat het niks voor me was om Truus an Dirk en Marie te geven?"
„Dat had je nooit doen moeten."
„Dat zeg jij! Ik docht er aars over. Van mijn kant was het kind niks meer te wachten."
„Van Jannie's kant toch wel."
Brand maakte een onwillig gebaar.
„Wat zal dat weze...."
„Dat doet er niet toe. Jij ziet de dingen verkeerd. Denk je, dat het voor mij gemakkelijk is om met Jan

Kuiper te trouwen? Je weet, wat de menschen er van zeggen. En ik ben net zoo opgevoed als jij; vergeet dat niet. Maar ik hou van Jan en ik neem 'm. En wat ie bezit, is in dien koop begrepen. Dat is bij jou ook zoo. Toen jij Jannie nam, kreeg je de Lage Hoek er bij of die je aanstond of niet. Je hebt 'm dus maar te aanvaarden. En och, je hebt niks op je schoonvader neer te zien, want toen jij in de Wieringermeer werkte was je ook zoo'n soort landmaker, net als hij."

Brand lachte ineens voluit.

„Jij had advokaat worre moeten Koba. Jan zal niet veul hewwe in te brengen, dat hoor ik al. Je prate een redenaar van zijn stoel."

„Zeur niet. Toe Brand denk nou r's niet aan jezelf en aan je vooroordeeltjes, maar om je schoonvader en.... om je vrouw. Tóe."

Koba's zachte oogen schitterden hem tegen.

„Goed. Ik zal wel d'rs zien. Laat mijn m'n eigen piek maar schure," zei hij. „Geef me liever een kop koffie en smeer je eigen keeltje ok r's."

Koba gehoorzaamde en hij zag toe, hoe haar kleine handen zich boven het theeblad bewogen. Dat kleine ding had een rappe tong kregen. En je kon er weinig tegenin brengen.

Brand dronk zijn koffie en peinsde.

„Ik kom morgen wel d'rs effies bij jullie an," zei hij tenslotte.

XXIII.

Dien avond was de Lage Hoek voor het eerst sinds menschenheugenis vol gerucht van jonge, vroolijke

stemmen. Alleen in de kamer was het rustig. Daar had Jannie in Kee's groote stoel zitten schreien alsof ze haar moeder opnieuw verloren had. En Pieter's vereelte hand had zacht haar haren gestreeld tot het snikken bedaarde en ze haar hoofd ophief.

„Wat ben ik toch blijdt dat julle komen benne," zei hij dan voor de zooveelste maal. „Maar het spijt me erg, dat je man niet effies meekwam. Die had ik zoo'n beetje verwacht."

„Verwacht? Waarom?"

„Heb Koba het niet zeid? Gerrit is oproepen en nou zit ik dôôdverlegen om hulp."

Daar wist ik niks van. Koba heb mijn zoomaar weggestoeteld. Wat moet dat nou?"

„Ik wou dat Gerbrand hier kwam. Niet voor een tijdje, maar voorgoed. Ik heb er al 'rs eerder teugen 'm over praat. Ik ben lang niet meer, die ik weest hew; mijn klokhuis deugt niet meer. Ik ken nog wel een tijdje leve, zei dokter, maar dan moet ik erg mijn gemak houwe. En daarom wou ik de boel an julle overgeve en zelf in zoo'n huis voor ouwe van dage gaan. Maar je man lijkt er wel geen zin an te hewwen."

„Ik zou het erg graag wille vader. Maar dan moet jij niet weggaan."

Pieter schudde zachtjes het hoofd. Zijn zilverige haar schitterde in de laatste zonnestralen.

„Oud en jong en nóg jonger, dat kan niet samengaan kind," zei hij ernstig. „Denk eens aan je eigen jeugd."

Jannie knikte en dacht aan haar opstandige gevoelens van jaren hér.

„As julle hier kome wou, zou je het goed hewwe 'oor," ging Pieter door. „Ik laat hier binnenkort een gas-

bron slaan voor het koken; en dan komt er zoo'n toestel, dat zelf electrisch licht maakt, want in de vorige mobilisatie zate we soms zonder vuur en licht in huis en ik ben bang, dat het weer zoo wordt. En radio komt hier ok."

„Maar ken je dat allegaar betale vader?" vroeg Jannie bezorgd.

Zou vader wel goed weze, dacht ze. Hij was vroeger zoo op de penning. Of was het moeder, die zoo zuing was?

„Zeker wel," zei Pieter. „Ik heb er met Paasch, toe die mobilisatie kwam al over praat, maar moeder wou er niet an. Ze zag teugen de drokte op en ze hield ok niet erg van die nieuwerwetsche dinge, dat weet je ok wel."

„Had ik dat weten," zuchtte Jannie.

„Wat?"

„Dat je wat geld hadde."

„Waarom, kind."

Toen onthulde Jannie hem haar grootste zorg van de laatste jaren. Het geld van Dirk, zoo gretig geleend en zoo vaak vervloekt; en al wat daaruit voortvloeide, tot zelfs het verwijt van Marie.

„We hewwe Truus nooit meer te warskip durve vragen, toe we de rente niet meer betale konne. Ik wou, dat we het nooit begonnen ware. En nou is het kind bij ons en ze wil niet eerder terug naar Dirk en Marie voor het geld terugbetaald is en toch heb ze verlangst naar ze. Maar ze wil vrijwillig teruggaan en niet omdat het feitelijk moet."

„Dat vind ik flink van d'r," zei Pieter. „Julle hewwe een goed slag kindere. En dat geld brocht ik strakkies maar effies an éé," stelde hij voor; en hij zocht tus-

schen zijn kleeren naar het zakje, waarin hij zijn geld bewaarde.
„Maar dat bedoelde ik niet, vader," zei ze heftig. „Ik bedoelde enkel de achterstallige rente."
Pieter glimlachte weer.
„Al wat ik hew is immers voor julle," zei hij rustig. „Je hoeve niet te wachte tot ik dôôd ben 'oor.' En zijn hand schoof naar de hare. „Had het ons maar eerder zeid stakker. Al die zorg om een beetje geld.. Maar wat ik zegge wou, het spijt mijn merakel, dat Gerbrand hier niet boere wil. Ken jij niet r's met 'm prate?"
„Ik wil het wel d'rs probeere vader," zei Jannie en ze keek om zich heen. Oh, hier te wonen, in haar eigen thuis, waar ze zóó naar terugverlangd had in lange, harde jaren; hier was het rustig en veilig. Hier zou ze niet de geniepige, kleine, fnuikende zorgjes van alle dag meer hebben, die haar leven en haar geluk zoo geknoeid hadden. Die centenzorg, die elke vreugd vergalde....
Ze zou met Brand praten, morgen, als hij van het melken terugkwam. Of het lukken zou? Ze wist zich niet bijster bespraakt. En toch: ze moest hem dit laten zien, door hààr oogen.
„Nou wil ik graag nog effies bij Dirk en Marie an.... met Truus," zei ze toen ze weer goed en wel in de auto zaten. „Kan dat?"
Jan knikte.
„Wel 'oor. We benne nou samen uit en ik pas wel op de jôôns."
„Niet doen Moe. Wie weet hoe tante uitvaart en dat is zoo naar voor Oom en voor ons," riep Truus.
„Dat zal wel wat meevalle," zei Jannie. „Kom maar."

Naast elkaar liepen ze het pad over en naast elkaar stapten ze de keuken in, waar Dirk en Marie zwijgend tegenover elkaar aan tafel zaten.
„Goeienavond. Daar ware wij r's," zei Jannie en kwam naar de tafel toe.
„Goeienavond", echode Truus zachtjes. Waarom deed Moe dit nou; ze was nog zoo zwak en het was voor tante ook niet goed, als die zich opwond.
„Jullie hier?" vroeg Dirk stug en Marie knikte enkel wat stijf.
„Ja, ik kwam mijn schuld r's ofdoen en de rente. „Jannie greep vlug de stoel, die Truus ongevraagd bijschoof en ging zitten. Haar beenen schenen haar ineens niet best meer te kunnen dragen.
„Is daar nou zoo'n haast bij?" vroeg Dirk onwillig.
„Zóó had ik het niet bedoeld 'oor," zei Marie en haar fijne, nerveuze vingers streken over haar schort.
„Brand most het toch maar anhoore. En jij was zeker ok slecht te spreken Dirk, want ik heb jou in die dage hoord noch zien."
Jannie keek haar zwager vol aan.
„Van moeder Trui benne we zuk went, die komt niet graag bij armelui, maar zoo was jullie nooit. Koba en Jan Kuiper ware puur menschelijker; Jan heb ons kleine zussie tenminste mee begraven."
„Nouja, verplaats jij d'rs in onze gedachte van toe," mopperde Dirk.
„Heb jij je ok verplaatst in die van ons?"
Dirk dacht na en zag toe, hoe Jannie de bankbiljetten openvouwde en ze voor hem uittelde op de tafel.
„Gezien?" vroeg ze tenslotte.
Dirk knikte stroef, frommelde ze onverschillig in elkaar en stopte ze zóó in zijn beurs.

„Dank je voor je geld," zei hij norsch.
„Die dank is an óns," zei Jannie eenvoudig. „Wij ware er mee holpen."
Truus had sprakeloos toegezien. Waar haalde Moe al dat geld vandaan? Van Opa? Vast wel, want thuis was niet veel, dat had ze al gauw ontdekt. Maar dat Moe het gevrààgd had, na al die jaren.... dat was om hààr.... zoo waren dus moeders.... Nu stonden ze vrij van oom en tante; nu hóéfde ze niet meer hier te zijn.
„Tante." Marie keek snel op, toen ze de zachte, diepe stem weer hoorde, die ze zoo smartelijk ontbeerd had. „Mag ik hier weer 's terugkomen, zoo af en toe, voor een dag of wat?"
„Om mijn hoeft het niet 'oor," antwoordde ze stuurs.
Truus glimlachte. Die tante toch....
„Maar ik wil zélf zoo graag," vleide ze. „Ik kan jullie slecht missen en Pa en Moe vinden het goed."
Marie's gezicht bloeide open in een stralend lachje.
„Ja.... as je graag wille.... dan is het mijn goed," zei ze gretig. En toen haalde ze koekjes en bood koffie aan en toen werd Dirk ook blij en hartelijk en tenslotte zaten ook Jan Kuiper en de jongens bij hen aan tafel; Marie had ze zelf gehaald; en het werd een dolle avond in de stille boerderij.
Heel laat reed Jan hen door de maanverlichte dorpen terug naar huis waar Brand en Koba zwijgend wachtten.
„Waar heb jullie toch al die tijd zeten?" vroeg Brand.
„O, we hebbe een groote bruiloft besteld in de Korenschoof," zei Jan. „Koba Ploeger gaat eerdaags trouwe."
„Oja?" vroeg Koba.

„We benne nog effies bij Dirk en Marie ok weest," vertelde Jannie blij.
„Allemaal?" vroeg Brand verbaasd.
„Ja. De jôôns ok. Maar kom mee kindere, 't is kleine jôôns 'r bedtijd, de groote mensche slape al."
En samen met Truus dreef ze de jongens stoeiend de kamer uit, terwijl Piet deed, alsof hij zich hevig verzette.
Brand keek hen verwonderd na. Wat was Jannie in een paar uur veranderd.
„Dat uitje heb mijn vrouw goeddaan," zei hij. „Daar had ze misschien wel d'rs behoefte an."
„Ze heeft de Lage Hoek noodig," vond Koba en ze lachte hem zachtjes toe.
„Zoo'n bruiloft in de Korenschoof, staat je dat niet an?" vroeg Jan toen ze teruggingen. „Weet je nog ons eerste feest daar? Dat bestvat?"
Koba knikte.
„Dat is wel een oplossing," zei ze.
„Maar de eerste paar weken voegt het me niet meer," Jan keek haar plagend aan.
„Onee?" Hij genoot van de teleurstelling in haar stem. „Wat is er dan?"
„Ik heb zoonet an Pieter Smit beloofd dat ik 'm helpe zal, zoolang ie geen aare werkman heb."
„O, is t' anders niet." En ze lachte alweer.
Die oorlog, dacht Koba later. Hoe kan die bestaan op een avond als deze. En ze keek uit over de velden, waarboven een ijle nevel hing, die in het zachte maanlicht een zilveren sluier geleek.

XXIV.

Nóg had die maan haar glans niet verloren of voor Brand begon reeds weer een nieuwe dag. Het rammelen van bussen en emmers en het ratelen van de kar klonk in de morgenstilte.

Toen het paard de kar over het voorste weiland trok keek hij even achterom naar het slapende dorp in de wijkende schemering.

Hoeveel tranen waren daar deze nacht vergoten? En zijn oogen zochten de huizen van hén die opgeroepen waren om hun plicht te doen, zoo noodig tot het uiterste.

Hoelang? Wat zou de toekomst brengen? Die was nog even dicht in de nevels verborgen als de dageraad van heden, en zijn blik gleed langs de grijze kim.

Toen hij op het achterland aankwam en het paard vastzette, kwamen de koeien al rustig aansjokken. De eerste hanen kraaiden elkaar toe en verderop rinkelden de geluiden van andere melkers.

Snel zette Brand de koeien aan de palen vast en begon te melken.

Zachtjes en regelmatig gonsden de speten geurige melk in de emmer, dan werd het geluid voller en dieper en zonk de melk weg onder een laagje donzig schuim.

Oorlog, dacht hij weer. Hoe moest dat nou, as je as boer in zoo'n oorlogsgebied woonde en je werde overvallen? De koeie móste molken, dat kon eenmaal niet aars. Dat zag je nou hier al. Aar werk kon nog wachte; in de tuinderij en op de bouw.... het was wel schadelijk, maar het kón een paar dage wachte, as het

most. Maar een boer móst melke.... Vader Piet ok... Hij zou deimee maar 's met de vrouw en de baas prate of het schikt worre kon, dat ie er na konkeltijd effies heenging.
Je zatte nou zoo'n beetje met twee beene in één kous. Want hij had er ok wel strijd van om naar Klaas Wit te gaan. Die bood best geld en het was er goed wezen. Die Koba toch. Die durfde 'm wat te zeggen.... Hij had 'r vannacht slecht van slapen; het liet je niet los wat ze je toedouwd had. Je docht er almaar an terug. Je voelde je eigen net of je verkeerd teugen Jannie weest ware en je hield toch zoo merakel groot van d'r. Wat sliep die diep en rustig vannacht, dat had ie de leste tijd wel d'rs aars meemaakt....
Ze heb de Leige Hoek noodig, zei Koba.
Maar waar wist dat kind ván?
Zou het 'm niet erg ofvalle as ie daar heenging? Het was er zoo ofgelegen en allemaal van die endjes land; het één zus en het aar zóó. Heel aars as ie wend was... Och je bescharrelde wel een klein inkomentje met Piet er bij en Arie an de hand en je kon doen, wat je wou, dat wel, maar die Leige Hoek....
As het 'm vroeger maar niet zoo teugen maakt was... Enfin, hij most toch 'rs met vader Pieter prate en dan kon ie nog doen, zoo as ie zelf wou....
Die Koba toch....

Diep in het Oosten rees een rosse gloed al hooger en hooger tegen het dieper wordende blauw van de hemel. De flauw zichtbare maan verdween geheel. Toen verscheen de zon majestueus van achter een lichtende nevelbank en Krelis Stam, die juist hijgend en kuchend aan kwam loopen, knipoogde tegen haar eerste stralen.

„Dat wordt een mooi daggie vandaag," riep hij opgewekt.
„Dat wordt het net," zei Brand zonder op te zien.
As ik Krelis en Aagt was, ging ik renteniere, dacht hij. Om 't geld hewwe ze 't niet te laten en zoo boere ze in armoe, want Krelis ken geen veer van zijn broek blaze.
Toen ze, na het melken, op de boerderij terug waren, vroeg Brand aan Aagt:
„Moete je zeun of je schoonzeun nog opkome vrouw?"
„Gelukkig niet. Johan is nooit in dienst weest en Gerrit is ofkeurd om zijn borst."
En ze dacht met trots aan haar beide kinderen, die jong en rijk getrouwd, elk een mooie eigen plaats onder zich hadden.
„Dan mag jullie blijdt weze," zei hij. „Want er zulle vandaag heel wat beloorde mensche weze."
Een oogenblik stonden de drie menschen stil in het achterom en ze voelden iets van het groote wereldleed.
„Ken ik tusschen konkelen en eten vrij krijge?" vroeg Brand toen. „Ik wou wel om een baas uit."
Aagt keek hem verbijsterd aan.
„Nou Gerbrand...." zei ze overredend. „Dat moet je niet doen. Alles is toch weer goed. Een mensch zeidt in zijn drift toch wel d'rs wat, waar ie niks van meent."
„Maar ik meende het wel. En zeid is zeid. Heb jullie dan nog geen aar?"
„Welnee. En jij hewwe toch ok nog niks?"
Jannie had dus gelijk, dacht Brand.
„Ik zit er met twee," zei hij lachend. „Alles door de

mobilisatie. Ik moet effies naar mijn schoonvader, die zijn werkman moet ok weg en de man ken zelf niks meer."

„Ja, as je daarheen moete.... eigen gaat vóór vreemd.... vindt je ok niet Krelis? Maar we magge wel gauw een advertentie in de krant zette late, want jij kenne het ok geen dag alleen redde zoo borstig as je opheden benne".

Gelukkig, dat ik vader ten berde bracht, vond Brand, nou kwame er tenminste geen heete hoofde van. Er is opheden al oorlog genog zou 'k zoo zegge.

Dus eigen gaat voor vreemd, vindt Aagt.... Ja, die 't weet ken het zegge....

Thuis vond hij Jannie en Truus met de drie jongens aan de ontbijttafel. Snel schoof hij mee aan.

„Moet je zien Truus," riep Arie onder het eten. „Daar gaat Henk Mantel. Dan moet je 'm r's zien kijken zeg."

„Och jongen, wat kan mij die knul schelen, zei Truus blozend.

Brand keek zijn dochter eens aan, zooals ze daar, naast haar moeder, aan tafel zat. Rijzig, rank en donkerblond, met een zacht, ernstig gezichtje. Ze was lichter dan Jannie vroeger was, maar overigens leek ze veel op haar. Een lieve meid, een knappe meid. Eén, waar de jongens al naar begonnen te kijken.

Had ie wel goed daan, toe ie 'r bij Dirk weghaalde. Daar was ze zoo goed als een boeredochter en nou... Maar vrijers.... zou Marie die wel dulde.... ze was zoo jaloersch op de liefde van dit kind....

„Hoe kwam jij op het idee om bij Dirk an te gaan?" vroeg hij en reikte meteen zijn ledige theekopje aan Truus.

„Arie, het wordt schooltijd, zeun," maande Jannie, en ze wachtte met haar antwoord tot die uit de kamer was. De twee jongsten speelden, al etend, met een rij leege lucifersdoosjes.
„We hewwe 'm zijn geld terugbrocht," zei ze triomfantelijk.
„Jaaaa....!" Brand keek haar onnoozel aan. „Hoe kwam je d'r ineens an?"
„Van mijn vader," zei ze eenvoudig.
„Heb je er dan om vraagd?" vroeg hij afkeurend.
„Welnee. Ik heb het hem enkel maar verteld. En toe gaf ie het me zóó. Of ik het nou geef of later, het is toch alles voor de kindere, vindt ie. En nou is meteen alles weer goed met de Ploegers; en Truus gaat er of en toe weer heen."
„Dat is ok veul beter," vond Brand. „Dus vader gaf het zoo?"
„Ja."
Brand dacht aan wat Wouter Prins hem eenmaal zei. Wát was er toch blijkbaar van aan.
„Leg jij aanstonds mijn opknappersgoed effies klaar Truus", vroeg hij dan. „Ik moet er nog op uit vanochtend."
Truus knikte en nam de kinderen mee naar de keuken. Pa en Moe keken zoo ernstig, ze hadden vast wel wat bijzonders te verhapstukken samen. En vanuit het keukenraam kon ze Henk Mantel ook beter zien aankomen; en Arie was gelukkig naar school....
„Brand...." Jannie's diepe stem vleide.
„Ja, zeg het maar," plaagde hij zachtjes.
Ze aarzelde.... wist niet te beginnen. Haar oogen spraken echter een eigen taal; een innige bede.... die hij begreep en verstond.

Hij stond langzaam op en kwam om de tafel heen naar haar toe.
„Zég het maar," drong hij aan en legde zijn arm om haar schouders.
„Waar gaan je strakkies heen?" vroeg ze.
„Ja wáár?" vroeg hij terug. „Ik weet het kwalijk".
Ze keek naar hem op.
„Wou je naar Klaas Wit?"
„En as ik dat doen?"
Zijn stem bleef zacht, maar zijn oogen, donker en diep, daagden haar uit. Ze boog het hoofd.
„Dan heb ik slechts mee te gaan", zei ze enkel.
Toen grepen zijn sterke, slanke vingers haar kin vast en hieven haar gezicht op naar het zijne.
„Ik gaan éérst naar de Leige Hoek," beloofde hij ernstig.
„Ja!" Ze stond meteen voor hem. „Ga je naar vader?"
Hij knikte.
„Truus moet maar effies naar Klaas Wit met een ofbrief, want we moste over veertien dagen maar naar de Leige Hoek gaan en die overneme zooas ie reilt en zeilt".
„Oh Brand....!"
Jannie rekte zich uit en kuste hem schuchter en licht op zijn lippen. Maar Brand nam de hare in een lange, heftige kus.
Zijn trots van jaren had hij prijsgegeven, maar dit bleef door alles heen voor hem behouden. Haar groote liefde.
Op dit oogenblik rinkelde een fietsbel voor het huis en beiden keken snel door het raam naar buiten.
„O, het is Henk Mantel maar", lachte Brand. „Dat geldt Truus."

„En wij ouwelui staan hier te zoenen as een jong stel. Schaam je," zei Jannie en ze joeg hem vroolijk de kamer uit.

„Ja mijn jôôn," zei Pieter Smit dien morgen. „Landmáke is armoed, daar wete we alles van; maar as je an 't hálen toe benne, dan wor je het heertje. Rijk make zal de Leige Hoek je niet direct, maar met alles wat jij wete en leert hewwe ken je hier een best stuk brood voor julle allemaal verdiene en één met butter en keis er op. Ik probeerde het r's. Je trouwe er niet an. As het je op de duur niet zint verkoop je 'm en je zoeke wat aars."
„Maar wil jij er dan zoo uitstappe, vader?"
Pieter knikte.
„Ja, dat wil ik. Geloof me, Gerbrand, dat is beter voor ons allegaar. Jij moete vrij weze en ik ok."
Toen stak Brand zijn hand uit en Pieter legde de zijne er in.
„Ik doen het, vader," zei hij ontroerd. „En ik ben je heel dankbaar."
„Geen dank, zeun. Ik werkte voor mijn kindere en ik werkte er gráág voor. Die twee benne dôôd en toe most ik wachte op jou."
Naast elkaar zaten ze aan tafel in de groote kamer. Door de ruitjes van het oude raam viel het licht van de stralende zomerzon kleurig naar binnen over de antieke meubelen, het liet de haardtegels glanzen en maakte de strakke gezichten van de twee groote portretten mild en levend.
Ver weg, over den dijk voerden autobussen de militairen naar hun nieuwe bestemming. De oude klok tikte nadrukkelijk de minuten weg in de vergetel-

heid. Het zware, glimmend gepoetste gewicht trok schakel na schakel de koperen ketting langzaam naar beneden.
Toen slóeg de klok.
„Half twaalf al?" Brand rees op. „Ik moet noodig weg. Maar ik kom weer gauw met Jannie, 'oor vader."
„Ja, dat is best. En over veertien dage kom julle dus voorgoed...." zei Pieter en hij riep: „Koba gaan maar gauw trouwe meid, want over veertien dage komt Gerbrand Ploeger hier as baas en die kon je d'r wel d'rs uitzette."
Brand stond op de stoep voor het huis. Een nog jonge, zonnige vent; met het hoofd in de nek haalde hij adem. Boven hem stond, strak en blauw, de hemelkoepel; van de verre einder kwamen dikke, witte, donzige wolken zachtjes aandrijven.
Hier was vrijheid en ruimte, hier zouden zijn kinderen spelen en opgroeien, hier zou zijn accordeon zingen.... hier zou hij werken, want dit werd zijn onbezwaard bezit. Zijn eigen grond.
De Lage Hoek.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
839.31 V827D C001
Lage Hoek /
3 0112 089020660